

Bitkiler ve Bitkisel Maddelerin İncelenmesi

Doç.Dr. Levent ALTINTAŞ

Aciağa (Quassiae jamaicense L.)

Etki:

İřtah açıcı, kuvvetlendirici, ateř dūřürücü ve antelmintik etkileri vardır.

Kullanılma/Doz:

Acı lezzeti dolayısıyla, ağızdan iştahı açmak ve sindirimi teşvik etmek için kullanılır.

Tozu büyük başlarda 10-30 g, orta büyüklükteki hayvanlarda 3-10 g, küçük hayvanlarda 0.5-1 g kullanılır.

Bol, macun, masere (5-10 g/1 L su/5-6 saat beklet, süz) şeklinde verilir.

Akışkan özütü at ve sığırlarda 30-60 g, koyun ve domuzlarda 8-15 g kullanılır.

Acıçığdem (*Colchicum autumnale* L.)

Diğer isimler: Güzçığdemi, Mahmurçığeği, Mahrut.

Aile: Zambakgiller (*Liliaceae*).

Kullanılan kısım

Kurutulmuş olgun tohumlar (Semen colchici)

Yumru (Bulbus colchici)

Anabileşenler

Tohumlar

Alkaloidler (kolşisin, demekolşisin gibi)

Şeker

Tanen

Yağ

Tohumlarda 2-4 mg/g, soğanda 0.8-2 mg/g,

yapraklarda 0.1-0.3 mg/g kolşisin bulunur.

Etki

Ağrı kesici

İdrar söktürücü

Sürgüt

Terletici

Kullanılma/Doz

Ağrı kesici (romatizma, damla hastalığı gibi)

Çığdem kökü tentürü

At ve sığır: 15-45 ml

Koyun ve domuz: 4-6 ml

İstenmeyen etki/Uyarı

Kolşisin ve acıçığdem kısımları **karsinojeniktir**.

Adaçayı (*Salvia officinalis* L.)

Kullanılan kısım

Yapraklar (Folia salviae)

Uçucu yağ (Oleum salviae)

Yapraklar çiçek açma
mevsiminden önce toplanır,
gölgede ve havadar bir yerde
kurutulur, nemden
korunarak saklanır.

Anabileşenler

Yapraklar

Acı maddeler

Diterpenler (%0.2-0.4 karsolonik asit, karnosol gibi)

Fenolik asitler

Flavonoidler (apigenin, genkwanin, salvigenin gibi)

Tanenler (salviatanen)

Triterpenler (%5 ursolik asit)

Uçucu yağ (%1-3.5)

Uçucu yağ

%35-50'si α -thujon, β -thujon

%15'i borneol

%5-15'i ökaliptol

%15-35'i kafur

Kaffeik asit türevleri (%3-6; başlıca klorojenik asit, rosmarinik asit)

Thujol

Bornilasetat

Pinan

Sabinan

Etki

Adaçayı ve preparatları

- Antimikrobia (bakteri, mantar, virüs)
- Büzüştürücü
- Gaz çıkartıcı
- Kan basıncını düşürücü
- Kuvvetlendirici
- Safra salgısını artırıcı
- Spazm çözücü
- Uyarıcı
- Uçucu yağı güçlü antiseptik etkilidir; bu etkileri özellikle diterpenler ve thujon içeriğiyle ilgilidir.
- Flavonoidler spazm çözücü ve safra artırıcıdır.
- Rosmarinik asit büzüştürücü, yangı önleyici etkilidir.

Kullanılma/Doz

- Ağız-boğaz iltihap ve ağrıları
- Büzüştürücü
- Gaz giderici
- Mide-bağırsak atonileri
- Spazm çözücü
- Terletici
- Besin değeri olan hayvanlarda %29.4 adaçayı özütü içeren preparatı derideki yara ve yangılarda kullanılır.

- İnsanlarda infüzyon (%1-5) ve akışkan özüt (0.5-2 g) şeklinde kullanılır. İnfüzyon, günde birkaç bardak içilir; sindirim sistemi rahatsızlıklarında yemekten 30 dk önce kullanılması önerilir.
- Ağızdan gargara (4-5 g bitki/1 bardak sıcak su; 15 dk tutulur) halinde günde birkaç kez kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Uterus hareketlerini artırması sebebiyle gebelerde kullanılmaz.
- Yüksek dozlarda (>15 g yaprak) veya uzun süre kullanıldığında kalpte hızlanma, sıcak basması, huzursuzluk gibi etkiler görülür.

Adasoğanı (*Urginea maritima* (L.) Baker)

Kullanılan kısım

Soğan (Bulbus scillae albus)

Soğanı sonbaharda toplanır, dilimler halinde kesilir, kurutulduktan sonra kullanılır. Sarı-pembe renkte, kokusuz, keskin acı lezzetli parçacıklardır.

Anabileşenler

Organik asitler

Şekerler

Steroid glikozidler (%1-3; sillaren A, prosillaridin A gibi bufodienolid türevi silla glikozidler)

Tanen

Kullanılma/Doz

- Balgam söktürücü
- İdrar söktürücü
- Kalp kuvvetlendirici
 - Akışkan özüt
 - At: 4-8 ml
 - Köpek: 0.06-0.3 ml
 - Tentür
 - At: 15-30 ml
 - Köpek: 0.3-0.2 ml
 - Şurup
 - At: 15 ml
 - Köpek: 2-4 ml
- İnsanda tozu 100 mg miktarda hap veya güllaç halinde, tentür 0.3-2 ml, akışkan özüt 0.03-2 ml miktarlarda verilir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Sağaltım indeksi dardır; sağaltım dozlarında istenmeyen etkileri (iştahsızlık, bulantı, kusma, sindirim kanalı kaslarında gerginlik, nabızda düzensizlik) görülür.

Kullanılmaması gereken durumlar

- Kanda kalsiyum yüksekliği
- Potasyum eksikliği
- Ventriküler taşikardi
- II ve III. dereceli AV blok

Etkileşme

- Birlikte kullanılmaları halinde;
- Sempatomimetikler (adrenalin, efedrin gibi),
- Metilksantinler (kafein, teofilin gibi),
- Kinidin kalpte atım düzensizliklerine yol açar.

Aköpleme (*Veratrum album* L.)

Diğer isimler: Beyazöpleme, öpleme, Kunduzkökü.

Aile: Zambakgiller (*Liliaceae*).

Tanım: Çok yıllık, yeşilimsi-beyaz çiçekli, otsu bir bitkidir.

Dağılım: Karadeniz bölgesi (Zigana dağları), Adana tarafında (Toros dağları, Bürücek yaylası) rastlanır.

Kullanılan kısım

Toprakaltı kısımlar (*Rhizoma veratri albi*)

Toprakaltı kısımları Sonbaharda sökülür, tam halde veya ikiye yarılarak güneşte kurutulur.

Anabileşenler

- Steroidal alkaloidler (%0.1-0.5; 3-o-asetiljervin, 13 α -dihidrojenin, jervin, N-formiljervin, N-metiljervin, protoveratrin A, B, psödojenin, rubijenin, siklopamin, sikloposin, veralbidin gibi)
- Nişasta
- Şeker
- Reçine

Etki

- İrkiltici-tahriş edici
- Kızartıcı
- Sürgüt yapıcı

Kullanılma/Doz

- Haricen sinir ağrılarını teskin etmek
- Bazı deri hastalıklarında (uyuz gibi) infüzyon şeklinde (%5) kullanılır.
- Nezle sırasında burunu açmak için tozu enfiye şeklinde kullanılır.
- Tentür
- At ve sığır: (-12 ml
- Koyun ve domuz: 2-4 ml
- Akışkan özüt
- At ve sığır: 2-4 g
- Koyun ve domuz: 1-2 g

Uyarı

- Akçöpleme bitkisi alkaloidleri gebelerde teratojenik etkilidir.

Akdiken (*Rhamnus cathartica* L.)

Kullanılan kısım

Kabuk (Cortex rhamni catharticae)

Taze meyve (Fructus rhamni catharticae)

Şurup (Sirupus rhamni cathartici)

Meyveleri tamamen olgunlaştığında (Eylül-Ekim) toplanır ve genellikle taze olarak kullanılır. Meyveler siyah renkte, buruşuk, 5-8 mm boyunda, önce tatlı sonra acı lezzettedir.

Anabileşenler

- Meyve
- Antrasen türevleri
- Flavonoidler
- Özellikle tohumları olmak üzere, kuru drogda %0.7-1.4 antrasen türevleri (emodol, frangulozit, emodin-antranol) vardır.
- Kabukta %1.5 dolayında antrasen bileşikleri bulunur.
- Flavonoidler (%1-2) özellikle pulpada bulunur ve flavonol grubundandır; kersetol, kaempferol ve ikisinin metil esterleri en çok bulunan bileşiklerdir.
- Drogda %3-4 tanen vardır.

Etki

- Meyve özsuyu flavonol bileşiklerden dolayı idrar söktürücüdür. Sürgüt etkisi de vardır.
- Meyveleri sürgüt etkilidir; dışkının hafif şekilde yumuşayıp çıkarılmasını sağlar.

Kullanılma/Doz

- İdrar söktürücü
- Sürgüt
- Şurup ve akışkan özüt halinde kullanılır.
- Akdiken şurubu (7 g akdiken özsu + 13 g şeker)
- Köpek: 1-2 çorba kaşığı
- Kedi: 1-2 kahve kaşığı
- Akışkan özüt
- At ve sığır: 30-60 g
- Koyun ve domuz: 4-8 g

İstenmeyen etki/Uyarı

- Sindirim sisteminde sancı ve kramplara, uzun süreyle kullanılması, özellikle potasyum olmak üzere, su ve elektrolit kaybına yol açabilir.

Kullanılmaması gereken durumlar

- Akut bağırsak yangısı
- Bağırsak tıkanması
- Sebebi bilinmeyen karın ağrısı gibi durumlar
- Gebeler
- Sağılanlar
- Gençler

Aksögüt (*Salix alba* L.)

Anabileşenler

Kabuk

Fenolik glikozidler (salisin, salikortin, salireposid, picetin, triandrin)

Reçineli ve renkli maddeler

Tanenler

Tuzlar

Zamk

Salisin esasına göre kabuktaki salisilatların miktarı %0.5-1 arasındadır; buna göre 1:2 özütü 500 mg söğüt/ml, %1'i 5 mg salisin içerir (yani, 5 mg/ml).

Salisin, emülsin ile saligenin (salisilik alkol; salisin aglikonu) ve glikoza hidrolize olur.

Etki

- Ağrı kesici
 - Antiseptik
 - Ateş düşürücü
 - Antiromatizmal
 - Büzüştürücü
 - Trombositlerin etkinliğini önleyici
 - Yangı önleyici
-
- Söğüt kabuğu özütü (≈ 1570 mg'da 240 mg salisin) aspirinle kıyaslanabilir ölçüde ağrı kesicidir.
 - Mideye yönelik istenmeyen etkisi yoktur; mide için güvenli olmasının başlıca sebebi etkisinin COX-2'ye yönelik olmasıdır.
 - Sitokinlerin saliverilmesini engeller; bu etkisi kırıkta yapıda hasarı önleyecek kadar güçlüdür.
 - Standart aksöğüt kabuğu özütü (240 mg salisin/gün) diz ve kalça eklemindeki osteoartritte güçlü ağrı kesicidir. Günde 2-3 kez 1-3 çay kaşığı miktarda söğüt kabuğu (bir bardak su ile hazırlanan özüt) güçlü ağrı kesici, ateş düşürücü ve antiromatizmal etkidir.
 - Salisinin (240 mg) trombositlere yönelik etkisi aspirinden daha zayıftır; kanama eğilimi olan hastalarda ağrı kesici olarak kullanılması gerektiğinde bu durum yararlıdır.

Kullanılma/Doz

- Ağrı kesici (kas, eklem, kemik-eklem ağrıları, yapışmalı spondilit gibi)
- Ateş düşürücü
- İştah açıcı
- Sürgün önleyici
- Yangı önleyici
- Küçük hayvanlar
- Kuru özüt: 25-500 mg/kg (2-3'e bölünerek)
- Tentür (%35 etilalkolde 1:2-1:3): 0.05-0.25 ml/kg (2-3'e bölünerek)
- Kuru standart özüt (salisin olarak)
- Kedi: 10 mg
- İnsanlarda infüzyon (%5'lik) ve akışkan özüt (3-10 g) şeklinde verilir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Kedi hariç genellikle güvenli bir maddedir; kedilerde zehirli olabilecek miktara ulaşılması normalde zordur; zira, 1:2 özütünde bulunan salisin miktarı kedilerde normal dozun (50 mg) 1/10'u kadardır.
- Salisilatlarla duyarlı olanlarda kullanılmamalıdır.

Etkileşme

- Trombositlerin etkinliğini etkileyen maddelerle (aspirin vb ilaçlar gibi) etkileşme yapabilir.

Alıç (*Crataegus monogyna* Jacp.)

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde (İstanbul, Uludağ, İzmit, Bolu, Zonguldak, Sinop, Ankara, Erzincan, Adana, İskenderun, Gaziantep gibi) bulunur.

Kullanılan kısım

Çiçekler (Flores crataegi)

Olgun meyveler (Fructus crataegi)

Gövde kabuğu (Cortex craategi)

Yapraklar (Flos crataegi)

Çiçekler tamamen açılmadan (zira kurutma esnasında açılır) toplanır, gölgelik ve havadar bir yerde kurutulur.

Meyve ve kabukları sonbaharda toplanır ve kurutulur.

Anabileşenler

- Flavonoidler (%0.4-2.5; apigenin, %0.3 hiperosid “kuersetin 3-galaktosid”, luteolin, %0.2 rutin, kaempferol, kuersetin, %0.2 viteksin, viteksin 4-rhamnosid gibi)
- Oligomerik ve polimerik prosiyanidinler (%2-3)
- Triterpenoik asitler (%0.8; oleanolik asit, krataegolik asit, ursolik asit gibi)
- Klorojenik asit
- Kaffeik asit
- Trimetilamin
- Kolin
- Vitamin C

- Bitkinin tüm kısımlarındaki maddeler birbirine benzer; ama, oranları farklıdır; Örg yaprakları daha fazla viteksin rhamnosid, kuersetin, kuersetin glikozid, daha az hiperosid içerir.

Etki

- Meyve, yaprak ve çiçekler
 - Büzüştürücü
 - İdrar söktürücü
 - Kabız yapıcı
 - Kalbi yavaşlatıcı/yatıştırıcı
 - Kalbi kuvvetlendirici
 - Kan basıncını düşürücü
 - Kan lipidini düşürücü
 - Koroner damarları genişletici
 - Spazm çözücü
 - Yangı önleyici
 - Yatıştırıcı
-
- Alıç özütünün kalpte etki şekli kalp glikozidlerine benzer; Na,K-ATPaz etkinliğini engeller; kalp kasının kasılma gücünü artırır (kardiotonik etki).
 - Kalbe etkisine β -adrenerjik reseptör aracılı sAMP'a etkisi de (hücre-içi yoğunluğunda artış) aracılık eder.
 - Prosiyanidinler anjiyotensin dönüştürücü enzimin (ACE) etkinliğini önler; böylece anjiyotensin-I anjiyotensin-II'ye çevrilemez; damarlarda genişleme ve vücuttan sodyum kaybı (beraberinde su) oluşur; kan basıncı düşer.
 - Triterpenoidler kan lipid seviyesini düşürür ve yangı önleyici etki oluşturur.

Kullanılma/Doz

- Damar sertliği ve göğüs nezlesinde kan basıncını düşürücü
- Kalp kuvvetlendirici (Sınıf I-II yetmezlikler)
- Teskin edici
- Küçük hayvanlar
- Kuru bitki: 25-300 mg/kg (2-3'e bölünerek)
- Tentür (%25-40 etilalkolde 1:1-1:3): 0.05-0.15 ml/kg (2-3'e bölünerek)
- İnfüzyon ve dekoksiyon (5-30 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg
- İnsanlarda kuru yaprak ve çiçekleri ağızdan 1 g miktarda birkaç gün süreyle kullanılır; çiçekli-yaprak özütü 900-1800 mg miktarlarda bölünerek kullanılır. İnfüzyonu (%2) günde 2-3 bardak içilir.
- Çiçek ve yaprak özütü ikinci-dereceli kalp yetmezliğinde (eksersiz sırasında kalple ilgili belirtiler) 160-900 mg, üçüncü-dereceli yetmezlikte (normal faaliyet esnasında kalp yetmezliği belirtileri) 1800 mg miktarlarda kullanılır.

Etkileşme

- Kalp glikozidleri, kafein, teofilin, sodyum nitrat, barbitüratlar, adenosin, adrenalin, pıhtılaşmayı önleyenler ve kan basıncını düşüren maddelerle etkileşme yapar.

Altınecek (*Arnica montana* L.)

Kullanılan kısım

Kök (Cortex arnica)

Kurutulmuş ecekler (Flores arnica)

Yumrular (Tubera arnica)

Anabileşenler

ecekler

Flavonoidler (%0.4-0.6; apigenin, luteolin, hispidulin, kaempferol, kuersetin gibi)

Seskuiterpen laktonlar (helenalin, 11a,13-dihidrohelenalin gibi), bunların kısa zincirli karbonik asit esterleri (kuru esasa göre %0.1-1)

Yağ asitleri

n-Alkanlar

Timol türevleri

Uçucu yağ (%0.2-0.5)

Etki

- Arnica çiçeği haricen deriyi irkiltir; deride dolaşımı hızlandırır ve yara iyileşmesini çabuklaştırır.
- Dokularda sıvı alış-verişini sağlayarak lezyonlar, yumuşak doku çarpmaları ve yangılarda (akut tendo, eklem, meme yangısı gibi) ve hematomlarda geriletici ve iyileştirici etki oluşturur.
- Seskuiterpen laktonlar ve flavonoidler antimikrobiale, antiseptik ve yangı önleyicidir.
- Helenalin vb alerjiye sebep olabilir.

Kullanılma/Doz

- Dahilen az miktarda sindirimi uyarıcı ve kolaylaştırıcı
- Damar genişletici ve spazm giderici
- Diş ağrılarında teskin edici
- Genel canlandırıcı
- Kalp-damar sistemini uyarıcı
- Kan basıncını düşürücü
- Kanama önleyici
- Şok (kaza, cerrahi girişim, diş çekme sırasında oluşanlar gibi)
- Yara iyileşmesini çabuklaştırıcı
- Yara ve yangılarda temizleyici ve antiseptik olarak kullanılır.
- Sinek-böcek ısırılmaları, ağız, boğaz iltihabı, kas-eklem ağrılarında da kullanılır.
- Haricen
- Tentür (%70 etilalkode %10), arnika yağı (zeytin yağı gibi yalarda %15-25), merhem (%10-20; tentürle hazırlanır) şeklinde kullanılır.
- Dahilen
- infüzyon (%1) ve akışkan özüt şeklinde kullanılır.
- Ağız-boğaz yıkaması-gargara için tentürü suyla 10 katı seyreltilerek kullanılır.
- Haricen hayvanlarda günde 0.03-1 g bitki yaprağına eşit miktarda kullanılır; 2-3'e bölünerek 2-5 gün süreyle uygulanır.
- Ağızdan
- At ve sığır: 25-75 g
- koyun ve keçi: 5-15 g
- Köpek: 0.5-2 g
- Tentür
- At ve sığır: 15-30 ml
- Koyun ve domuz: 4-8 ml

- **İstenmeyen etki/Uyarı**
- Fazla miktarlarda alındığında yem borusu ve sindirim sistemini şiddetle irkiltir; yangı, kusma, sürgüne sebep olur.
- Böbrekte ağrı, solunum güçlüğü, kalpte hızlanma ve durma, karaciğer yetmezliği yapabilir.
- Alerjik olanlarda; hasarlı deri ve açık yaralarda kullanılmamalıdır.
- Deneyimli hekimlerce dikkatle kullanılmalıdır.
- Gebe ve emzirenlerde kullanılması ile ilgili yeterli bilgi yoktur.

Altınotu (*Urogoga ipecacuanha* Baillon)

Kullanılan kısım

Kökler (Radix
ipecacuanhae)

Anabileşenler

Terpenoid
tetrahidroizokuinolin
alkaloidler (%2; emetin,
metilpsikotrin, psikotrin, sefaelin
gibi)
Nişasta

Etki

Balgam
söktürücü
Kusturucu

Türk Kodeksi'ne göre Dover tozu (1 g afyon tozu + 1 g ipeka tozu) öksürük ilacı olarak da kullanılır.

Amipli dizanterinin özel ilaçlarından birisidir; burada şurup (2 g ipeka tozu 150 ml su ile 15 dk kaynatılır, süzülür ve 30 g şeker ilave edilir) halinde bir saat arayla bir çorba kaşığı miktarda 3 gün içilir.

Anason (*Pimpinella anisum* L.)

Tanım: Beyaz çiçekli, yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım: Ege ve Güney Anadolu'da doğal olarak yetişir.

Kullanılan kısım

Meyveler (Fructus anisi)

Yapraklar (Folia anisi)

Yağ (Oleum anisi)

Meyveler tamamen olgunlaştıktan sonra toplanır ve gölgede kurutulur.

Anabileşenler

- Meyveler
- Flavonoidler (apigenin 7o-glikozid, luteolin 7-o-glikozid gibi)
- Safrol (%0.0009)
- Sabit yağ
- Tanenler
- Uçucu yağ (%2-8)
- Uçucu yağın >%80'ini anetol (trans-anetol %75-96, sis-anetol %0.3-0.4) oluşturur.
- Uçucu yağda kavikol (p-anulon izomeri), metilkavikol (%1-4; anetol izomeri), anizol türevleri (anizaldehid, anizik asit, anizik keton gibi), anizaldehid (%0.5-0.9) ve terpenler (%1-2) vardır.

Farmakokinetik

- Anetol ağızdan alındıktan sonra iyi (%70-85) ve hızlı emilir.
- Vücutta O-demetilasyon ve C₃'de yükseltgenmeye maruz kalır.
- Alınanın tamamı 8 saatte idrar ve solunum ile atılır.

Etki

- Anetol solunum ve dolaşımı hızlandırır
- Gaz çıkarılmasını kolaylaştırır
- Mide-bağırsak salgılarını artırır ve böylece iştahı açar
- Sakinleştirici-rahatlaticıdır
- Anason yağı
- Balgam söktürücü
- Hafif antibakterial ve antiviral
- Spazm çözücü

Kullanılma/Doz

- Ağız, boğaz, yutak ve göğüs hastalıkları
- Özellikle üşütme
- Üst solunum yolları hastalıkları

- Anason tozu
- At ve sığır: 10-50 g
- Koyun ve keçi: 5 g
- Köpek ve kedi: 0.5-1 g
- %1 alkol ve/veya eter özütünden (anason yağı) hazırlanan preparat (4 etkin madde içerir)
- Hayvanlarda birkaç damla ile 15 ml arasında değişen miktarlarda (anason yağı olarak en çok 150 mg) kullanılır.
- İnsanlarda infüzyonu (%1-2) günde 2-3 bardak içilir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Anason yağının ışııkta bekletilmesi sonucu iki molekül anetolun birleşmesi ile dianetol şekillenir; bu yapı ve etkisi bakımından dietilstilbestrole çok benzer.
- Yüksek dozlarda baş ağrısı, uyuşukluk, görme bozukluğu yapabilir.

Astragalus (*Astragalus membranaceus* (Fisch. ex Link) Bunge.)

Anabileşenler

Kökler

Amino asitler

Flavonoidler

Koumarinler

Mineral maddeler

Polisakkaridler (astragal, astraglukan gibi)

Triterpenik saponinler (astragalasid I-X, izoastragalosid I-IV)

Etki

- Bağışıklık sistemini uyarıcı/kuvvetlendirici
 - İdrar söktürücü
 - Kardiotonik
 - Kan basıncını düşürücü
 - Tonik
-
- Bağışıklığa etkisi Th1/Th2-hücrelerinin görevini ve sitokin salgılanmasını değiştirmesiyle ilgilidir. İnterferon salgılanmasını, IgA ve IgG miktarını da artırır.
 - Bazı protozoa (*Eimeria tenella*) ve bakterilerin (*Bacteroides* türleri, *Escherichia coli*, *Mycoplasma gallisepticum* gibi) yol açtıkları hastalıklarda vücut direncini artırır.

Kullanılma/Doz

- Bağışıklık yetmezliği
- Bağışıklığın uyarılması/güçlendirilmesi
- Böbrek hastalığı
- Kalp kası yetmezliği
- Kanser
- Kronik enfeksiyonlar

- Küçük hayvanlar
 - Kuru kök: 50-400 mg/kg
 - Tentür (%25-35 etilalkolde 1:2-1:3): 0.1-0.2 ml/kg
 - Dekoksiyon (5-30 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg
- İnsanlarda kuru bitki günde 3 kez 3-10 g miktarlarda kullanılır.

Etkileşme

- Pıhtılaşmayı engelleyici maddelerle birlikte kullanıldığında tehlikeli etkileşme yapabilir.
- Bağışıklık sistemini baskılayan maddelerle (azatiyoprin, siklofosamid, siklosporin gibi) birlikte kullanılmamalıdır.

Asya Ginseng (*Panax ginseng* C.A.Meyer)

Diğer isimler:

Çin-Kore ginsengi, Asya ginsengi.

Aile:

Duvarsarmaşığigiller (*Araliaceae*).

Tanım:

Kazık köklü, çok yıllık, otsu bitkidir.

Dağılım:

Daha ziyade Çin ve Kore'de yetişir; Japonya, Rusya gibi ülkelerde de rastlanır.

Kullanılan kısım

- Kökler (Radix ginseng)
- Kökler dallanmış olup, insana benzer yapıdadır; bu sebeple “bitki adam” diye de bilinir.
- Kökleri ilkbahar ve sonbaharda toplanır; yan köklerden temizlenir; kaynar suda 1-2 dk süreyle tutulur; kurutulduktan sonra 10-15 sm çapında parçalar halinde kullanılır.
- Asya ginseng kökü kırmızı, Amerikan ginseng kökü beyaz-sarı renktedir.

Anabileşenler

- Glikanlar (panaksan A-E)
- Hormonal etkili maddeler
- Triterpenoik saponinler (30'dan fazla sayıda, ginsenosid, panaksosid, dammaran saponinler diye de bilinir; bitki çeşidine göre %1.5-12).
- Aglikonları başlıca oleanolik asit, panaksodiol (ginsenosid Ra₁₋₃, Rb₁₋₃, Rc₁₋₂, Rd, Rd₂, Rg₃, Rh₂ gibi) ve panaksotriol (ginsenosid Re₂₋₃, Rf, Rg₁₋₂, R_{20-gluko-f}, Rh₁ gibi).
- Vitaminler (tiamin, riboflavin, ergokalsiferol gibi)
- Uçucu yağ (%0.05)

Etki

- Ginseng iki etkisiyle dikkat çeker
- Çeşitli zararlı etkenlere (stres de dahil) karşı vücudun savunma sisteminin oluşturduğu uyum sağlayıcı/artırıcı etki (adaptojenik etki)
- Fiziksel ve ruhsal verimi artırıcı etki
- Maddenin farmakolojik etkileri ön plandadır.
- Metabolik olarak şeker ve yağ metabolizmasını etkiler; kan şekerini ve kolesterolü düşürür.
- Kan basıncını düşürür.
- Mide koruyucu etkisi vardır.
- Enfeksiyonlar ve zehirlere karşı koruyucu (özellikle karaciğeri) etkilidir.
- Cinsel isteği/gücü artırır.

- Başışıklığı uyarır, genel direnci artırır.
- Ginseng özütlerinin (20 mg ve 100 mg) günde 2 kez 8 hafta süreyle kullanılması fagositler, T₃- ve T₄-lenfositler ile doğal katil hücrelerin sayısı, T₄:T₈ oranı önemli ölçüde artar.
- Kan şekerini düşürücü etkisi (Tip II şeker hastalığı) saponinler ve polisakkaridlerle ilgilidir.
- İnsülin reseptörlerinin sayısını artırması,
- Glukokortikoid reseptörlerinin sayısını azaltması,
- Karaciğerde glikoz kullanımını (glikoz-6-fosfat dehidrojenaz, fosforilaz-a, fosfofrüktokinaz etkinliğinde artış sonucu) artırması şeker hastalığında iyileştirici etkisinden sorumludur.
- Kan basıncını düşürücü etkisi fazla miktarlarda (kökü 4500 mg gibi) kullanıldığında belirgindir.
- Sistolik kan basıncında düşme 24 saatte belirgin hale gelir.
- Diastolik basınçtaki düşüş daha azdır.
- Yapısındaki 17 β -hidroksisteroidal saponin glikozidlerinden dolayı MSS'ni doğrudan uyarır.
- 1200 mg miktarda canlanmaya sebep olur, halsizliği giderir, ruhsal ve fiziki durumu düzeltir, iş verimini artırır; bu etkileri özellikle gece çalışanlarda (hastane personeli gibi) çok belirgindir.
- Vitamin ve mineral maddelerle birlikte kullanıldığında 80 mg gibi küçük miktarlarda bile etkilidir.

- Ginsegdeki saponinler adrenal bezlerden adrenalini saliverilmesini azaltır, kortizol ve diğer kortikosteroidlerin saliverilmesini artırır.
- Adrenal kabuğu hipotalamus veya hipofiz aracılığında etkiler; yani, önce kortikotropin saliverilmesine, sonra kortizol saliverilmesine yol açar.
- Son etkileri uyum sağlayıcı etkisinin esasını oluşturur.
- Yukarıdaki etkileri sebebiyle ginseng çoğu kez uyum sağlayıcı-hafızayı kuvvetlendirici olarak sınıflandırılır; zira, gergilim vb zararlı etmenlere uyumu (hipotalamus-hipofiz-adrenal bez sistemini uyarıcı etki), herhangi bir işe yoğunlaşmayı kolaylaştırır, zihni canlanma yapar.
- Özellikle beyin ve koroner damarlarını gevşetir ve kan akımını artırır.

- Ginseng doku/organlarda yükseltgenmeyi önleyicidir; buna hem ginsenoidler hem de flavonoidler aracılık eder.
- Özellikle akciğer damarlar endotellerinde koruyucu etki oluşturur.
- Ginseng erkeklerde sperma sayısını artırır; iktidarsızlıkta yararlıdır.
- Ginsenosidler kanda prolaktin seviyesini düşürür ve cinsel isteği artırır.
- Sertleşme sorunu olanlarda 600 mg ginseng bu durumu giderir ve cinsel isteği artırır.

Kullanılma/Doz

- Genel tonik
- Yorgunluk/halsizlik/güçsüzlük giderici
- Atletik verimi/fiziksel kapasiteyi artırıcı
- Bir işe yoğunlaşmayı artırıcı
- Cinsel gücü artırıcı
- Fiziki ve ruhsal durumu düzeltici
- Uyum sağlayıcı
- Yaşlanmayı geciktirici
- Soğuk algınlığı
- Öksürük

- Romatizma
- Damla hastalığı
- Baş, boyun, sırt ağrısı gibi rahatsızlıklar
- Küçük hayvanlar
- Kuru bitki: 25-300 mg/kg (2-3'e bölünerek)
- Tentür (%30 etilalkolde 1:2-1:3): 0.05-0.15 ml/kg
- İnfüzyon (2.5-10 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg
- Kurutulmuş ginseng kökü belirtilen durumlarda tercihen sabahleyin insanlarda 500-2000 mg/gün dozlarda verilir.
- Dekoksiyon şeklinde (bir bardak suya 1-2 g konularak 10 dk kaynatılır) günde 3 kez içilir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Uyku bozukluğu
- Baş ağrısı
- Kan basıncında dalgalanma
- Anoreksi
- Deride dökülmeler
- Vajinal kanama
- Şeker hastalığı, akut hastalığı ve kalp-damar rahatsızlığı olanlarda dikkatle kullanılmalıdır.
- Hormon-benzeri etkisi sebebiyle, ginseng kullanılması 3 aydan fazla sürmemelidir.
- Bu maddeyi kullananlarda “ginseng-suistimali sendromu” tanımlanmıştır; bunlarda kan basıncında düşme, sinirlilik, uykusuzluk, kendini iyi hissetme, saldırganlık hali ve deride dökülmeler tanımlanmıştır.
- Gebeler ve emzirenlerde dikkatle kullanılmalıdır.

Etkileşme

- Kafein vb maddeler veya bunları içeren içecekler (çay, kahve, kola gibi),
- Kortikosteroidler,
- Psikotrop maddeler,
- Pıhtılaşmayı etkileyen maddelerle birlikte dikkatle kullanılmalıdır.

Not

- Yukarıda söylenenlerin çoğunu Amerikan ginsengi için de geçerlidir. Yalnız, Amerikan ginsengi daha ziyade sindirim sistemi rahatsızlıklarında kullanılır.

Ateşotu (*Tanacetum parthenium* (L.) Schultz Bip.)

Dağılım:

Avrupa, Balkan ülkeleri ve Amerika'da yaygın şekilde rastlanır. Trakya, Doğu ve Kuzey Anadolu'da da yetişir.

Kullanılan kısım

Yapraklar

Anabileşenler

Yapraklar

Flavonoidler

Melatonin (2 mg/kg)

Monoterpenler

Poliasetilenler

Seskuiterpen laktonlar (%0.9'a kadar parthenolid)

Uçucu yağ (krisantenilasetat gibi)

Etki

- Antihistaminik
- Antelmintik
- Gaz söktürücü
- Tonik
- Uyarıcı
- Yangı önleyici
- Damar düz kasları
- PG sentezi
- Trombositlerin kümeleşmesi
- Serotonin saliverilmesi
- Makrofajların görevini etkiler
- Ağrının algılanmasını önler

Kullanılma/Doz

- Alerji
- Baş ağrısı ve migrenin önlenmesi
- Eklem ağrısı
- Hafif sindirim sistemi bozuklukları
- Papillom

- Küçük hayvanlar
 - Kuru bitki: 12.5-200 mg/kg (2-3'e bölünerek)
 - Tentür (%60 etilalkolde 1:2-1:3): 0.05-0.1 ml/kg (2-3'e bölünerek)
 - İnfüzyon (5-30 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg (3'e bölünerek)
- İnsanlarda özütü 50-100 mg miktarlarda kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Ağızda yara/ülser
- Karında gaz toplanması
- Kalpte çarpıntı
- Bulantı
- Peklik
- Sürgün
- Regil akıntısında artış
- Deri döküntüleri
- Temas dermatiti
- Gebelerde (uterus hareketlerini artırması sebebi ile) ve alerjisi olanlarda kullanılmamalıdır.

Etkileşme

- Trombositlere olan etkisi sebebiyle, pıhtılaşmayı önleyen maddelerle (koumarin gibi) tehlikeli etkileşmeler yapabilir.

Atkestanesi (*Aesculus hippocastanum* L.)

Kullanılan kısım

Çiçekler (Flores hippocastani)

Gövde kabuğu (Cortex hippocastani)

Tohumlar (Semen hippocastani)

Yapraklar (Folia hippocastani)

Kabuklar genellikle 3 yaşındaki genç dallardan alınır.

Tohumlar Eylül-Ekim ayları arasında tamamen olgunlaştıkları zaman toplanır; güneş veya fırında kurutulur.

Anabileşenler

Tohumlar

- Acı maddeler
- Enzimler (amilaz, eskulinaz gibi)
- Flavonoidler (kaempferol, kuersetin gibi)
- Nişasta (%3-8)
- Purin türevleri (adenin, adenosin, guanin, urik asit)
- Şekerler (glikoz, mannoz, sakkaroz)
- Tanenler
- Triterpenoik saponinler (%5-15; aescin, barrintogenol, protoessigenol gibi)
- Sabit yağ

Meyve kabukları

- Glikozid (aeskulin, fraksin gibi)
- Tanen

Etki

- Farmakolojik yönden etkin kısmını başlıca triterpenik saponinler oluşturur.
- Ateşi düşürür
- Damarları (özellikle venalar) güçlendirir ve geçirgenliğini azaltır
- Damarlara olan etkisi ile ödem şekillenmesini geriletir ve önler
- Hafif idrar söktürücü etki oluşturur
- Kolesterolu düşürür
- Trombositlerin etkisini önler

Kullanılma/Doz

- Veteriner hekimlikte atlarda amfizemde kullanılır; atlara bu amaçla kabukları çıkarılmış tohumları günde 80-300 g verilebilir.
- Atlarda flebit gibi durumlarda alkolik özütü kuru esasa göre 50-150 mg miktarlarda kullanılır.
- At, sığır, koyun, keçi, domuz, tavşan, kanatlı gibi hayvanlarda atkestanesi tohumundan hazırlanan ve 8 etkin maddeyi içeren %1.2 tentürü (183 g ham madde/1L alkol; son ürün %0.22 atkestanesi tohumuna eşit) deri yoluyla yara iyileşmesini desteklemek için kullanılır; bunun günlük dozu 0.44 g'dır; bu 5.28 mg tentüre ve 1 mg ham ilaca denktir.
- Tentürdeki aescin içeriği %1-2 arasındadır; aescin için günlük olarak kullanılacak en çok miktar 0.1 mg'dır.
- İnsan hekimliğinde tohumları basur, varis, flebit, ödem, yumuşak doku şişmesi gibi durumlarda; kabukları ateş düşürücü olarak kullanılır. İnsanlarda 100 µg aescine eşit miktarda veya tohum özütü günde 2 kez 300 mg miktarda kullanılır.

Ayüzümü (*Arctostaphylos uva-ursi* (L.) Spreng.)

Diğer isimler:

İtüzümü

Aile:

Fundagiller (*Ericaceae*)

Dağılım:

Avrupa, Asya ve Amerika ülkelerinde rastlanır.

Kullanılan kısım

Meyveler (*Fructus uva ursi*)

Yapraklar (*Folia uvae ursi*)

Özüt

Etki

- Büzüştürücü
 - İdrar söktürücü
 - İdrar yolları antiseptiği
 - Kan şekerini düşürücü
-
- Son iki etkisi hidrokuinon türevlerinden (özellikle arbutin) ileri gelir.
 - Arbutin sindirim kanalından emilir; böbreklerde hidrokuinona çevrilir; hidrokuinon böbreklerden atılırken de antiseptik etki oluşturur.
 - Bu çevrilme alkali idrara gerek duyar; idrarı asitleştiren maddeler (meyve öz suları gibi) etkisini zayıflatır.
 - Bitki özütü geniş spektrumlu antimikrobial etki oluşturur.
 - *E.coli*, *Pr.vulgaris*, *Enterobacter*, *Strep.faecalis*, *Staph.aureus*, *S.typhi*, *C.albicans* üzerinde etkilidir.
 - Arbutin kan şekerini düşürür; ayıüzümü özütü şeker hastalarında yardımcı madde olarak kullanılır.
 - Arbutin melanin sentezini önemli ölçüde önler; etkisi tirozinaz etkinliğini önlemesiyle ilgilidir.

Kullanılma/Doz

- İdrar yolları antiseptiği
- Şeker hastalığı
- Yangılı haller
- AŞırı pigment Őekillenmesiyle ilgili durumlarda da kullanılır.

- Kűçük hayvanlar
 - Kuru bitki: 50-400 mg/kg (2-3'e bűlűnerek)
 - Tentűr (%45 etilalkolde 1:2-1:3): 0.1-0.2 ml/kg (2-3'e bűlűnerek)
 - İnfűzyon (5-30 g/bardak su): 1/1-1/4 bardak/10 kg
 - AkıŐkan űzűt (1:1)
- Kűpek: 2-8 ml
- At: 15-60 ml
- Sığır: 60-120 ml
- İnsanlarda bitkinin gűnlűk dozu 5-10 g'dır; bu genellikle 400-840 mg arbutine denktir.
- İdrar yolları rahatsızlıklarında 15-30 g droga 1 L sıcak su ilave edilerek hazırlanan ay Őeklinde kullanılabilir; bundan gűnde 3-4 kez içilir.
- İnsanlarda sıvı űzűtű 1.5-4 ml, tentűrű de 2-4 ml miktarda yemek esnasında kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Hidrokuinon bulantı, kusma, siyanoz, çırpınma yapabilir.
- Doz aşımı halinde hidrokuinon karaciğer hasarına yol açabilir.
- Mutajenik ve **karsinojenik** etkilidir.
- Gebelerde, emzirenlerde, gençlerde (<12 yaş), karaciğer ve böbrek rahatsızlığı olanlarda kullanılmamalı veya dikkatle kullanılmalıdır.
- Ayıüzümünün 1 haftadan daha uzun süreyle kullanılmaması önerilir.
- Alkalileştirici maddelerle birlikte kullanılması idrar yollarındaki etkisini artırır.

Baldıran (*Conium maculatum* L.)

Diğer isimler: Ağuotu, Yılanotu.

Aile: Maydanozgiller (*Apiaceae/Umbelliferae*).

Tanım: İki yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım: Ülkemizde her yerde bulunur; genellikle gölgeli ve rutubetli yerlerde (yol ve su kenarı, hendek, duvar dipleri, bahçe, yıkık-harabe yerler gibi).

Kullanılan kısım

Meyveler (Fructus conii maculati)

Çiçekli dallar (Herba conii maculati)

Meyveler tamamen olgunlaştıktan sonra toplanır ve açık havada kurutulur. Çiçekli dalları 2 senelik bitkilerden çiçek açma mevsiminde toplanır ve etüvde kurutulur.

Anabileşenler

- Yaprak ve meyveler
- Alerjen madde (pentadesilkateşon)
- Flavon glikozid (diosmin)
- Piperidin alkaloidler (koniin, γ -konisein, γ -konhidrin, N-metilkoniin, psödokonhidrin gibi)
- Meyveler %1-1.5 alkaloid içerir.
- Bitkinin gelişmesinin erken dönemlerinde alkaloidlerin önemli bir kısmını γ -konisein oluşturur; bitki olgunlaştıkça bu madde diğer alkaloidlerin hazırlanması için ön-madde olarak kullanılır.
- Koniin, taze bitki yapraklarında 10-12 mg/g miktarda bulunur.
- Kuru bitkideki alkaloidlerin %35'ini koniin, <%20'sini γ -konisein teşkil eder.

Etki

- Koniin ve konisein krar benzeri etkilidir.
- Nöro-musküler kavşaklarda nAk-R uyarı geçişini yarışmalı şekilde engeller.
- izgili kasları gevşetir.

Kullanılma/Doz

- Boğmaca
- Nefes darlığı
- Sinir yatıştırıcı
- Siyatik
- Spazm çözücü
- Akışkan zt
- At ve sığır: 4-8 g
- Koyun ve domuz: 0.6-1.2 ml

İstenmeyen etki/Uyarı

- Konin ve -konisein teratojenik etkilidir.
- Son derece zehirlidir.
- Sokrat zehiri diye de bilinir.

Biberiye (*Rosmarinus officinalis* L.)

Diğer isimler:

Kuşdili

Aile:

Ballıbabagiller (*Laminaceae/Labiatae*).

Dağılım:

Birçok yerde (İstanbul, Ege ve Akdeniz bölgeleri) bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Kullanılan kısım

Yapraklar (*Folia rosmarini*)

Çiçekli dallar (*Herba rosmarini*)

Bunlardan elde edilen yağ (*Oleum rosmarini*)

Yapraklar ve çiçekli dallar bütün yaz boyunca toplanır ve açık havada kurutulur.

Anabileşenler

Yaprak ve çiçekler

- Acı maddeler (diterpenler)
- Flavonoidler
- Glikozidler
- Kafeik asit türevleri (rosmarinik asit)
- Organik asitler
- Tanen (yaprakta %8 dolayında)
- Triterpenler
- Uçucu yağ (%1-2.5)

- Uçucu yağ
- %20-40 ökaliptol
- %10-20 borneol ve linalol
- %2-5 bornilasetat başta olmak üzere ester bileşikler
- %10-20 kafur
- %15-25 α -pinen, β -pinen, kamfen, limonen, sineol

Etki

Biberiye bitkisi ve yağı

- Antimikrobyal (bakteri, virüs)
- Düz kaslarda (özellikle safra kanalı, ince bağırsaklar) spazm çözücü
- Kalp kasında spazm çözücü (özellikle ökaliptol ve bornilasetat)
- Ağızdan karminatif etkidir.
- Biberiye özütü ve bileşenleri yükseltgenmeyi önler.
- Kanserin (deri, göğüs kanseri gibi) gelişmesini önler.
- Biberiye yağı deriyi irkiltir ve dolaşımı hızlandırır.

Kullanılma/Doz

- Sindirim bozuklukları
- Dolaşım bozuklukları
- Romatizmal rahatsızlıklar

- Hayvanlarda (sığır, at, koyun, keçi, domuz) uçucu yağı ile hazırlanan (3, 5 ve 7 etkin maddeyi içeren) %0.5 toz, merhem ve çözelti şeklinde haricen yangılarda ve antiseptik olarak kullanılır.
- Biberiye yaprağını %10 içeren preparatı (14 etkin madde içerir) at, sığır, koyun, keçi ve domuzlarda kızgınlığa yol açmak için kullanılır; bundan;
- At ve sığırlara ağızdan günde 2 kez 50 g miktarda 2 gün,
- Diğer hayvanlarda da günde 2 kez 10-20 g miktarlarda 3-4 gün süreyle kullanılır.
- İnsanlarda 4-6 g bitki dahilen infüzyon (%1-2) şeklinde mide ve bağırsakta uyarıcı, idrar söktürücü, yatıştırıcı, timusu uyarıcı ve safra salgısını artırıcı olarak kullanılır.
- Banyo şeklinde de (50 g/1 L su miktarda infüzyon şeklinde hazırlanır ve banyo suyuna katılır) uygulanır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Deride temas dermatiti yapabilir.
- Fazla miktarda biberiye yaprağı koma, çırpınmalar, kusma, mide-bağırsak yangısı, uterus kanaması, böbrek yangısı, akut zehirlenmede akciğer ödemi ve ölüme yol açabilir.
- Gebelerde kullanmaktan kaçınılmalıdır.

Borueği (*Datura stramonium* L.)

Diğer isimler:

Őeytanelması, Tatula.

Aile:

Patlıcangiller (*Solanaceae*).

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde (özellikle Adana ve Hatay çevresi olmak üzere, Ankara, Balıkesir gibi) rastlanır. Yol kenarlarında, yıkık, harabe yerlerde kolayca yetişir.

Kullanılan kısım

Çiçek (Flos stramonii)

Tohum (Semen stramonii)

Yaprak (Folium stramonii)

Anabileşenler

- Alkaloidler (atropin, hiyosiyamin, skopolamin gibi)
- Yapısında hiyosiyamin fazla, atropin ve skopolamin az miktarda bulunur; hiyosiyamin:skopolamin oranı 2:1'dir.
- Alkaloidler en fazla çiçek açma döneminde bulunur; oranı %0.02-0.5 arasında değişir.
- Bitki tohumlarında %0.1-0.5, yapraklarda %0.2-0.45 alkaloid vardır.

Kullanılma/Doz

- Ağrı/sancı kesici
- Astım nöbetlerini önleyici
- Solunum açıcı
- Spazm çözücü (özellikle sindirim kanalı, safra yolları)
- Terlemeyi önleyici

- Tentür
 - At ve sığır: 4-8 ml
 - Koyun ve domuz: 0.6-2 ml
- Akışkan özüt
 - At ve sığır: 1.3-4 g
 - Koyun ve domuz: 0.3-0.6 g

Büyüklabada (*Rumex patientia* L.)

Diğer isimler:

Büyükkuzukulağı, Kuzukulağı.

Aile:

Kuzukulağıgiller (*Oxalidaceae*).

Tanım:

Kazık köklü, çok yıllık, otsu bitkidir.

Dağılım:

Özellikle İzmit, Uludağ, Doğu Karadeniz olmak üzere, yukarıdaki türlere Anadolu'nun her tarafında rastlanır.

Kullanılan kısım

Kurutulmuş kök (*Radix patientiae*)

Yapraklar (*Folia patientiae*)

Anabileşenler

- Antrakuinon glikozidler (%0.2-1.5)
- Bitki östrojenleri
- Nişasta
- Okzalat
- Reçine
- Şeker
- Tanen (%6-12)

Etki

- Kabız yapıcı (tanenden dolayı)
- İdrar söktürücü
- Sürgüt (antrasen bileşikler)
- Yangı önleyici
- Yükseltgenmeyi engelleyici

Kullanılma/Doz

- İştah açıcı
- Kan temizleyici
- Sindirimi kolaylaştırıcı
- Sürgüt
- Tonik
- Sürgüt olarak şurup, infüzyon (%2), toz (insanda günde 1-3 g) ve özüt halinde kullanılır.
- Haricen lapa şeklinde çıbanları olgunlaştırmak için ve ekzemada kullanılır.

Cascara (*Frangula purshiana* (DC.) J.G.Cooper)

Kullanılan kısım

Kurutulmuş kabuk (Cortex frangulae purshiana)

Anabileşenler

Kabukta %6-9 antrasen türevi vardır; bunların %80'i antron glikozidleridir; en önemlileri aşağıdaki gibidir:

Aloe-emodin

Barbaloin

Frangulin

Kaskarosid A-F %1.4-2; rhamninin diyeti de bilinir)

Krisalin

Palmadin A-C

Etki

- İştah açıcı
- Kan şekerini düşürücü
- Sürgüt
- Sindirimi kolaylaştırıcı

Kullanılma/Doz

- Peklik
- Küçük hayvanlar
- Kuru bitki: 25-300 mg/kg
- Kuru özüt: 15-500 mg
- Sıvı özüt: 0.5-4 ml
- Tentür (%25-40 etilalkolde 1:2-1:3): 0.05-0.15 ml/kg
- Dekoksiyon (2-5 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg
- Akışkan özüt (1:1)
- At ve sığır: 0.8-45 ml
- Koyun ve domuz: 0.6-4 g

İstenmeyen etki/Uyarı

- Güvenli bir maddedir; normal dozlarda etkisi oldukça yavaş ve ılımlıdır.
- Bağırsak tıkanması, yangılı sindirim sistemi hastalığı, karın sancısı, gebelik ve emzirenlerde kullanılmamalıdır.
- Antrakuinon glikozidler mutajenik etkilidir.

Civanperçemi (*Achillea millefolium* L.)

Diğer isimler:

Arapsacı, Binbiryaprakotu, Civanpençesi, Kandilçiçeği.

Aile:

Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Benzer türler:

Türkiye'de 40 dolayında Civanperçemi türü vardır; başlıcaları şunlardır. *A.aleppica* DC. (Yılançiçeği), *A.armenorum* Boiss. et Haussk. (Baytaran), *A.biebersteinii* Afan./*A.micrantha* Willd. (Sarıcivanperçemi), *A.kotschyi* Boiss., *A.multifida* (DC.) Boiss. (Ebülmülük), *A.nobilis* L. (Ayıdanası, Ayvadana, Kurtotu), *A.setacea* Waldst et Kit. (Tilkikuyruğu, Yilandili), *A.wilhelmsii* C.Koch.

Tanım:

Beyaz çiçekli, çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Trabzon-Zigana dağında yetişir.

Kullanılan kısım

- Yapraklı ve çiçekli dallar (Herbae millefolii)
- Çiçekler henüz tamamen açmadan dallar toplanır ve gölgede kurutulur.

Anabileşenler

- Acı glikozidler (achillin)
- Alkaloidler
- Antosiyanidinler
- Antrakuinonlar
- Flavonoidler (apigenin 7-o-glikozid, rutin)
- Hidrosiyanik asit
- Kafur
- Koumarinler
- Monoterpenler
- Organik asitler
- Sabit yağ
- Seskuiterpen laktonlar (başlıca guaianolidler)
- Uçucu yağ (%0.2-1; borneol, kafur, kamazulen, limonen, limonen, ökaliptol, pinenler, sineol, limonen ve bunların esterleri)

Etki

- Adet söktürücü
 - Antibakterial
 - Gaz söktürücü
 - İdrar söktürücü
 - İştah açıcı
 - Kuvvetlendirici
 - Ödem giderici
 - Safra söktürücü
 - Spazm çözücü
 - Yangı önleyici
 - Yara iyileştirici (özellikle basur)
 - Uyarıcı
-
- Safra salgısını artırıcı etki acı lezzetli seskuiterpen laktonlar.
 - Spazm çözücü etki flavonoidler.
 - Diğer birçok etkisi (antibakterial, yangı önleyici, ödem giderici gibi) kamazulen-flavonoid arasındaki etkileşme ile ilgilidir.

Kullanılma/Doz

- Veteriner hekimlikte 14 etkin maddeyi içeren preparatı sığır, at, koyun, keçi ve domuzlarda kızgınlığa yol açmak için kullanılır; bunu %10 oranında içeren formülasyon:
 - At ve sığırlarda ağızdan günde 3 kez 50 g miktarda 2 gün
 - Diğer hayvanlarda günde 2 kez 10-20 g miktarlarda 3-4 gün süreyle
- İnfüzyon şeklinde (%5) insanlarda dışarıdan ve içeriden kullanılır. Yemeklerden önce günde 3-4 kez bir bardak içilir.
- Banyo şeklinde (200 g bitki/1-2 L suda 20 dk tutulur ve banyo suyuna katılır) de kullanılır.

Çamsakızı (Terebintina)

Diğer isimler:

Terebentin, Terementi, Terementin, Terpentin.

Aile:

Çamgiller (*Pinaceae*).

Tanım:

Çok sayıda *Pinus* türü ağaçtan elde edilen oleoreçinedir.

Türkiye'de Batı ve Güney Anadolu'da Kızılçam (*Pinus brutia* Ten) isimli ağacın gövdesine V şeklinde yapılan yarıklardan elde edilir.

Bir ağaçtan 1-1.5 L terebentin elde edilir; ağaç kesileceği zaman birçok yerinde yaralama yapılarak 10 L'ye kadar drog sağlanabilir.

Çamsakızı açık-sarı renkte, bal kıvamlı ve bal renginde, kuvvetli kokulu, kendine özel acı ve yakıcı lezzetlidir.

Beklemekle 2 tabakaya ayrılır; altta gri-beyaz renkte reçine bakımından zengin kısım (kolofon), üstte koyu-sarı renkte, geçirgen ve uçucu yağdan zengin kısım bulunur.

Anabileşenler

- Çamsakızı
 - %70-90 reçine
 - %10-30 uçucu yağ (Oleum terebinthinae, Turpentin oil, Terementi esansı, Terementi ruhu, Neft yağı, Çam terementisi)
- Yağ, oleoreçinenin damıtılması ve temizlenmesi ile hazırlanır.
- Uçucu yağ (önemli bir kısmı)
 - α -pinen (%70)
 - β -pinen (%6.5)
 - 3-karen (%10)
 - β -piyronen (%3)
 - Diğer terpenik maddeler (limonen, dipenten, terpinolen, borneol, bornilasetat, gayakol gibi)
- Oleoreçinede bulunan reçine asitlerinin başlıcaları:
 - Abietinik asit
 - Dihidroabietinik asit
 - İzopimarik asit
 - Larikinolik asit
 - α - ve β -Larinolik asit
 - Lariviresinol
 - Neoabietinik asit
 - Pimarik asit
 - Balsam
 - Acı maddeler
 - %14-15 Larikoresen
 - Lariksil asetat
 - Renkli maddeler
 - Süksinik asit

Etki

- Terebintin ve terebintin yağı:
 - Antiseptik
 - İnsektisit
 - Yara iyileşmesini teşvik edici

Kullanılma/Doz

- Dahilen genellikle yağ veya yağını içeren preparatları
 - Balgam söktürücü
 - Solunum sistemi ve idrar yolları antiseptiği
- Dışarıdan oleo-reçineyi %10-20 arasında içeren preparatları
 - Kas ve eklem ağrılarında ağrı kesici
 - Deri ve tırnaklarda antiseptik
 - Yara iyileşmesini hızlandırıcı
 - Merhem (%5 terementi yağı)
 - İneklerde dışarıdan meme hastalığı
 - Flegmon
 - Tendinit
 - Romatoid bozuklukların sağaltımı

Çay (*Camellia sinensis* (L.) Kuntze)

Diğer isimler:

Thea sinensis L./*C. viridis* Sweet./*C. thea* L.

Aile:

Çaygiller (*Theaceae*).

Tanım:

Beyaz çiçekli, kışın yapraklarını dökmeyen ağaçtır.

Dağılım:

Vatanı Çin'dir. Kuzey Anadolu sahillerinde (özellikle Rize) fazla yetiştirilir.

Kullanılan kısım

- Yapraklar (Folia theae).
- Siyah ay (taze yapraklar toplandıktan ama demet halinde getirilmeden önce fermente olması için birkaç saat nemli ortamda tutulur, sonra fırında kurutulur).
- Yeşil ay (taze yapraklar toplandıktan sonra hemen ısıtılır, demet halinde toplanır ve kurutulur) şeklinde bulunur.
- Fermentasyon işlemleri ile çayın rengi sarımsı-yeşilden (yeşil çay) kırmızımsı-kahve-siyaha (siyah çay) kadar değişir. İşlem, ayın kimyasal bileşimi de (polifenollerin yükseltgenmesi ile) değişir.

Anabileşenler

- Yapraklar
 - Biflavonoidler (theasinensis-A)
 - Kafein (%2-4)
 - Kateşik tanenler (%10-20; epikateşin, epikateşin gallat, epigallokateşin gibi)
 - Mineral maddeler
 - Teofilin ve teobromin (ikisi de az miktarda)
 - Triterpen saponinler
 - Uçucu yağ (%1-1.5)
- Tohumlar
 - Sabit yağ (%25)
 - Saponinler
- Bir paket yeşil çay: 20 mg (10-30 mg) kafein
- Bir paket siyah çay: 40 mg (25-110 mg) kafein
- Yeşil çay yapraklarında %30-40 flavonoidler (flavan-2-ol türevleri; kateşinler) bulunur; son derece güçlü yükseltgenmeyi önleyici etkileri olan bu maddelerin başlıcaları:
 - Kateşin
 - Epikateşin
 - Epikateşin-3-gallat (ECG)
 - Epigallokateşin (EGC)
 - Epigallokateşin-3-gallat (EGCG)
 - Gallokateşin
- Yeşil çaydaki maddelerden en etkini EGCG'tır.
- Bunlar, çaya acı-buruk tadını da verirler.

Etki

- Büzüştürücü
- Mutasyon önleyici
- Uyarıcı-analeptik (kalp, solunum)
- Yangı önleyici
- Yükseltgenme önleyici

- Yeşil çaydaki polifenoller, doku ve organlarda katalaz, GSH peroksidaz miktarını artırır; bu durum, doku ve organları yükseltgenmeye karşı korur ve dayanıklılığını artırır.
- Kanserin (ağız boşluğu, akciğer, deri, yemek borusu, karaciğer, mide, prostat gibi) başlaması, ilerlemesi ve büyümesini önler.
- Günde 5-10 bardak yeşil çay NOS oluşumunu önemli ölçüde engeller; oksidatif gerilimde yararlıdır.
- Kafein sAMP-FDE etkinliğini engeller (sAMP yarı ömründe uzama) ve adenozin reseptör antagonisti olarak etkir.

Kullanılma/Doz

- Yeşil çay halinde birçok hastalığa karşı (kalp-damar hastalıkları, karaciğer bozuklukları, kanser gibi) koruyucu olarak kullanılır.
- İdrar söktürücü
- Sürgün önleyici
- Uyarıcı
-
- Küçük hayvanlar
- Standardize özüt (%80 polifenollerini içerir): 10-20 mg/kg
- Çay: 0.5-1 bardak/10 kg
- Yeşil çay olarak günde 1-10 bardak içilir; günde ≥ 10 bardak yeşil çay kolesterolün düşürülmesinde faydalıdır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Fazla miktarda çay midede irkilti, asit salgısında artış, iştahta azalma, sürekli uyarıyı-baskı izler, tükenmeye yol açabilir.
- Böbrek yetmezliği, tiroid bezi faaliyeti artışı, endişeli olanlarda kullanılmamalıdır.
- Gebelerde ve emzirenlerde dikkatle kullanılmalıdır.

Etkileşme

- MSS'ni uyaran diğer bazı maddelerle (efedrin gibi) birlikte kullanmaktan kaçınmalıdır.

Çemenotu (*Trigonella foenum-graecum* L.)

Diğer isimler:

Boyotu, Buyotu.

Aile:

Baklagiller (*Fabaceae/Leguminosae*).

Benzer türler:

Türkiye'de çok sayıda *Trigonella* türü yetişir; bazıları şunlardır: *Trigonella arcuata* C.A.Mey., *T.astroites* F. et Mey., *T.aurantiaca* Boiss., *T.balansae* Boiss., *T.brachycarpa* (Fisch.) Moris, *T.capitata* Boiss., *T.carica* Hub.-Mor., *T.cariensis* Boiss., *T.coerulescens* (M.B.) Hal., *T.corniculata* L., *T.crassipes* Boiss., *T.filipes* Boiss., *T.gладиata* Stev., *T.kotschyi* Boiss., *T.lunata* Boiss., *T.monantha* C.A.Mey., *T.radiata* L., *T.rigida* Boiss., *T.rostrata* Boiss., *T.spicata* S.S., *T.velutina* Boiss.

Tanım:

Sarı-beyaz çiçekli, yıllık bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde (İstanbul, Gelibolu, Sivas, Niğde, Kırşehir, Yozgat, Adana, Urfa) bulunur.

Kullanılan kısım

- Tohumlar (Semen foenum graeci); Olgun meyveler toplanır, güneşte kurutulur, dövülerek tohumlar çıkarılır.

Anabileşenler

- Tohumlar
 - Flavonoidler (rutin gibi)
 - Fitin (fosforlu bir madde)
 - Lesitin
 - Fitosterol
 - Koumarin
 - Müsilajlı lif (>%25; galaktomannan gibi)
 - Nükleoalbumin (kolay emilebilir demir bakımından zengin)
 - Piridin alkaloidler (trigonellin)
 - Protein (>%20; lizin bakımından çok zengin)
 - Steroidal saponinler (diosgenin, neotigogenin, tigogenin, yamogenin)
 - Sabit yağ
 - Uçucu yağ (%0.015)

Etki

- Çemenotu bitkisinin çok fazla ve çeşitte etkisi vardır.
 - Afrodisyak
 - Ağrı kesici
 - Ateş düşürücü
 - Balgam söktürücü
 - Bağışıklık sistemini güçlendirici (hem sıvısal hem de hücrel)
 - Besleyici
 - Çizgili kasları kuvvetlendirici
 - Gaz söktürücü
 - İdrar yollarında taş oluşumunu yavaşlatıcı (özellikle okzalat taşı)
 - İştah açıcı
 - Kan şekeri, lipid ve kolesterolü düşürücü
 - Mide koruyucu
 - Sürgüt
 - Yara iyileşmesini hızlandırıcı
 - Yumuşatıcı
- Kolesterol düşürücü etkiden lifli yapısı ve steroidal saponin içeriği sorumludur.
- Omeprazolla karşılaştırılabilecek ölçüde mide koruyucu etkisi vardır; buna, mide salgısını azaltıcı ve mukozal glikoproteinlere etkisi aracılık eder.
- Trigonellin kan şekerini düşürür.
- Kolon kanserine karşı koruyucu etkilidir; yararlı etkisinden lifli yapısı, flavonoidler ve saponinler sorumludur.
- Aspirin vb ilaçlara benzemeyen bir mekanizma ile ağrı kesici ve ateş düşürücü etki oluşturur.

Çobançökerten (*Tribulus terrestris* L.)

Diğer isimler:

Çarıkdikeni, Demirdikeni, Deveçökerten.

Aile:

Yabanikimyongiller (*Zygophyllaceae*).

Tanım:

Yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Anadolu'da yaygın şekilde rastlanır.

Kullanılan kısım

Kök (*Radix tribuli*)

Meyve (*Fructus tribuli*)

Yapraklar (*Folia tribuli*)

Anabileşenler

- Işığa duyarlı kılıcı madde
 - Reçine
 - Saponik glikozidler (protograsilin, protodioscin gibi)
 - Steroller (β -sitosterol gibi)
 - Sabit yağ
- Bazı ülkelerde Tribulus yaprağı standardize özütü halinde çeşitli preparatları hazırlanmıştır; bunlar genellikle $\geq\%45$ steroidal saponin içerir ve yapraklardan 30-40 kez daha etkindir.

Etki

- İdrar söktürücü
- Kan basıncını düşürücü
- Spazm çözücü
- Üremeyi iyileştirici

Kullanılma/Doz

- İdrar söktürücü
- Kuvvetlendirici
- Taş düşürücü
- Üreme performansını artırıcı

- Küçük hayvanlar
- Kuru bitki: 25-300 mg/kg (2-3'e bölünerek)
- Tentür (1:2): 0.15-0.25 ml/kg (2-3'e bölünerek)
- İnfüzyon ve dekoksiyon (5-10 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg

İstenmeyen etki/Uyarı

- Fazla miktarlarda koyunlarda karaciğerde hasara ve ışığa duyarlılığa yol açabilir.

Dalmaçya Pireotu (*Pyrethrum cinerariifolium* (L.) Trevir.)

Diğer isimler:

- *Chrysanthemum cinerariifolium* (Trevir.) Vis., *Tanacetum cinerariifolium* (Trevir.) Schultz.

Aile:

- Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Tanım:

- Gümüşi renkte, paçalı yapraklı, çok yıllık, otsu bitkidir.

Benzer türler:

- *Pyrethrum roseum* (Adams.) Bieb./*C.coccineum/T.coccineum* (Wild.) Grierson.

Dağılım:

- Anavatanı Arnavutluk ve Yugoslavya'dır; Amerika, Orta Avrupa, Afrika, Japonya ve Türkiye'de de yetiştirilir.

Anabileşenler

- Çiçek başları
 - Piretrinler (piretrin-I ve -II, sinerin-I ve -II, jasmolin-I ve -II)
 - Reçine
 - Sabit yağ
 - Uçucu yağ (%0.5)
- Çiçeklerde %0.5-2, özütte %25 dolayında piretrinler vardır.

Etki

- Piretrinler dış parazitlere (uçucu sinekler, kene, pire vb) etkilidir. Temas zehiri olarak etkir; etkisi yere düşürücü ve çok hızlıdır. Böcekler için memelilere göre 100 kez daha etkilidir.
- Parazitlerdeki etkisine sinir hücre zarındaki Na-, K- ve Ca-kanallarına olan etkisi aracılık eder.

Kullanıma/Doz

- Dış parazitlere karşı genellikle serpmeye toz halinde kullanılır.
- Veteriner preparatları genellikle %3.4 piretrum içerir.
- Hayvanlarda %0.1 çözeltisi haftada 1-2 kez püskürtülerek kullanılır.

Defne (*Laurus nobilis* L.)

Diğer isimler:

Tehnel.

Aile:

Defnegiller (*Lauraceae*).

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde bulunur. Doğu Akdeniz makisinin özel bitkisidir; Ege ve Karadeniz bölgesinde de rastlanır.

Tanım:

Sarı çiçekli bir ağaçtır.

Kullanılan kısım

Meyveler (*Fructus lauri*)

Yapraklar (*Folia lauri*)

Yağ (*Oleum lauri expressum*; Tehnel yağı; meyvelerden elde edilir)

Meyveleri küçük zeytin tanesi şeklinde olup olgunlaşınca (Sonbaharda) parlak siyah renk alır. Defne meyvesi yağı yeşilimsi renkte, özel ve kuvvetli kokulu, tereyağı kıvamındadır.

Etki

- Kalbi baskı altına alır.
- Kan basıncını düşürür.
- Antibakteriel-antiseptik etkilidir; bu etkisi ökaliptol ile ilgilidir.
- 3,4-Dimetoksiällilbenzen yatıştırıcıdır; strikninin öldürücü miktarına karşı farelerde koruyucu etkilidir.

Kullanılma/Doz

- Meyveleri midevi, terletici ve idrar söktürücü
- Yağı haricen antiparaziter ve yerel irkiltici
- Yaprakları baharat olarak kullanılır
- Uçucu yağı ile %0.5 yoğunlukta hazırlanan merhemi haricen hayvanlarda meme bezi ve meme başı enfeksiyonlarında koruyucu ve sağaltıcı olarak kullanılır; uygulama gerektiğçe tekrarlanır.
- Defne yağı merhem halinde (iç yağda %10'luk)
- Antiparaziter
- Romatizmada ağrı kesici
- Sinek kovucu
- İnfüzyonu (%5-10) insanlarda günde 2-3 bardak içilerek kullanılır.
- Defne sabunu (prina yağı ile hazırlanır) deri hastalıklarında ve saç dökülmesine karşı kullanılır.

Devedikeni (*Silybum marianum* L.)

Diğer isimler:

Akkiz, Devekengeri, Kengel. *Silibum marianum* L., *Carduus marianus* L.

Aile:

Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Tanım:

Bir-iki yıllık bir bitkidir.

Dağılım:

Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde yol kenarları ve tarlalarda yaygın şekilde rastlanır.

Kullanılan kısım

Çiçekli dallar (*Herbae cardui mariae*)

Tohumlar (*Semen cardui mariae*)

Tohumlar (meyve) 7 mm kadar uzunlukta, esmer renkte, ucunda 15 mm kadar uzunlukta, beyaz renkte tüy demeti bulunur

Anabileşenler

- Çiçek dallar, tohumlar, kısmen de yaprak ve gövdede
 - Silimarin (silibin) ortak ismiyle bilinen flavonolignan flavanonlar (tohumlarda %4-6).
 - Silimarin, silibinin (%50), silidianin (\cong %25), silikristin (%25), izosilibin ve dehidrosilibine verilen ortak isimdir.
 - Steroller
 - Biyojen aminler (betain, tiramin gibi)
 - Flavonoidler (apigenin, eridodiktiol, kaempferol, krizoeridol, kuersetin, naringenin, toksifolin gibi)
 - Nişasta
 - Sabit yağ (%25)
 - Proteinler
 - Tanen

Etki

- Silimarin yükseltgenmeyi önler
- Karaciğeri koruyucu
- Safra salgısını artırıcı
- Yumuşatıcı

- Yükseltgenmeyi önleyici etkisi birçok koruyucu etkisinin temelini oluşturur; serbest grupları bağlar ve daha zayıf gruplara çevirir.
- Özellikle karaciğer ve böbrek hücrelerinde lipid peroksidasyonu önler; birçok zehire (amanitinler, karbontetraklorür, parasetamol gibi) karşı koruyucu etkilidir.
- RNA polimeraz etkinliğini artırarak karaciğer hücrelerinde protein sentezini ve karaciğerin kendisini yinelemesini hızlandırır.
- Amanita phalloides (köy göçüren) gibi mantarlarla zehirlenmede antidot olarak etkir; zira, mantar toksinlerinin (amanitinler gibi) RNA polimeraz etkinliğini engellemesini önler.
- Mantarın yenilmesini takiben 48 saat içinde verilmelidir.
- Demiri bağlar ve demirle aşırı yüklenme durumunda glutasyonun dayanıklılığını artırır.
- Mast hücrelerinin dayanıklılığını artırır (antihistaminik etki).
- Kalsiyum metabolizmasını yavaşlatır.
- Tümör hızlandırıcılarının etkisini yavaşlatır.
- Silimarin IL-1 ve COX-2'yi engeller; son etkisi ile mide koruyucu etki oluşturur.

Dulavratotu (*Arctium tomentosum* Mill.)

Diğer isimler:

Kelotu, Uluavratotu. *Lappa tomentosum* (Mill.) Lam.)

Aile:

Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Tanım:

Çok yıllık, kırmızı çiçekli, otsu bitkidir.

Dağılım:

Bursa, Yalova, Kuzeybatı Anadolu, Orta Anadolu, Toros dağları, Maraş yöresinde rastlanır.

Kullanılan kısım

Çiçekler (Flores lappae)

Kök (Radix lappae)

Yaprak (Folium lappae)

Etki

- Antiseptik (hafif)
- İdrar söktürücü
- Kan temizleyici
- Sürgüt
- Terletici
- Yumuşatıcı
- Yükseltgenmeyi önleyici

Kullanılma/Doz

- Ekzema, sivilce, ürtiker, psoriasis gibi deri rahatsızlıkları
- Kusma kesici
- Dekoksiyon (%5-6) ve infüzyon (%2-5) şeklinde kullanılır.
- Küçük hayvanlar
- Kuru bitki: 25-500 mg/kg (2-3'e bölünerek)
- Tentür (%25-35 etilalkolde 1:2-1:3): 0.05-0.2 ml/kg (2-3'e bölünerek)
- İnfüzyon (5-30 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg (3'e bölünerek)

Enginar (*Cynara scolymus* L.)

Aile:

Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Tanım:

Mor çiçekli, çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Türkiye'de fazla miktarda yetiştirilir.

Kullanılan kısım

Dip yapraklar (*Folia cynarae scolymi*)

Kök (*Radix cynarae scolymi*)

Tohum (*Semen cynarae scolymi*)

Etki

- Acı-tonik
- İdrar artırıcı
- Karaciğer koruyucu (sinarin ve sinarosit)
- Kusturucu
- Safra salgısını-şekillenmesini artırıcı
- Kan kolesterol ve trigliserid seviyesini düşürür; kolesterolün sentezini önler (luteolin) ve atılmasını hızlandırır. Etkisi, hidrosimetilglutaril-CoA redüktaz etkinliğini önlemesiyle ilgilidir.
- Dokularda yükseltgenmeyi önler; bu etkisi, özellikle fenolik maddelere karşı karaciğerde daha belirgindir.

Kullanılma/Doz

- Enginar yaprağı ve kökü;
 - Cinsel gücü artırıcı
 - İştah açıcı
 - İdrar söktürücü
 - Karaciğer hücrelerini koruyucu
 - Kolesterol düşürücü
 - Safra salgısını artırıcı
- Küçük hayvanlar
 - Kuru bitki: 25-250 mg/kg (2-3'e bölünerek)
 - Kuru özüt (1:1): 10-50 mg/kg (2-3'e bölünerek)
 - Akışkan özüt (1:1): 0.025-0.2 ml/kg (2-3'e bölünerek)
 - Tentür (1.2-1:3): 0.05-0.25 ml/kg (2-3'e bölünerek)
 - İnfüzyon (5-30 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg

İstenmeyen etki/Uyarı

- Duyarlı kişilerde alerjik tepkiler, temas dermatiti oluşabilir.
- Safra kesesinde taş bulunanlar, safra akışında sorun veya tıkanıklık olanlarda kullanılmamalıdır.

Felfelek (*Acacia catechu* Willd.)

Diğer isimler:

Kaşu, Seylankaşu.

Aile:

Hurmagiller (*Palmae*).

Tanım:

Orta-büyükte (10-15 m yükseklik) bir ağaçtır.

Dağılım:

Güneydoğu Asya'da (Hindistan, Pakistan, Seylan gibi) yetişir.

Kullanılan kısım

Özüt (Catechu; odun kısımlarının suda kaynatılıp yoğunlaştırılması ile hazırlanır)

Tohumlar (Semen arecae; Arekacevizi, Felfelek tohumu, meyve)

Tohumlar, 2 sm uzunlukta, yumurta şeklinde, sert kabuklu, hafif kokulu, buruk-acı lezzetlidir.

Anabileşenler

- Tohumlar
 - Pridin alkaloidler (%0.1-0.5 arekolin, arekaidin, guvacin, guvakolin gibi)
 - Sabit yağ (%10-15)
 - Tanen (%15-25)
- Özüt
 - Kateşik tanen (epikateşin, kateşin, kateşutannik asit gibi)
 - Musilaj
 - Yağ

Etki

- Antelmintik
- Antiseptik
- Büzüştürücü
- Kabız yapıcı (tanenler sebebi ile)
- Sürgüt (kolinerjik etkisi ile)

- Guvacin antiepileptik etkilidir; bu etkisi, GABA taşıtını engellemesiyle ilgilidir.
- Arekolin ve arekaidin kolinerjik etkilidir; nAk-R agonisti olarak etkir.
- Helmintlerin hareketlerini artırır ve uzaklaştırır. Özellikle köpeklerde şeritlere (*Taenia hydatigena*, *T.multiceps*, *T.psiformis*, ekinokoklar gibi), at ve koyunlarda askaridler ve strongillere etkilidir.

Güzelavratotu (*Atropa belladonna* L.)

Diğer isimler:

Belladonotu.

Aile:

Patlıcangiller (*Solanaceae*).

Tanım:

Çok yıllık, kazık köklü, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şeklide (Kırklareli, Abant, Balıkesir-Alaçam ormanları, Sinop-Ayancık ormanları, Trabzon-Zigana dağları, Artvin, Adana-Toros etekleri, Hatay-Nur dağları) bulunur.

Kullanılan kısım

Kök (Radix belladonna)

Rizom (Rhizoma belladonna)

Toz (Belladonna herba pulvis)

Yapraklar (Folia belladonna)

- Yapraklar çiçek açma zamanından önce toplanır; havadar bir yerde, ince bir tabaka halinde yayılarak veya küçük demetler şeklinde ipe dizilerek hızla kurutulur.
- Kökler yaz sonunda toplanarak çıkarılır, yıkanır, tam olarak veya ince dilimler şeklinde kesilerek kurutulur. Kökler tercihen 2-3 yıllık bitkilerden alınır.

Anabileşenler

- Kök, yaprak ve meyveler
 - Alkaloidler (S-hiyosiyamin, R,S-hiyosiyamin “atropin” gibi)
- Bitkide kuru esasa göre alkaloid oranı %0.2-2 arasında değişir.
- Otsu kısımlarda %0.3-0.6,
- Köklerde %0.4-1.2 alkaloid vardır.
- Toplam alkaloid içinde en fazla bulunanı S-hiyosiyamindir; bitkinin yapraklarındaki alkaloidin %>85’ini, köklerindeki de %65’ini oluşturur; bu madde hızla atropine çevrilir.
- Bitkide
- Diğer alkaloidler [%6.7 atropamin (apoatropin), %3 tropin, %1.9 skopolamin, %05 aposkopolamin, %0.2 tropinon, %0.3 3α-fenilasetoksitropan gibi]
- Flavonoidler
- Koumarinler
- Tanenler

Etki

- Spazm çözcü
- Solunum yollarını açıcı
- Sürgün önleyici
- Terlemeyi önleyici

Kullanılma/Doz

- Ağrı kesici
- Astım nöbetlerini önleyici
- Solunum açıcı
- Spazm çözücü (özellikle sindirim kanalı, safra yolları)
- Terlemeyi önleyici

- Atropin hayvanlarda
 - Parenteral: 0.02-0.2 mg/kg
 - Ağızdan: 0.06-0.6 mg/kg
 - Tentür (Ağızdan)
 - At ve sığır: 15-30 ml
 - Koyun ve domuz: 4-8 ml
- İnsanlarda hiyosiyamin olarak hesaplanan %0.28-0.32 toplam alkaloid içeren tozu (280-320 mg/100 g) tek seferde 0.05-0.1 g (0.15-0.3 mg toplam alkaloid) kullanılır; bundan bir seferde en çok 0.2 g (0.6 mg alkaloid), bir günde de en çok 0.6 g (1.8 mg alkaloid) kullanılır.

Hakikikekik (*Thymus vulgaris* L.)

Aile:

Ballıbabagiller (*Laminaceae/Labiatae*).

Tanım:

Beyaz çiçekli, küçük yapraklı, kuvvetli kokulu, çok yıllık bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde birçok yerde yetişir.

Kullanılan kısım

Çiçekli-yapraklı dallar (*Herbae thymi*)

Kekik yağı (*Oleum thymi*)

Anabileşenler

- Yapraklar
 - Fenoller (timol, karvakrol gibi)
 - Flavonoidler (apigenin, luteolin)
 - Glikozidler (arbutin gibi)
 - Kafeik asit türevleri (%0.1-1.35 rosmarinik asit gibi)
 - Uçucu yağ (%0.3-0.5)
- Kekik yağı
 - Önemli bir kısmını timol (%30-50), karvakrol (%1-5), p-simen (%15-45) ve sitral oluşturur.
 - %1-3 borneol, kafur, limonen, linalool, β -pinen, karyofillen,
 - <%1 bornilasetat, kamfen, ökaliptol, linalilasetat, terpineol, terpinilasetat vardır.

Etki

- Antiseptik (bakter, mantar, virüs)
 - Antelmintik (özellikle kancalı kurtlar için)
 - Balgam söktürücü
 - Solunum uyarıcı
 - Spazm çözücü
 - Yatıştırıcı
-
- Antiseptik ve antelmintik etkilerine özellikle timol ve karvakrol yol açar.
 - Balgam söktürücü etkisi terpenlerin solunum yollarındaki kirpiksi hareketi uyarması sonucudur.
 - Bitkinin güçlü yangı önleyici etkisi de vardır.
 - Spazm çözücü etkisi flavonoidler ile ilgilidir.

Kullanılma/Doz

- Kekik yağını %0.9-1 yoğunlukta içeren çözeltileri hayvanlarda (at, sığır, koyun, keçi, domuz, tavşan, kanatlı gibi) dışarıdan yara antisepsisi için püskürtülerek kullanılır; en çok 7 gün süreyle uygulanır.
- İnsanlarda bitki günde 10 g miktarda (timol olarak %0.3 fenol içeriğine göre) kullanılır.
- İnfüzyon (%1-2) şeklinde günde birkaç kez bir bardak içilir.
- Kekik yağı safra artırıcı ve kronik üst solunum yolları hastalıklarında kullanılır; bu amaçla insanlarda ağızdan 4-5 damla miktarda 3-5 gün süreyle verilir.
- Dışarıdan banyo şeklinde (≥ 4 mg kekik yağı/L su) de kullanılabilir; banyo için 500 g bitki/4 L suda 10 dk kaynatılarak da hazırlanır; sonra, karışım banyo suyuna katılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Uzun süre ve fazla miktarda kullanılan timol ve karvakrol veya bunları içeren kekik preparatları zehirlenmeye sebep olabilir.
- Ciddi karaciğer hasarı veya tiroid bezi görev bozukluğu bulunanlarda durumu daha da kötüleştirebilir; böyle hastalarda dikkatle kullanılmalıdır.

Haşhaş (*Papaver somniferum* L.)

Aile:

Haşhaşgiller (*Papaveraceae*).

Tanım:

Yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde, başta Afyon çevresi olmak üzere, birçok yerde özellikle iki alt-türü *P.somniferum* var.*anatolica* (Körhaşhaş) ve *P.somniferum* var.*subspontaneum* (Açıkhaşhaş) yetiştirilir.

Benzer türler:

Papaver acrochaetum Bornm., *P.argemone* L., *P.bracteatum* Lindl., *P.clavatum* Boiss., *P.communatum* F. et Mey., *P.glaucum* Boiss., *P.gracilis* Auch., *P.hybridum* L., *P.orientalis* L., *P.pilosus* S.S., *P.rhoeas* L., *P.spicatum* Boiss., *P.strictum* Boiss.

Kullanılan kısım

- Afyon (Opium, Succus papaveris; ham meyvelerin çizilmesiyle elde edilir)
- Meyveler (Fructus papaveris immature, Haşhaşbaşı, Haşhaşkabuğu; kuru ham meyveler)
- Tohumlar (Semen papaveris)
- Tohumlardan elde edilen yağ (Oleum papaveris)
- Yapraklar (Folia papaveris)
- Tıbbi amaçla kullanılan yağı tohumların soğukta sıkılması ile elde edilir; bunun asit içeriği düşüktür (%1-2.5).

Anabileşenler

- Tohumlarda %50 dolayında yağ vardır.
- Afyon, ağırlık esasına göre, %10-25 alkaloid içerir; 6'sı daha önemli, 25'den fazla alkaloid bulunur.
- Alkaloidler
 - %4-21 morfin
 - %0.8-2.5 kodein
 - %4-8 noskapin
 - %0.1-2 narsein
 - %0.5-2 papaverin
 - %0.5-2 tebain
- Tıpta kullanılan afyon tozu %10 morfin içerecek şekilde ayarlanır; %0.5 kodein, az miktarda tebain de içerir.

Etki

- Ağrı kesici
- Öksürük dindirici
- Spazm çözücü
- Sürgün önleyici
- Uyuşturucu
- Yatıştırıcı

Kullanılma/Doz

- Afyon tozu (%10 alkaloid içerir)
- Afyon özütü (%20 alkaloid içerir)
- Afyon tentürü (%0.05 alkaloid içerir)
- Dekoksiyon (%2-5)

- Sürgün önleyici ve sağaltımı için
- Afyon tozu
 - Sığır: 10-25 g
 - At: 5-20 g
 - Koyun ve keçi: 1-2 g
 - Köpek: 0.1-0.5 g
- Afyon tentürü
 - Sığır: 50-120 ml
 - At: 20-100 ml
 - Koyun ve keçi: 5-20 ml
 - Köpek: 1-5 ml
- Haşhaşbaşı dekoksiyonu
- Uyku verici
- Gargara halinde ağız-boğaz-diş ağrılarında ağrı kesici

Hatmi (*Althaea officinalis* L.)

Diğer isimler:

Şifalıkök, Tıbbikök.

Aile:

Ebegümeçigiller (*Malvaceae*).

Dağılım:

Anavatanı Avrupa ve Sibirya'dır; Türkiye dahil, birçok ülkede de yetişir.

Benzer türler:

Ülkemizde *Althaea apterocarpa* Fenzl./*Alcea apterocarpa* Boiss., *A.armeniaca* Ten., *A.calverti* Boiss., *A.cannabina* L., *A.denudata* Boiss., *A.ficifolia* Cav./*A.rugosa* Alef., *A.hirsuta* L., *A.pontica* Janka/*A.ficifolia* Gris., *A.pallida* (W.K.) Nym./*Alcea pallida* W.K., *A.remotiflora* Boiss./*Alcea remotiflora* Boiss., *A.rosea* (L.) Cav./*Alcea rosea* L. (Gülhatmi), *A.rufescens* Boiss., *A.setosa* (Boiss.) Alef., *Hibiscus syriacus* L. türleri de vardır; aynı amaçlarla kullanılır.

Tanım:

Çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde (İstanbul, Marmara bölgesi, İzmir, Erzincan gibi) yetişir.

Kullanılan kısım

- Çiçek (Flores althaeae)
- Kök (Radix althaeae)
- Yaprak (Folium althaeae)

- Yaprakları bitki çiçekli iken ve çiçekler tamamen açılmadan önce toplanır ve gölgede kurutulur.
- Kökler 2 senelik veya daha yaşlı bitkilerden sonbaharda alınır, yıkanarak temizlenir ve kabuğun dış kısmı soyulduktan sonra güneş veya gölgede kurutulur.

Anabileşenler

- Albümin
- Asparajinler
- Fenilik asitler
- Flavonoidler
- Müsilajlı madde (arabinogalaktanlar, polisakkaridler, ramnogalakturonlar gibi) içerir; müsilaj yapraklarda %5-10, köklerinde %20-35 arasında bulunur; müsilaj hidrolize olduğunda D-galakturonik asit ve bazı şekerler (arabinoz, ramnoz, galaktoz, glikoz gibi) açığa çıkar.
- Nişasta (kökte %30-40)
- Şekerler (sakkaroz, galaktoz)
- Pektin
- Tanenler
- Tuzlar
- Zamk

Etki

- Bağışıklığı uyarıcı
- Besleyici
- İdrar söktürücü
- Koruyucu
- Yumuşatıcı

Kullanılma/Doz

- Ağız-boğaz yangıları
- Göğüs yumuşatıcı
- İdrar yolları yangıları (sistit, nefrit, uretrit gibi)
- Öksürük
- Sindirim sistemi şikayetleri (mide-bağırsak iltihapları, ülser, sancı, sürgün gibi)
- Üst solunum yolları hastalıkları
- Zehirlenmelerde koruyucu
- Haricen açık/yırtık yaralar ve ülserlerde faydalıdır.
- İnsanlarda günde 5 g'ı infüzyon (%5) ve dekoksiyon (%5-10) şeklinde bölünerek kullanılır.
- Deride yıkama/kompres şeklinde kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Son derece güvenli bir maddedir.
- Yalnız, sindirim kanalından bazı maddelerin (glikoz, ilaçlar, suda çözünen maddeler gibi) emilmesini sınırlandırabilir.

Hayatağacı (*Thuja occidentalis* L.)

Diğer isimler:

Amerikanmazısı, Doğumazısı, Mazi ağacı.

Aile:

Servigiller (*Cupressaceae*).

Dağılım:

Kuzey Amerika, Orta ve Güney Avrupa, Çin ve Moğolistan'da yetişir. Park ve bahçelerde çit yapımında çok yetiştirilir.

Kullanılan kısım

Yapraklar ve ince dallar (*Summitates thujae*)

Anabileşenler

- Acı maddeler (pinipikrin, tannik asitler, thujin, thujigenin, thujetin gibi)
- Flavonoidler (amentoflavon, bilobetin, hinokiflavon, kuersetin, kaempfer glikozidleri, mearusitrin, mirisetin gibi)
- Glikoproteinler
- Lignanlar
- Polisakkaridler (%4; thujapolisakkaridler)
- Proantosiyanidinler
- Tanenler (%1)
- Thujapolisakkaridler (%4)
- Uçucu yağ (%0.4-4): Yapraklarda %0.4-1, kuru ince dallarda %1.4-4; uçucu yağ, başlıcaı thujonlu terpen türevleri içerir.
- Yağın önemli bir kısmını α -thujon, β -thujon, α -pinen, α -terpinen, γ -terpinen, terpinolen, limonen, mirisen, kamfen, borneol, fenkon, tulilalkol oluşturur.
- Kuru ince dallarda 7.6 g/kg thujon (%85'i α -thujon, %15'i β -thujon) bulunur.

Etki

- Bitkinin etkileri, büyük ölçüde thujon olmak üzere, uçucu yağla ilgilidir.
- Thujon son derece irkiltici ve hücre zehiri etkilidir; bakterilere ve iç parazitlere yönelik etkisi vardır.
- Spazm yapıcıdır
- Uterusu da uyarır.
- T-hücrelerinin (özellikle Th-hücreleri) sayısını artırır, IL-1, IL-2, IL-6, TNF α 'yı uyarır.
- Peyer plaklarının antijene cevabını artırır.
- Bağışıklığa yönelik etkileri büyük ölçüde suda çözünen thujapolisakkaridler ve glikoproteinlerle ilgilidir; bunların antiviral etkisi de vardır; HIV-1 virüsünün çoğalmasını önler.
- Tohum özütü 5 α -redüktaz (testosteronun dihidrotestosterona çevrilmesine aracılık eder) etkinliğini engeller; etki finazterid kadar güçlü değildir.

Kullanılma/Doz

- Geçmişten beri insanlarda thuja özütleri gebelik önleyici ve istenmeyen gebeliklerin sonlandırılması için kullanılmaktadır.
- Deri hastalıkları
- Kronik kulak iltihabı
- Üst solunum yolları (soğuk algınlığı, öksürük gibi) ve sinus hastalıklarında da kullanılır.
- Küçük hayvanlar
- Tentür (%60-80 etilalkolde 1:2-1:3): 0.05 ml/kg
- Hayvanlar: Haricen %10 merhem şeklinde
- İnsanlarda kuru ince dalları günde 3 kez 1-2 g miktarlarda (40-80 mg thujon) kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Doz aşımı hallerinde, özellikle karaciğer ve böbreklerde olmak üzere, thujo özütleri, metabolik bozukluklar da dahil, ciddi istenmeyen etkilere (hasar, yağlı soysuzlaşma gibi) yol açarlar.
- Sindirim kanalında irkilti, kusma, uterusu şiddetli ve uzun süreli kasılma oluşur.
- Thujon içeren diğer maddelerle (Pelinotu gibi) birlikte tekrarlanarak kullanılması MSS'nde kalıcı bozukluklara, çirpınlara yol açabilir.
- Thujon suda erimemesi sebebiyle, infüzyonu diğer preparatlarına göre daha güvenlidir.
- Gebelerde yavru atmaya sebep olabilir; kullanılmaması önerilir.

Hintbaklası (*Ricinus communis* L.)

Diğer isimler:

Genegerçekotu, Hintyağı.

Aile:

Sütleğengiller (*Euphorbiaceae*).

Dağılım:

Ülkemizde Adana, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Malatya, Elazığ gibi yörelerde rastlanır.

Kullanılan kısım

Tohumlar (Semen ricini)

Yağ (Oleum ricini; tohumların sıkılması ve temizlemesi ile elde edilir)

Hintbaklası tohumları 8-18 mm uzunluğunda, 4-12 mm genişliğinde, üzeri parlak, esmer-lekeli tanelerdir.

Anabileşenler

- Tohumlarda
- Enzimler (lipaz gibi)
- Risin (toksalbümin)
- Risinin (alkaloid)
- Sabit yağ (<0%50; palmitik asit, risinoleik asit, stearik asit gibi yağ asitleri)
- Steroller
- Vitamin E

Etki

- Sindirim kanalını yumuşatıcı
- Sürgüt
- Ağızdan verildiğinde sindirim kanalının alkali ortamında sabunlaşarak sodyum risinoleat oluşturur.
- Risinoleat, bağırsak mukozası son derece irkilticidir; küçük başlarda 2-8 saat, büyük başlarda 12-18 saat içinde yumuşak dışkılamaya sebep olur.

Kullanılma/Doz

- Hintyağı sürgüt olarak kullanılır.
 - Sığır: 500-1000 ml
 - At: 250-500 ml
 - Dana ve tay: 50-100 ml
 - Koyun ve keçi: 50-150 ml
 - Köpek: 5-25 ml
 - Kedi: 3-15 ml

İstenmeyen etki/Uyarı

- Alerjik etkilidir; duyarlı bireylerde kaşıntı, uyku basması, ödem, kan basıncında düşme ile giden belirtiler görülür.
- Bakla kabuğunda bulunan risin ve risinin çok zehirlidir; bir meyvedeki risin (250 µg) bir insanı öldürmeye yeterlidir.
- Tohumların dahilen kullanılması tehlikelidir.

Hünnap (*Ziziphus jujuba* Mill.)

Aile:

Cehrigiller (*Rhamnaceae*).

Tanım:

Dikenli bir ağaçtır.

Dağılım:

Ülkemizde Güney ve Batı Anadolu'da rastlanır.

Kullanılan kısım

Meyveler (Fructus jujubae; tamamen olgun).

Bunlar 1.5-3 sm uzunluğunda, tatlı lezzetli, olgunlaşınca koyu-kırmızı-siyahımtırak renktedir.

Anabileşenler

- Meyvelerde
 - Müsilaj
 - Pektin
 - Sabit yağ
 - Saponinler (jujubosidler gibi)
 - Şeker
 - Tanen
 - Triterpenoid glikozidler (zizipin gibi)
 - Uçucu yağ
 - Vitaminler (A, B₂, C gibi)

Ihlamur (Tilia türleri)

Aile:

Ihlamurgiller (*Tiliaceae*).

Tanım:

Birçok ıhlamur türü vardır; başlıcaları: *Tilia cordata* Mill. (Kışııhlamuru), *T.alba* W.K./*T.argentea* Desf./*T.tomentosa* Moench (Gümüşııhlamur), *T.platyphyllos* Scop./*T.grandifolia* Ehrh. (Büyük yapraklı ıhlamur, Yazııhlamuru), *T.rubra* DC. (Kırmızııhlamur) gibi.

Kullanılan kısım

Bitkisel kömür (Carbo ligni; odun kısmından hazırlanır)

Çiçekler (Flores tiliae)

Kabuk (Cortex tiliae)

Yapraklar (Folia tiliae)

Anabileşenler

- Çiçeklerde:
 - Fenolik asitler (kaffeik asit, klorojenik asit, p-koumarik asit)
 - Flavonoidler (%1; astragalin, izokuersitrin, kersetol, kaempferol, kuersetin, tilirosid gibi)
 - Müsilaj (%6-8; arabinogalaktanlar)
 - Şekerler
 - Tanen (%2)
 - Uçucu yağ (%0.02-0.1)
- Yapraklarda:
 - Glikozid (tiliasin)
 - Şekerler
 - Tanen
 - Uçucu yağ (%0.5)
- Uçucu yağda:
 - Farnesol (seskuiterpenik alkol)
 - Feniletilalkol, bunun fenilasetik asit ve benzoik asitle olan esterleri
 - Geranilasetat
 - Geraniol
 - Hidroksisitronellal
 - Linalool
 - Öjenol

Etki

- Bağışıklık uyarıcı
 - Balgam söktürücü
 - Büzüştürücü
 - İdrar söktürücü
 - Öksürük kesici
 - Safra söktürücü
 - Spazm çözücü
 - Terletici
 - Yatıştırıcı
 - Yumuşatıcı
- İhlamurdaki glikozidler, tanenler ve uçucu yağ antimikrobiale etkilidir.

Kullanılma/Doz

- Ihlamur çiçeği:
 - Balgam söktürücü
 - Göğüs yumuşatıcısı
 - İdrar söktürücü
 - Spazm çözücü
 - Terletici
 - Yatıştırıcı
- Ihlamur kabuğu:
 - Damar genişletici
 - Safra söktürücü
 - Spazm çözücü
- Ihlamur kömürü:
 - Mide-bağırsak hastalıklarında yüzeyde tutucu
- Hayvanlarda (at, sığır, koyun, keçi, domuz) çiçeklerinden hazırlanan preparatı (%10 ihlamur çiçeği ile hazırlanır; 14 etkin madde içerir) kızgınlığa yol açmak için kullanılır.
- At ve sığır: Günde 2 kez 50 g miktarda 2 gün
- Diğer hayvanlar: Günde 2 kez 10-20 g miktarda 3-4 gün
- İnsanlarda günde 2-4 g miktarlarda infüzyon (2 g/bir bardak su) şeklinde kullanılır.

Isırganotu (*Urtica urens* L., *U.dioica* L.)

Aile:

Isırganotugiller (*Urticaceae*).

Tanım:

Büyük ısırganotu (*U.dioica*) ve küçük ısırganotu (*U.urens*) diye bilinen iki türü vardır. *U.diosca* çok yıllık, *U.urens* yıllık otsu bitkilerdir.

Dağılım:

Anavatanı İngiltere'dir; Ülkemizde her yerde (özellikle Ankara, Bursa, Kayseri, Rize, Trakya) bulunur.

Kullanılan kısım

Kök ve rizomlar (*Radix urticae*, *Rhizoma urticae*)

Tohumlar (*Fructus urticae piluliferae*)

Yapraklı-dallar (*Herbae urticae*; taze ve güneşte kurutulmuş)

Tohumlar (meyve) 2-3 mm uzunlukta, parlak-esmer renkte, yumurta biçimindedir.

Etki

- Isırganotunun başlıca etkileri:
 - Adet söktürücü
 - Ağrı kesici
 - Alerji önleyici
 - Ateş düşürücü
 - Bağışıklığı uyarıcı
 - Cinsel gücü artırıcı
 - İdrar söktürücü
 - Sürgün yapıcı
 - Ürik asit atıcı
 - Yerel irkilti doğurucu

- Isırganotunun deride oluşturduğu yakıcı/batıcı/acıtıcı etki histamin, Ak ve formik asitten ileri gelir.
- Bağışıklık sistemini uyarır; bu etkisi bileşimindeki lektinden ileri gelir; bu madde T-hücreleri için süperantijen olarak etkir ve bu hücrelerin sayısını artırır.
- Antijene karşı T-hücresi cevabının güçlenmesi viral hastalıklar ve kanserin önlenmesinde son derece önemlidir.
- Seks hormonu bağlayan globuline bağlanarak serumda serbest testosteron miktarını artırır; bu durum cinsel isteğin/gücün artmasıyla sonuçlanır.
- Prostat bezinde testosteronun östradiole çevrilmesini önler. İyi huylu prostat tümörlerinde yararlıdır. İdrarın çıkarılmasını kolaylaştırır; bu etkisi I-II. dönemdeki prostat büyümesinde irkilti ve rahatsızlığı hafifletir.
- Kan basıncını düşürür; bu etkisi idrarla sodyum çıkarılmasını artırmasıyla ilgilidir.
- Kan şekerini düşürür; ısırganotunun sulu- ve alkolik-özütü (20 mg/kg) kan şekerini %10-20 düşürür.
- Alerjik rihinitte diğer pek çok ilaçla (antihistaminikler, adrenerjik ilaçlar gibi) karşılaştırılabilecek kadar etkilidir; üstelik onların yol açtıkları birçok istenmeyen etkisi (yatışma, öğrenme, hatırlama yeteneğinde zayıflama gibi) de yoktur. Alerjik burun akıntılarında oldukça etkilidir.
- Vitamin C ve demir bakımından zengin olması dolayısıyla kan yapımını ve vücut direncini artırır.
- Yaprak özütü ve kaffeik asit 5-LOX ve COX etkinliğini kısmen engeller.

Kullanılma/Doz

- Ağrı kesici
- Alerji önleyici/sağaltıcı
- Cinsel gücü artırıcı
- İdrar söktürücü
- İştah açıcı
- Kan temizleyici
- Nefes açıcı
- Romatizma
- Siyatik
- Ürik asit atılmasını hızlandırıcı
- Vücut direncini artırıcı
- Fiziksel ve zihinsel yorgunluklarda kuvvetlendirici
- İltihaplı yaralar ve çıbanlarda iltihap söktürücü
- Ödemleri geriletici
- Süt salgısını artırıcı
- Saç tellerini kuvvetlendirici ve kepeklenmeyi önleyici
- Uterus ve basur kanamaları

- Veteriner hekimlikte 14 etkin maddeyi içeren preparatı (%10'luk) hayvanlarda kızgınlığa yol açmak için kullanılır; bundan;
 - At ve sığırlarda günde 2 kez 50 g miktarda 2 gün
 - Koyun, keçi ve domuzlarda günde 2 kez 10-20 g miktarlarda 3-4 gün
- İnsanlarda tohumları havanda dövüp balla karıştırılarak macun halinde yenilirse, astım dahil diğer pek çok durumda oldukça etkilidir; ısırganotu tohumu günde 8-10 g arasında kullanılır.
- Taze bitki, romatizmal ağrılarda ağrılı yere sürülerek tahriş yapılması ve kanın burada toplanması için kullanılır. Bu amaçla tentürü (1:10) oldukça faydalıdır.
- Yapraklardan hazırlanan infüzyonu (bir avuç yaprak/1-2 L su) saç dökülmesine ve kepeklenmeye iyi gelir; taç toniği olarak haftada 2-3 kez kullanılır.
- Alerjik rahatsızlıklarda infüzyonu (bir avuç bitki/5 badak su) bal veya şekerle tatlandırılıp içilebilir.
- Yapraklardan hazırlanan infüzyon (%2-5) veya köklerden hazırlanan dekoksion (%2-4) şeklinde yemek aralarında günde 2-3 bardak içilerek kullanılır.
- İnsanlarda ağızdan kuru bitki günde 2-3 kez 2-3 g, %25 etilalkolle 1:1 oranında hazırlanmış sıvı özüt 3-4 ml, %45 etilalkolle 1:5 oranında hazırlanmış sıvı özüt 2-6 ml miktarda kullanılır.
- Fiziki ve sinirsel yorgunluklarda taze sıkılmış suyu günde 2-3 defa 1-2 yemek kaşığı içilir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Isırganotuna hastaların tahammülü oldukça iyidir.
- Taze bitkiye el veya deri ile temas edilmesi şiddetli kaşıntı/acı/ağrıya sebep olabilir.
- Bitki halinde fazla miktarda yenildiğinde titreme, ağrı, salya artışı, kusma, solunum güçlüğü oluşabilir.
- Kalp ve böbrek kaynaklı ödemlerde kullanılmaması önerilir.

İnciçiçeği (*Convallaria majalis* L.)

Aile:

Zambakgiller (*Liliceae*).

Tanım:

Beyaz çiçekli bitkidir.

Kullanılan kısım

Yaprak ve çiçekler (*Herbae convallariae*)

Anabileşenler

Kuru bitkide %0.1-0.5 arasında >30 steroid yapıda kardenolid glikozid bulunur.

Bu glikozidlerin başlıcaları: Desglukokeirotoksin (%5-15), Konvallamarin, Konvallatoksin (%4-40), Konvallosid (%4-24), Konvallatoksol (%10-20), Lokundjosid %1-25)

Bitkide ayrıca;

Azetidin-2-karbonik asit

Flavonoidler (%0.9-1.1)

Kolin (%0.4)

Şelidonik asit (%1.5)

Etki

- İdrar artırıcı
- Kalp kasını kuvvetlendirici
- Kalpteki etkisi kalp kası hücre zarındaki Na,K-ATPaz etkinliğini engellemesiyle ilgilidir.
- Kalp kasında digitalis ve strofantin-benzeri etkiler oluşturur.

Kullanılma/Doz

- Kalp yetmezliğinde kalp kuvvetlendirici
- Toz
- At ve sığır: 4-8 g
- Koyun ve keçi: 0.6-1.2 g
- İnsanlarda İnciçiçeği tozu ağızdan günde 0.6 g kullanılır; bunda 1.2-1.8 mg kalp glikozidleri bulunur.
- Tentürü 5-10 damla miktarda kullanılır.
- İdrar artırıcı olarak %1-3 infüzyonu 2-3 bardak; kalp kuvvetlendirici olarak da %5 infüzyonu 2 saat arayla bir çorba kaşığı içilir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Yüksek dozlarda bulantı, kusma, renk körlüğü, kalpte atım düzensizlikleri yapabilir.
- Kanda potasyum düşmesi ve kalsiyum fazlalığı durumlarda kullanılmamalıdır.

Etkileşme

- Kinidin, kalsiyum tuzları, sürgütler, idrar söktürücüler, glukokortikoidlerle etkileşmeler yapabilir.

Jensiyan (*Gentiana lutea* L.)

Diğer isimler:

Censiyan, Güşadotu, Sarıgentiyan.

Aile:

Kızılkantarongiller (*Gentianaceae*).

Dağılım:

Orta Avrupa dağlarından yaygın şekilde rastlanır.

Ülkemizde Bursa-Uludağ'da 1800-2000 m arasındaki kesimde, İzmir Bozdağ, Kütahya ve Zigana dağında bulunur.

Kullanılan kısım

Genellikle kök (*Radix gentianae luteae*)

Kök 3-5 senelik bitkiden elde edilir. Kökler sonbaharda topraktan çıkarılır, yıkanır, kesilir; önce güneşte, sonra gölgede kurutulur.

Anabileşenler

- Köklerde
 - Acı glikozidler (%0.05-0.3 amarogentin, %0.03-0.1 amaroswerin, jensiyopikrin gibi)
 - Ksanton flavonoidler (gentizin, gentiozit gibi)
 - Monoterpen alkaloidler (gentianin, gentianamin, gentianadin gibi)
 - Pektin (%10'a kadar)
 - Sabit yağ
 - Tanen
 - Uçucu yağ
- Glikozidler son derece acıdır; acılık 1/58.000.000 seyreltmede bile hissedilir.
- Droğun kırılma yüzeyinde görülen sarı renk ksanton flavonoidlerden ileri gelir.
- Alkaloidler yangı önleyici etkilidir.

Etki

- Ateş düşürücü
- İştah açıcı
- Kan yapımını hızlandırıcı
- Yara iyileştirici
- Jensiyopikrin (irido-glikozid) mide rahatsızlıklarında (mide ülseri, pepsin ve asit salgısında azlık) iyileştirici etkilidir.

Kullanılma/Doz

- Dahilen
- İştah açıcı
- Sindirimi kolaylaştırıcı
- Haricen
- İrinli yaralarda dekoksiyon (%10) şeklinde
- Jensiyanla hazırlanan çeşitli preparatların hayvanlardaki dozları aşağıdaki gibidir.
- Jensiyan kökü tozu
 - At: 10-20 g
 - Sığır: 15-30 g
 - Koyun ve keçi: 5-10 g
 - Köpek: 0.5-2 g
 - Kedi ve kümes hayvanları: 0.2-1 g

- Jensiyan özütü (1 g kaba toz edilmiş jensiyan kökü + 8 g kloroformlu su + 1 g alkol)
 - At: 2-4 g
 - Sığır: 2-6 g
 - Koyun ve keçi: 1-2 g
 - Köpek: 0.1-0.4 g
- Jensiyan tentürü (1 g kaba toz edilmiş jensiyan kökü + 5 g seyreltik alkol)
 - At: 10-30 g
 - Sığır: 15-40 g
 - Koyun ve keçi: 10-15 g
 - Köpek: 1-4 g
 - Kedi: 0.2-1 g
- Jensiyan akışkan özütü
 - At ve sığır: 15-30 g
 - Koyun ve domuz: 4-8 g

Uyarı

- Onikiparmak bağırsağı ülseri, reflü, asit salgısının fazlalığı gibi durumlarda kullanılmamalıdır.

Kabak (*Cucurbita pepo* L.)

Diğer isimler:

Balkabağı, Sakızkabağı.

Aile:

Kabakgiller (*Cucurbitaceae*).

Kullanılan kısım

Tohumları/çekirdekleri (Semen cucurbitae peponi)

Anabileşenler

- Kabak çekirdeğinde:
 - Amino asitler (%0.2-0.7 kukurbitin)
 - Kukurbitasin (tetrasiklik triterpen türevi)
 - Müsilaj
 - Steroidler (%01)
 - Steroller (%0.5; 24-alkilsteroller “ δ -5-steroller, “ δ -7-steroller”)
 - β -Sitosterol
 - Sabit yağ (%40-60; linoleik asit, oleik asit)

Etki

- Antelmintik (askarid, şeritler gibi; kukurbitasin)
- İdrar söktürücü
- Prostat tümörleri (I-II. dönemlerde) ve iyi huylu büyümesi
- Yangı ve yükseltgenmeyi önler

Kullanılma/Doz

- Daha ziyade kurt ve şeritleri uzaklaştırmak için kullanılır.
- Kabuğu soyulduktan sonra toz haline getirilmiş tohum veya çekirdeklerden köpeklerde 30-100 g'ı bal veya süte katılarak aç iken uygulanır; bundan 60 dk sonra sürgüt verilerek parazitler uzaklaştırılır.

Kadıntuzluğu (*Berberis vulgaris* L.)

Diğer isimler:

Amberparis, Dikenüzümü, Karamukağacı, Sarıağaç, Sarıçalı.

Aile:

Kadıntuzluğugiller (*Berberidaceae*).

Dağılım:

Karadeniz (Kastamonu, Samsun gibi), Trakya ve İstanbul civarında yaygın şekilde bulunur.

Kullanılan kısım

Kök kabuğu (*Cortex berberidis radices*)

Meyveler (*Fructus berberidis*)

Yaprak (*Folium berberidis*)

Anabileşenler

- Köklerde;
 - İzokuinolin alkaloidler (berberin 'umbellatin', berbamin, kolumbamin, oksiakantin, palmatin, yatrorrhizin gibi)
 - Müsilaj
 - Reçineli bileşikler
- Meyvelerde;
 - Askorbik asit
 - Elma ve limon asitleri
 - Kauçuk
 - Pektin
- Yaprak ve çiçeklerde;
 - Alkaloidler (berberin gibi)

Etki

- Berberin çok yönlü etkileri olan bir maddedir.
 - Bağırsaklarda sıvı toplanmasını,
 - Bakteriyel enterotoksin şekillenmesini,
 - Düz kas spazmını,
 - İyon salgılanmasını,
 - Kalpte fibrilasyonu,
 - Trombositlerin kümeleşmesini önler.
- Kalbe etkisi Sınıf-III atım düzensizliğini önleyen ilaçlara benzer; AP süresi ve refraktör dönemi uzatır.
- Safra ve bilirubin salgılanmasını artırır.
- Antelmintik etki (askaridler için) oluşturur.
- AkE etkinliğini engeller.
- Adrenerjik reseptör antagonisti etkilidir.

Kaktüs (*Selenicereus grandiflorus* L.)

Diğer isimler:

Kaynanadili. *Cactus grandiflorus* L./*Cereus grandiflorus* (L.) Miller

Aile:

Kaktüsgiller (*Cactaceae*).

Anabileşenler

- Yapraklarda;
 - Betasiyaninler
 - Flavonol glikozidler (%1.5)
 - Flavonol glikozidlerin başlıcaları (diğer isimleri ile birlikte)
 - Hiperin (hiperosid, kuersetin-3 β -D-galaktopiranosid)
 - Grandiflorin (kaempferol-3 β -L-arabinosid)
 - İzorhamnetin-3-o- β -(ksilosil)-rutinosid
 - İzorhamnetin-3-o- β -(galaktosil)-rutinosid
 - Kaempferitin (kaempferol-3,7-o-dirhamnosid)
 - Kaktisin (%0.02; izorhamnetin-3 β -galaktosid)
 - Narcissin (%0.05; likorin, izorhamnetin-3 β -rutinosid)
 - Rutin (rutosid, kuersetin-3-rutinosid)
- Bitkinin gövde kısmında da benzer flavonoidlerle birlikte;
 - N-metiltiramin
 - N,N-dimetiltiramin (hordenin) gibi aminler
 - Tiramin (kuru esasa göre %0.3) bulunur.
- Bitkinin tüm kısımlarında;
 - Mumlar
 - Mukus
 - Reçineli glikozidler
 - Yağlar

Etki

- Bitkide bulunan maddeler kalbi ve omurilikteki motor sinirleri uyarır, kan basıncını yükseltir.
- Uyarıcı etkilerinin yapısındaki tiramin vb maddelerden (dolaylı etkili sempatomimetikler) ileri geldiği sanılmaktadır; yalnız, bu maddeler herhangi bir etki oluşturabilecek miktarlarda bitkide bulunmaz.
- İçerdiği Flavonoidler;
 - Damarların geçirgenliğini azaltır ve dayanıklılığını artırır.
 - Kan basıncını düşürür.
 - Kalpte atım düzensizliklerini düzeltir

Karabiber (*Piper nigrum* L.)

Diğer isimler:

Pipera nigra L.

Aile:

Karabibergiller (*Piperaceae*).

Dağılım:

Hindistan ve Doğu Hint adalarında yetişir.

Kullanılan kısım

Meyveler (Fructus piperis nigri; olgunlaşmadan önce toplanıp kurutur)

Bunlar keskin kokulu, yakıcı ve acı lezzetlidir

Anabileşenler

- Acı maddeler
 - Alkaloid (%5-9 piperin)
 - Nişasta
 - Reçine
 - Uçucu maddeler
-
- Acılığı, içerdiği piperin ve reçineden, kokusu ise uçucu yağlardan ileri gelir.

Etki

- Acı bir maddedir.
- Damar daraltıcıdır.
- Solunum yollarını daraltır.
- Sindirim kanalının boşalmasını geciktirir.
- Vanilloid reseptör agonistidir.

Kullanılma/Doz

- Afrodisyak
- İştah açıcı
- Sindirimi kolaylaştırıcı

- Bol, hap, macun ve infüzyon şeklinde;
 - At ve sığır: 5-25 g
 - Koyun: 2-5 g
 - Köpek: 0.3-0.5 g

Karahardal (*Brassica nigra* (L.) Koch.)

Diğer isimler:

Eşekhardalı, Eşekturpu, Siyahhardal. *Sinapis nigra* L.

Aile:

Hardalgiller (*Brassicaceae/Cruciferae*).

Tanım:

Sarı çiçekli, yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Anadolu, Avrupa ve İran'da rastlanır.

Benzer türler:

Brassica cretica Lam., *B.elongata* Ehrh., *B.napus* L. var. *esculenta* DC., *B.oleracea* L. var. *capitata* L., *B.oleracea* L. var. *botrytis* L., *B.rapa* L., *B.rapa* var. *esculenta* G.G.

Kullanılan kısım

- Tohum (*Semen sinapis nigrae*, Mustard seed)
- Yağ (*Oleum sinapis*; Hardal yağı)
- Yakı (*Carta sinapisata*)

- Ağustos-Eylül ayları arasında toplanır. 0.5-1 mm çapında, esmer-kırmızı-siyahımsı-gri renkte, küre şeklinde tanelerdir.
- Bütün halde kokusuzdur; ezilince özel hardal kokusu yayar; tadı önce yavan, sonra keskindir.

Etki

- İçerdiği Allilizotiyosiyanat son derece irkiltici ve antimikrobiyel etkili bir maddedir.
- Deri yoluyla uygulandığında;
 - İrkilti, batıcı ağrı ve yangıya
 - Kan akımının artmasına
 - Uzun süre maruz kalındığında da yara ve ülsere yol açar.

Karakafesotu (*Symphytum officinale* L.)

Diğer isimler:

Mayasilotu. *S. asperum* Lepech., *S. tuberosum* L.

Aile:

Hodangiller (*Boraginaceae*).

Dağılım:

Ülkemizde Bursa ve Trabzon-Zigana dağında yetişir.

Kullanılan kısım

Kök (*Radix symphyti*)

Rizom (*Rhizoma symphyti*)

Yapraklar (*Folia symphyti*)

Etki

- Ağrı kesici
- Hafif sürgün önleyici
- Mide koruyucu
- Yangı önleyici
- Yara iyileşmesini hızlandırıcı (bu etkisi özellikle allantoin ve rosmarinik asitle ilgili)
- Yumuşatıcı etkileri vardır.

- Glikoalkaloidler MSS'ni baskılar.
- Litospermik asit hipofizden gonadotropinlerin salıverilmesini önler.

Karanfil (*Syzygium aromaticum* (L.) Merr et Perry)

Diğer isimler:

Eugenia caryophyllus Thunb./*E.aromatica* (L.) Baill, *Caryophyllus aromaticus* L./*Jambosa caryophyllus* (Spreng.) Nied./*Myrtus caryophyllus* Spreng.

Aile:

Mersingiller (*Myrtaceae*).

Dağılım:

Molluk adaları, Zengibar ve çevresindeki adalarda yetiştirilir.

Kullanılan kısım

Çiçek tomurcuklar (Flores caryophylli)

Yağ (Clove oil)

Etki

- Hoş kokulu-rahatlatici
 - Ağrı kesici
 - Antihistaminik
 - Antimikrobial (bakteri, mantar, virüs gibi)
 - Antiseptik
 - Karaciğer koruyucu
 - Spazm çözücü
 - Yükseltgenmeyi önleyici etkileri vardır.
- Diş hekimliğinde diş tedavisi sırasında bu etkilerinden yararlanılır.
- COX ve LOX etkinliğini önler.
 - Trombositlerin kümeleşmesini güçlü bir şekilde engeller.
 - Öjenol asetat ve metilöjenol tripsinin etkisini güçlendirir.
 - Karanfil yağı Bal arısında *Bacillus larvae* (Amerikan yavruçürüklüğü) ve *Ascosphaera apis* (kireç hastalığı) üremesin-gelişmesini engeller.
 - Karanfil yağı balıklar (Alabalık yavruları gibi) için iyi bir anesteziiktir; 40-60 ppm (40-60 mg/L) öjenol anesteziye genellikle hızlı giriş ve çıkış sağlar.

Karayılanotu (*Actaea racemosa* L.)

Diğer isimler:

Cimic, Karayılankökü, Yılankökü. *Cimicifuga racemosa* (L.) Nutt.

Aile:

Kurtboğangiller (*Ranunculaceae*).

Kullanılan kısım

Kökler (Rhizoma racemosae)

Bazı ülkelerde **Remifemin tablet** ismi ile ticarete sunulmuştur; her tablette 20 mg kök karşılığı 1 mg 26-deoksiaketin isimli etkin madde bulunur.

Etki

- Triterpen bileşikler, alkaloidler, izoferulik asit ve salisilik asit etkili maddelerin başlıcalarıdır.
 - Triterpen bileşikler;
 - LH saliverilmesini baskılar ve östrojenik reseptörleri bloke eder (özellikle uzun süreyle kullanılması halinde)
 - Kolesterolu düşürür
 - Hipotalamus-hipofiz sistemini etkilerler; üreme, sinir, kalp-damar sistemiyle ilgili birçok ikincil etkiye yol açarlar.
 - İzoflavonoidler (formonenetin gibi)
 - Uterusta östrojen reseptörlerini yarışmalı olarak engeller.
- Yangı önleyici,
- Öksürük kesici,
- Yatıştırıcı,
- Kolesterol düşürücü,
- Adet kanamasını uyarıcı etkileri de vardır.

Kargabüken (*Strychnos toxifera* L.)

Diğer isimler:

Kargagözü. *Strychnos nux-vomica* L.

Aile:

Yasemingiller (*Loganiaceae*).

Dağılım:

Hindistan, Güneydoğu Asya ve Kuzey Avustralya'da yetişir.

Kullanılan kısım

Tentür (Teint.de noix vomique)

Tohum (Semen strychni)

Toz (Poudre de noix vomique)

Anabileşenler

- Tohumlarda (meyve)
 - Alkaloidler (%2-5)
 - Glikozid (loganin)
 - Sabit yağ
- Alkaloidlerin %1.2'si striknin, %1.6'sı brusin oluşturur; 12-hidroksistriknin ve 15-hidroksistriknin de vardır.
- Tohumların alkolik özütü %16, tentürü de %0.25 alkaloid içerir.
- Striknin preparatlarının birbirine eşdeğeri şöyledir:
- 100 mg toz=16 mg özüt=1000 mg tentür; bunlar 2.5 mg toplam alkaloid içerir.

Etki

- Cinsel gücü artırıcı
- İştah açıcı
- Kuvvet verici

Kullanılma/Doz

- Acı lezzetinden dolayı kargabüken tükürük salgısını artırmak
- İştahı teşvik etmek
- Sindirimi kolaylaştırmak
- Sinir sistemini uyarmak amacıyla kullanılır.
- Kargabüken tohumunu veya tozunu %3 içeren preparatı rumen tembelliklerinde 2-7 gün süreyle
 - Sığır: 100 g (yani 3 g tohum)
 - Koyun ve keçi: 12.5 g
 - Sütten kesilmiş buzağı: 15 g
 - Sütten kesilmiş kuzu: 5 g
- Tentür
 - At ve sığır: 16-32 ml
 - Koyun ve keçi: 1-4 ml

Karniyarikotu (*Plantago psyllium* L.)

Diğer isimler:

Sinirliot. *P.scabra* Moench/*P.arenaria* Waldst. et Kit.

Aile:

Sinirliotgiller (*Plantaginaceae*).

Benzer türler:

P.afra L., *P.ovata* Forskal.

Tanım:

Yaprak ve gövdesi tüylü, yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde birçok yerde (Trakya, İstanbul, Batı Anadolu, Nif dağı, Gaziantep, Adana gibi) bulunur.

Kullanılan kısım

Tohumlar (Semen psyllii, Semen plantaginis)

Meyveler olgunlaştıkları zaman toplanır ve tohumları alınır.

Etki

- Sindirim kanalı için yumuşatıcı
- Sürgüt
- Sindirim kanalında suyla temasa geldiğinde suyu emerek şişer (jelatinimsi kitle); kütle artırıcı sürgüt olarak etkir.
- Sürgüt etkisi 12-24 saatte başlar; 2-3 günde doruk değerine çıkar; 3-4 günden fazla sürebilir.
- Atlarda kum sancısında çok etkilidir; kumun bir araya toplanmasına ve kayganlaştırılarak çıkarılmasında çok etkilidir.

Kediotu (*Valeriana officinalis* L.)

Diğer isimler:

Çobankamışı, Şifalikediotu.

Aile:

Kediotugiller (*Valerianaceae*).

Tanım:

Beyaz çiçekli, çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Uludağ, Kayseri-Alidağ, Bayburt-Erzurum arasında rastlanır. Dünya'da 200, Türkiye'de 10 dolayında Kediotu bitkisi vardır.

Kullanılan kısım

Kök (*Radix valerianae*)

Rizom (*Rhizoma valerianae*)

Yağ (*Oleum valerianae*)

Etki

- Çırpınma önleyici
- izgili kas gevşetici
- Spazm çözücü
- Yatıştırıcı/uyku doğurucu

- Yatıştırıcı/uyku doğurucu/spazm çözücü etkilerine GABAerjik sinirlerin aracılık ettiği (GABAA-R'lerin uyarılması, sinaps aralığından GABA geri alımının engellenmesi, GABA metabolizmasının önlenmesi gibi) sanılmaktadır; valepotriatlar, valeryanik asit ve uçucu yağdaki maddeler bu reseptörleri etkiler.
- MSS üzerinde barbitürat-benzeri etkisi de vardır.
- Bileşimindeki lignan yapılı madde (hidroksipinoresinol) benzodiazepin reseptörlerine bağlanır.
- MSS'ne etkisi valepotriatlar ve yağda bulunan seskuiterpenlerden ileri geldiği sanılmaktadır. Valepotriatlar ve seskuiterpenleri içermeyen sulu özütleri (GABA içerir) tranklizan/endişe giderici, yatıştırıcı/uyku doğurucu etki oluşturur.
- Valepotriatlar OSS üzerinde yatıştırıcı etkilidir.

Kırmızıbiber (*Capsicum annuum* L.)

Diğer isimler:

Hintbiberi, Türkbiberi.

Aile:

Patlıcangiller (*Solanaceae*).

Benzer türler:

C.frutescens L.

Kullanılan kısım

Kurutulmuş meyveler (*Capsicum*, *Fructus capsici*)

Oleo-reçine (*Capsicum oleoresin*)

Anabileşenler

- Kuru meyvelerde:
 - %0.3-1 kapsaisinoidler bulunur
 - %63-77 kapsaisin (8-metil-n-vanilil-6-nonenamid)
 - %20-32 dihidrokapsaisin
 - %1-8 nor-dihidrokapsaisin
 - Az miktarda diğer kapsaisin türevleri
- Flavonoidler
- Askorbik asit (kuru biberde 95-150 mg/100 g)
- Karotenoidler (%0.3-0.8)
- Sabit yağlar
- Uçucu yağ ürünü (125'den çok)
- Kırmızı biber oleo-reçinesi genellikle %1.5'lidir; <%8'den az olmamak üzere kapsaisin içerir.

Etki

- Kapsaisin veya dihidrokapsaisin son derece acıdır; 16 milyon katı seyreltildiğinde bile acılığı hissedilir; biber gibi acı terimi bu özelliği ile ilgilidir.
- Deri yoluyla >%1 preparatları son derece irkilticidir.
- Kapsaisin kullananların önemli bir kısmında (>%40) yanma ve batıcı acı oluşur; ama, tekrarlanarak kullanıldığında 3 günde bunlar azalır ve kaybolurlar.
- Dışarıdan deriye uygulandığında, kızarıklığa ve kanın deriye hücum etmesine yol açar; deride ılıklik, batıcı veya yanma duyusu/hissi algılanır.
- Bu etki iki aşamalı olarak ortaya çıkar.
- Başlangıçtaki kısa süreli etki yerel olarak özellikle P-maddesinin saliverilmesini artırmasıyla (deriyi kontrol eden miyelinsiz C-tipi sinirlerde bulunur) ilgilidir ve birkaç saat devam eder.
- Bunu, ağrılı uyarılara sinir uçlarının duyarlılığının azaldığı (taşifilaksi-hızlı direnç) ikinci aşama izler; bu etki ise birkaç saat-birkaç hafta (2-4 hafta) sürer.

- Sinir uçlarını uzun süreyle uyuşturur; böylece, yerel anestezi ve ağrı kesici etki oluşturur.
- Ağızdan verildiğinde ise; iştah açıcı/karminativ etkilidir; tükürük salgısını artırır, sindirimi kolaylaştırır, terlemeye yol açar.
- Ülsere karşı koruyucu etkilidir; bu etkisini kan akımını artırarak ve mide mukozasının yenilenmesini hızlandırarak oluşturduğu sanılmaktadır.
- Bitki tohumlarında bulunan kapsisidinler antibakteriel etki oluştururlar.
- Kapsaisin köpek, kuş, geyik, tarla faresi, tavşan, sincap gibi hayvanlar için kovucu/kaçırtıcı olarak da kullanılır.

Kimyon (*Carum carvi* L.)

Diğer isimler:

Ermenikimyonu, Frenkimyonu. *Apium carvi* Cr.

Aile:

Maydanozgiller (*Apiaceae/Umbelliferae*).

Benzer türler:

Carum caucasicum (M.B.) Boiss., *Carum copticum* Bent. et Hooker f., *C.meifolium* (Bieb.) Boiss., *C.multiflorum* (S.S.) Boiss.

Tanım:

Beyaz-pembe çiçekli, çok yıllık, otsu bitkidir.

Dağılım:

Doğu Anadolu'da çayırarda yabani olarak rastlanır; Marmara bölgesinde kültürü yapılır.

Kullanılan kısım

Meyveler (*Fructus carvi*)

Meyve yağı (*Oleum carvi*)

Meyveler esmer, parlak sarımsı-esmer renkte, 4-6 mm uzunluğunda tanelerdir.

Etki

- İdrar söktürücü
- Karminatif
- Sindirimi kolaylaştırıcı
- Terletici
- Uyarıcı
- İçerdiği Karvon, bakteri (*B.subtilis*, *Ps.aeruginosa* gibi) ve mantarlara (*As.niger*, *C.albicans*, deri mantarları gibi) karşı etkilidir.

Kipriotu (*Echinacea angustifolia* DC., *E.purpurea* (L.) Moench, *E.pallida* Nutt)

Aile:

Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Tanım:

E.purpurea Alkipriotu, *E.angustifolia* Pembekipriotu, *E.pallida* Solukkipriotu diye bilinir.

Kullanılan kısım

Topraküstü kısımlar (*Echinasia herba*)

Kökler (*Echinacea radix*)

Kökler Sonbahar veya erken İlkbaharda; çiçek ve sürgünler çiçeklenme döneminin hemen başlangıcında toplanır.

Etki

- Ağrı kesici ve yangı önleyici
 - Antimikrobiyel (bakteri ve mantarlar için)
 - Bağışıklık sistemini uyarır
 - Gaz söktürücü
 - Kan temizleyici
 - Yara iyileştirici
 - Yerel anestezi
-
- Bağışıklık sisteminin uyarır ve güçlendirir; bitkinin ve bitki özütünün yağda çözünen kısımları makrofajların fagositik, suda-çözünen polisakkaridler hücresel bağışıklığı uyarır; sitokinlerin ve TNF'un saliverilmesini hızlandırır.
 - Tümoral oluşumlara ilk tepkiyi veren özellikle doğal katil hücrelerin (NK hücreler) sayısını 2.5 katına kadar artırır (kemik iliği ve dalağı etkileyerek); böylece, kendiliğinden gelişen tümörlere karşı sürekli yararlı ve koruyucu etki oluşturur. Bu durum lösemi gibi kanserlerde de görülür.

- Fibroblastları uyararak ve hiyaluronidazın etkinliğini engelleyerek dokuların iyileşmesini ve onarılmasını hızlandırır.
- Bitkinin köklerinde fazla miktarda inulin vardır; bu madde enfeksiyon alanına alyuvarların hareketini hızlandırır, bakteri, virüs ve diğer mikroorganizmalara karşı savaşı kolaylaştırır.
- Bitki özsuyu ekonazol ile karşılaştırılabilecek ölçüde *Candida albicans* üzerinde etkilidir.
- Akut ve kronik bakteriyel ve viral hastalıklar, sepsisemi (antibiyotiklerle birlikte sinerjistik etki); dışarıdan ve içeriden ağrılı deri, kulak, yara enfeksiyonları, yılan, sinek ısırılmaları, ülserli tümörlerde etkilidir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Kipriotuna tahammül iyidir.
- Arasına sindirim kanalı rahatsızlığı, dilde uyuşma hissi ve baş ağrısı görülebilir.
- Alerji, astım, atopi, HIV/AIDS, multiple skleroz, verem, bağışıklık hastalıkları, romatizması olanlar bitkiden uzak durmalıdır.
- Ayrıca, 2 haftadan daha uzun süreyle kullanılmaması önerilir.

Etkileşme

- CYP3A4 substratı olan ilaçların (diltiazem, doksorubisin, fentanil, imipiramin, ketokonazol, klomipramin, kortikosteroidler, ondansetron, siklosporin, takrolimus, vinblastin, vinkristin gibi) metabolizmasını değiştirir.

Koka (*Erythroxylum coca* L.)

Aile:

Kokaağacığıller (*Erythroxylaceae*).

Benzer türler:

E.recurrens, *E.steyermarkii*, *E.truxillense*.

Dağılım:

Güney Amerika'da (Peru, Bolivya gibi) yetişen bitkilerdir.

Kullanılan kısım

Yapraklar (Folia cocae)

Anabileşenler

- Yapraklarda:
 - Kokain (0.7-2.5; benzoilmetilekgonin); bunun 40-50'si (-)-kokain
- Kokada sinnamonilkokain, tropokokain, metilekgonin, izotropilkokain, kokaisin, α -truksillin, β -truksillin, çok az miktarda nikotin gibi maddeler de bulunur.
- Kokain, ekgonin (amino alkol) ve benzoik asit esteridir.
- 1800'lü yıllarda kokalı içecekler çok içilir hale gelmiştir.
- Bunlardan birisi olan Coca-Cola, koka (kokain içerir) ve kola (kafein içerir) özütü esasına dayanmaktadır; 1906'da bu içecekten koka çıkarılmıştır.

Etki

- Kokain yerel anesteziiktir
- Alışma yapar; enfiye şeklinde veya deri-altı enjeksiyonla kullanılır.
- Kokain alanlarda önce kendisini iyi hissetme hali, hayal görme, sonra baskı ve moral bozukluğu oluşur.

Kullanılma/Doz

- Güney Amerika yerlileri tarafından çok eskiden beri koka yaprağı çiğneme şeklinde açlık ve susuzluğu gidermek için kullanılmıştır.
- İçeriden tonik; dışarıdan yerel anesteziik amaçla kullanılır.
 - Akışkan özüt
 - At ve sığır: 30-120 g
 - Koyun ve domuz: 15-30 g

Kurtpençesi (*Polygonum bistorta* L.)

Diğer isimler:

Çıyanotu, Yıllankökü.

Aile:

Karabuğdaygiller (*Polygonaceae*).

Benzer türler:

Ülkemizde birçok *Polygonum* türü bitki vardır; bazıları: *P.alpestre* C.A.Meyer, *P.alpinum* All., *P.aviculare* L. (Çobandeğneği, Kadımalak, Kuşekmeği), *P.cognatum* Meissn. (Madımak, Çobanekmeği), *P.hydropiper* L. (Subiberi), *P.orientale* L. (Hanımsalladı)

Tanım:

Koyu-açık pembe çiçekli, çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Uludağ, Ilgaz dağı, Trabzon-Zigana dağlarında rastlanır.

Kullanılan kısım

Toprakaltı kısımlar (*Rhizoma bistortae*)

Otsu kısımlar (*Herbae bistortae*)

Anabileşenler

- Antrakuinon türevleri
- Glikoz
- Kırmızı boya maddesi
- Nişasta
- Tanen (%15-20)

Etki

- Antiseptik, İdrar artırıcı, Kabız yapıcı

Kullanılma/Doz

- Kan kesici
- Kuvvetlendirici
- Sürgün önleyici
 - Akışkan özüt
 - At ve sığır: 15-30 g
 - Koyun ve domuz: 4-8 g
 - İnsanlarda dekoksasyon (%3) şeklinde günde 4-5 bardak miktarda içilir.

Küçükhindistancevizi (*Myristica fragrans* Houtt.)

Diğer isimler:

Miskcevizi

Aile:

Mersingiller (*Myrtaceae*)

Tanım:

Kışın yapraklarını dökmeyen bir ağaçtır.

Kullanılan kısım

Ceviz çekirdeğini örten özlü kısmı (Besbase, Macis)

Tohumlar (*Semen myristicae*)

Uçucu yağ (*Oleum aethereum myristicae*)

Yağ (*Oleum myristicae*)

Etki

- Çırpınma yapıcı
- Halusinojenik
- Narkotik etkileri vardır.
- Bu etkiler özellikle miristisin ile ilgilidir.

- Antimikrobiel etkilidir.
- Araşidonik asiti engelleyerek trombositlerin kümeleşmesini ve pıhtı oluşmasını teşvik eder.
- Tromboksan sentezini önler.

- Drog'u:
 - Antiseptik
 - Gaz söktürücü
 - İştah açıcı amaçlarla kullanılır.

Küçük kantaron (*Erythraea centaurium* Pers.)

Diğer isimler:

Kantarion, Kırmızı kantaron. *Centaurium erythraea* Rafn.

Aile:

Kızılkantarongiller (*Gentianaceae*).

Tanım:

Tüm kısımları acı, kırmızı çiçekli, iki yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde (İstanbul, Trakya, Uludağ, Zonguldak, Sinop, Giresun, Rize, Amasya, Erzincan, Adana gibi) bulunur.

Kullanılan kısım

- Topraküstü kısımlar (*Herbae centaurei*)
 - Topraküstü kısımlar çiçek açma zamanında toplanır; küçük demetler halinde bağlanır ve gölgede kurutulur.

Anabileşenler

- Acı maddeler (iridoid glikozidler; eritrosentaurin, jensiyopikrin, swerosid, swertiamarin gibi)
- Tanen
- Uçucu yağ
- Valeryanik asit
- Zamk

Etki

- Ağrı kesici
- İştah açıcı
- Kolinergik-muskarinik reseptörleri uyarır (tükürük ve mide salgısını artırır)
- Sindirim kolaylaştırıcı
- Yangı önleyici

Lavanta (*Lavandula officinalis* Chaix)

Diğer isimler:

L.angustifolia Mill., *L.spicata* L.

Aile:

Ballıbabagiller (*Laminaceae/Labiatae*).

Benzer türler:

L.stoechas L. (Karabaşotu, Keşişotu).

Tanım:

Gümişi yapraklı, koyu-mor çiçekli, çalı görünümünde bir bitkidir.

Kullanılan kısım

Çiçekler (Flores lavandulae)

Uçucu yağ (Oleum lavandulae)

Anabileşenler

Çiçeklerde

- Herniarin
- Kaffeik asit türevleri
- Rosmarik asit
- Tanenler
- Uçucu yağ (%0.5-0.8; Aspik yağı diye bilinir)
- Koumarinler (Umbelliferon)

Uçucu yağda

- %30-40 linalool
- %10-50 linalilasetat
- Diğer monoterpenler (borneol, geraniol, ökaliptol (%20), sitronellol gibi)
- Kafur (%20)

Etki

Lavanta yağı

- Antiseptik etkilidir; etki, daha ziyade linalool ve terpen türevleri ile ilgilidir.
- Deri mantarları da dahil, antibakterial etki oluşturur.
- Sinir sisteminde teskin edici etkisi (anestezik) vardır.

Lavanta çiçeği

- İdrar söktürücü
- Kuvvetlendirici
- Romatizmada rahatlatıcı

Kullanılma/Doz

- Veteriner hekimlikte haricen antiseptik ve yara iyileşmesini teşvik edici olarak kullanılır.
 - Küçük hayvanlar
 - Kuru bitki: 25-200 mg/kg (2-3'e bölünerek)
 - Tentür (%70 etilalkolde 1:2-1.3): 0.05-0.1 ml/kg (2-3'e bölünerek)
 - İnfüzyon (5-30 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg

İstenmeyen etki/Uyarı

- Bulantı, kusma, baş ağrısı, kulak çınlaması gibi istenmeyen etkilerle karşılaşılabilir.
- Doz aşımı hallerinde iştahsızlık, peklik, uyku basması, karışıklık görülebilir.
- Deriyi ışığa duyarlı kılabilir ve dökülmelere yol açabilir.

Mabetağacı (*Ginkgo biloba* L.)

Diğer isimler:

Japoneriği, Kızağacı, Kızsaçıağacı.

Aile:

Mabetağacıgiller (*Ginkgoaceae*).

Tanım:

30 m'ye varan boyda bir ağacıdır.

Dağılım:

Anavatanı Çin'dir; ÷lkemizde s÷s bitkisi olarak yetiştirilir.

Kullanılan kısım

Meyve

Tohumlar

Yaprak

Etki

- Ginkgolidler
- Beyinde dolaşımı düzenleyici
- Doku koruyucu (yükseltgenmeyi önleyici olması sebebi ile)
- Kanser önleyici
- Spazm çözücü
- Uyarıcı
- Yangı önleyici
- Yaprak özütünün güçlü yükseltgenmeyi önleyici etkisi (flavonoid ve terpenoidlerden dolayı) vardır.

- Trombositlere ve PG'lere olan etkisi ile de kanın akıcılığını artırır.
- Böylece, beyinde ve çevresel yapılarda dolaşımı iyileştirirler; özellikle beyindeki etkisi hafızanın iyileşmesi ile sonuçlanır.
- Ginkgo özütü ve terpenoid maddeler (bilobalid gibi), koroner damarlar da dahil, damar ve iç organ düz kaslarını gevşetirler.
- Gerilimde kortizol salıverilmesini önler; etkiye, genellikle hipotalamus seviyesinde kortikotropin salıverici hormon sentezi ve salgılanmasını; adrenal bez seviyesinde kortizol sentezini azaltması aracılık eder.
- Göğüs, idrar kesesi gibi yerlerin kanserinde hücrelerin çoğalması, farklılaşması veya apoptozisine giren genlerin okunmasını değiştirerek önleyici ve koruyucu etki oluşturur.

- Ginkgo özütündeki flavonoidler (kaempferol, kuersetin, 3-metilkuersetin gibi) ve terpenoidler birçok karsinojezle-ilişkili olayın engellenmesinde yardımcı olarak etkirler.
- Ginkgoik asit ve ginkgol COX ve 5-LOX etkinliğini engeller; böylece, yangı önleyici ve ağrı kesici etki oluştururlar.
- Yaşlanmaya bağı olarak beyinde mA_k-R ve α₂A-R sayısının azalmasını önler; hipokampusu kolinin girişini (Ak artışı ile sonuçlanır) ve beyinin oksijen eksikliğine tahammülünü artırır.
- Beyin ödeminin şekillenmesini önler, çözülmesini hızlandırır.
- ATP ve glikozun kullanılmasını düzenlerler.

Meşe ağaçları (*Quercus* türleri)

Aile:

Kayın giller (*Fagaceae*)

Dağılım:

Türkiye'de 20 dolayında meşe türü yetişir.

Kullanılan kısım

Kabuk (*Cortex querci*)

Mazı (*Gallae quercinae*)

Palamut (*Semen querci*)

Palamut kadehi (*Valonea*)

Kabuklar, özellikle Saplımeşe (*Quercus robur* L.), Kızımızmeşesi (*Q.coccifera* L), Pırnalmeşesi (*Q.ilex*), Kasnakmeşesi (*Q.vulcanica* Boiss. et Heldr.) olmak üzere, meşe ağacının genç-yeni sürgün dallarından sağlanır; kurutulmuş kabuklar kullanılır.

Anabileşenler

- Meşe kabuğunda
 - Acı maddeler
 - Magnezyum ve potasyum tuzları
 - Müsilaj
 - Pektik asit
 - Tanen (%12-16; gallotanenler, kateşinler, oligomerik proantosiyanidinler)
 - Gallotanenler (pirogallik tanenler) gallik asit, digallik asit, ellajik asitin glikoz veya kuinik asitle yaptığı ester bileşiklerdir; suda hidrolize olabilir.
 - Gallotanenlerin temsilcisi tannik asittir.

Etki

- Antiseptik
- Kabız yapıcı
- Kanama dindirici
- Kuvvetlendirici
- Yangı önleyici/teskin edici

Kullanılma/Doz

- Hayvanlarda (sığır, at, koyun, domuz, kanatlı gibi) %70 kabuk içeren tozu sürgünlerde kullanılır; bundan;
 - At ve sığır: Günde 3 kez 15-45 ml
 - Buzağı, tay, koyun ve domuz: Günde 3 kez 5-10 ml
 - Kanatlılar: 0.25-0.5 ml; yeme katılarak verilir
- 5 g meşe ağacı özütü içeren %35'lik alkoldeki çözeltisi
 - At ve sığır: 22-30 ml
 - Dana, tay, koyun, keçi ve tavuklar: 1 L suya 5 ml miktarda katılarak sürgünlerde kullanılır.
- Tentür (%70 izopropilalkolde %55-65'lik)
 - Deri veya tırnağa haftada 1-3 kez püskürtülerek uygulanır.
- İnce kömür tozuyla karıştırılmış meşe kabuğu tozu yara pansumanında kullanılabilir.
- İnsanlarda meşe kabuğu günde 3 g miktarda infüzyon şeklinde kullanılır.
- Banyo şeklinde (5 g kabuk/1 L su, 32-35°C sıcaklıkta) haftada önce 1 kez, sonra 1-3 kez kullanılır.
- Ağız, boğaz için gargara (2-3 çorba kaşığı/3 bardak su) halinde uygulanır.

Meyan (*Glycyrrhiza glabra* L.)

Aile:

Baklagiller (*Fabaceae/Leguminosae*).

Tanım:

Mavimsi-mor çiçekli, tüylü yapraklı, çok yıllık bitkidir.

Benzer türler:

G.asperima L., *E.echinata* L., *G.flavescens* Boiss., *G.glabra* L. var. *glabra* L., *G.glabra* L. var. *glandulifera* Waldst et Kit., *G.iconica* Hub.

Dağılım:

Özellikle Batı Anadolu olmak üzere, ülkemizde yaygın şekilde bulunur.

Kullanılan kısım

- Meyan balı (Succus liquiritiae; Meyankökü özü)
- Meyan kökü (Radix liquiritiae, Radix glycyrrhizae, Racine de réglisse)
- Meyan kökü, bitkinin soyulmuş ve kurutulmuş kök ve rizomudur.
- Meyan balı köklerin sıcak suyla tüketilmesi, vakum altında yoğunlaştırılması ve bal kıvamı alınca silindirik çubuklar haline getirilmesi veya tahta kalıplara dökülerek şekillendirilmesi ile elde edilen bir özüttür. Siyah renkte ve tatlı lezzette olup, kuruyunca cam gibi kırılır.

Etki

- Antimikrobyal
- Balgam söktürücü
- Mide koruyucu
- Östrojenik
- Spazm çözücü
- Sürgüt
- Yükseltgenmeyi önleyici
- Balgam söktürücü
- Hafif sürgüt
- Östrojenik
- Spazm çözücü
- Tat düzeltici

- Bitkide bulunan maddelerin birçoğunun yükseltgenmeyi önleyici etkisi vardır.
- Antimikrobial ve antiviral (piranoizoflavanlar yol açar; haricen-yerel)
- Droğun sindirim kanalında spazm çözücü (flavonoidlerden ileri gelir), koruyucu ve yangı önleyici etkileri (COX, LOX etkinliğini engellemeleri sebebiyle) vardır.
- Pepsinin etkisini azaltır, epitel hücrelerin ömrünü uzatır, mukus sentezini artırır. Bu etkilerinin de mide koruyucu-yara iyileştirici etkide katkısı vardır.
- Glisirrhizin ve glisirrhetik asitin steroid hormonlar üzerinde önemli etkileri vardır.
- Kortikosteroid reseptörlerine orta-derecede, östrojen reseptörlerine, cinsiyet hormon bağlayıcı ve kortikosteroid hormon bağlayıcı globuline zayıf şekilde bağlanırlar; bu etkileri ile steroid hormon faaliyetini azaltıcı yönde değiştirir.
- Bu maddeler 11β -hidroksisteroid dehidrojenaz (11β -HSDH) etkinliğini engeller.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Yüksek dozda (insanlarda 50 g/gün) veya uzun süreyle (>6 hafta) kullanılması vücutta sodyum ve tuz tutulmasına (ödem) yol açabilir.
- Kan basıncında yükselme, potasyum seviyesinde düşme ve felç oluşabilir; insanlarda 100 mg glisirrhizik asit bu etkilere sebep olabilir.
- Karaciğer (siroz, kronik hastalık, durgunluk sarılığı gibi) ve böbrek (yetmezlik gibi) rahatsızlığı olanlar bu maddeyi kullanmaktan kaçınmalıdır.
- Gebelerde erken doğuma yol açabilir.

Etkileşme

- Tiazid türevleri ve kıvrımda etkili idrar söktürücüler meyan bitkisinin mineralokortikoid etkilerini (aldosteron-benzeri etki), Meyan bitkisi de digoksin gibi ilaçların zehirliliğini artırabilir.
- CYP_{3A4} etkinliğini engeller.

Nane (*Mentha piperita* L.)

Diğer isimler:

Bahçenanesi.

Aile:

Ballıbabagiller (*Laminaceae/Labiatae*).

Benzer türler:

M.aquatica L. (Sunanesi), *M.longifolia* (L.) Hudson/*M.incina* Willd./*M.silvestris* L. (Tüylünane), *M.spicata* L. subsp.*spicata*/*M.viridis* L./*M.crispa* L. (Kıvırcıknane), *M.pulegium* L. (Yarpuz), *M.suaveolens* Ehrh./*M.rotundifolia* Auct. *Cyclotrichium niveum* (Boiss.) Manden et Scheng./*Calamintha nivea* Boiss (Tavşannanesi), *Nepeta cataria* L (Kedinanesi).

Tanım:

Kokulu, gövde ve dalları genellikle kırmızımsı, çiçekleri erguvani renkte, çok yıllık bitkidir.

Kullanılan kısım

- Çiçekli dallar (*Herbae menthae piperitae*)
- Yaprak (*Folia menthae piperitae*)
- Uçucu yağ (*Oleum menthae*, Peppermint oil; Nane yağı)
- Yapraklar veya yapraklı dallar bitki çiçek açmaya başladığı zaman toplanır ve demetler halinde gölgede kurutulur.
- Uçucu yağı taze yaprak ve dallardan toplanır-toplanmaz su buharı ile damıtılarak elde edilir.

Anabileşenler

Yapraklarda

- Acı maddeler, Flavonoidler, Reçineli maddeler
- Şekerler (glikoz, ramnoz gibi), Tanen, Terpenoidler
- Uçucu yağ (%0.5-3)

Taze yapraklar %0.5-1, kuru yapraklar %3 uçucu yağ içerir; uçucu yağdaki başlıca maddeler:

- Mentol (%40-50), Neomentol (%3-3.5), Menton (%15-20)
- Mentofuran (%2-7), Mentilasetat (%3-5), Limonen (%2-3)
- Ökaliptol (%6-8), Pulegon (%1), İzopulegol (%0.5-0.8)
- β -Karyofillen (%1), İzomenton (%2-3), α -Pinen (%1-3.5)
- β -Pinen (%1-2), Trans-sabinen hidrat (%1)
- Germakren-D (%1-2), β -Bourbone

Etki

- Nane ve nane yağı, sindirim kanalı düz kaslarını doğrudan etkiler ve gevşetir.
- Bulantı ve kusmayı önler.
- Sinir uçlarını teskin eder;
- <0%1 mentol ağrı kesici etkiye;
- >0%1.25 mentol karşı-irritasyona yol açar (uyarıcı etki).
- Safra salgısını artırır
- Terletici
- Antimikrobiyal (bakteri, virüs)
- Haricen ağrı kesici etki oluşturur; mentol deri yüzeyinde soğukluk hissi algısına aracılık eden sinirleri uyarır ama ağrı reseptörlerini baskılayarak ağrı kesici etkiye yol açar. Başlangıçtaki soğukluk hissi hızla ılık hissinin algılanması ile takip edilir.

Kullanılma/Doz

- Karaciğer ve safra kesesi rahatsızlıkları
- Sindirim sistemi bozuklukları, bulantı ve kusma
- Deride irkilti, ağrı, kaşıntı vb durumlarla giden hastalıklar
 - At, sığır, koyun, keçi, domuz gibi hayvanlarda %0.018 nane yağı içeren preparatı (5 etkin madde içerir) larenjit, bronşit, bronkopnömoni, pnömoni, plörizi gibi hastalıklarda ağızdan günde 2 kez 50 ml (toplam 16 mg yağ/100 ml) kullanılır.
- Nane yaprağı infüzyon (10-20 g/1L su) şeklinde kullanılır.
- Nane yağı
 - At ve sığır: 1-5 g
 - Koyun ve keçi: 0.5-1 g
 - Köpek ve kedi: 2-5 damla

- Nane yağı mide ve bağırsak yatıştırıcı, gaz söktürücü, bulantı ve kusma kesici, ferahlatıcı, koku verici olarak kullanılır.
- İnsanlarda kalın bağırsak sendromu (IBS) belirtilerinin yatıştırılmasında oldukça (%75) etkilidir; bu amaçla günde 6-12 damla (veya 0.2-0.6 ml) miktarlarda kullanılır.
- Bağırsak kaplamalı kapsül, damla, nane suyu (1 g nane esansı + 10 g talk + 1000 ml su) ve nane şurubu şeklinde verilir. Bu amaçla günde 3 kez 0.2-0.4 ml miktarlarda kullanılır.
- Üşütme ve öksürükte koklatma şeklinde (sıcak suda 3-4 damla) kullanılır.
- Üşütme, öksürük, romatizmal ağrılar, kaşıntı, ürtiker gibi durumlarda deri yoluyla %0.1-1,
- İrkilti deri lezyonlarında 1.25-16 arasında yağ içeren formülasyonları kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Nane yağı mukoz zarlar için irkilticidir.
- Yine de nane yağına genellikle iyi tahammül edilir.
- Alt yemek borusu büzgecinin gevşemesi sonucu göğüste yanma oluşabilir; bu sebeple, özellikle mide rahatsızlığı olanlar nane yağını kullanmaktan kaçınmalıdır.
- Safra akışını artırması sebebiyle, safra yollarında daralma/tıkanma, safra kesesi yangıları ve ağır karaciğer rahatsızlıklarında da kullanılmamalıdır. Safra kesesinde taş bulunan hastalarda şiddetli karın ağrısına yol açar.
- Nane yağı, özellikle burun ve göz olmak üzere, yüze uygulanmamalıdır.
- Mentol buharları yutak ve solunum yollarında spazma yol açar; bu sebeple, bebek ve çocuklarda nane yaprağı çayı dikkatle kullanılmalıdır.

Oğulotu (*Melissa officinalis* L.)

Diğer isimler:

Melisa.

Aile:

Ballıbabagiller (*Laminaceae/Labiatae*).

Tanım:

Çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde (İstanbul, Bursa, Ege ve Akdeniz bölgesi) bulunur.

Kullanılan kısım

Çiçekli dallar (*Herbae melissae*)

Yapraklar (*Folia melissae*)

Anabileşenler

Yapraklarda

- Flavonoidler, Reçineli maddeler, Tanenler, Uçucu yağ (%0.01-0.8)

Yağda

- >%40-75'i sitronellal
- α -sitral (geranial)
- β -sitral (neral) gibi monoterpen aldehydler oluşturur.

Yağda 60'dan fazla sayıda terpenoid yapıda (özellikle monoterpen) diğer maddeler de vardır.

- Eremofilen, Geraniol, Geranilasetat, Germekren-D,
- Farnesil asetat, α -Karyofillen "humulen", β -Karyofillen
- Karyofillen epoksit, Linalool, Metilsitronellat
- Nerol, trans- β -Kimen

Etki

- Antiviral (herpes simplex virüs)
 - Karminativ
 - Safra salgısını artırıcı
 - Sakinleştirici/yatıştırıcı
 - Solunum uyarıcı
 - Spazm çözücü
 - Yükseltgenmeyi önleyici
 - Tiroid faaliyetini azaltıcı
-
- Uçucu yağ içermeyen hidroalkolik özütü yatıştırıcı etkilidir.
 - Oğulotu taneni ve çoğul fenol içeriği virüsleri etkiler.
 - Tiroid beziyle ilgili etkisi tiroid uyarıcı hormonun etkisini önlemesiyle ilgilidir. Bu etkiye, hem hormonu hem de tiroid bezindeki reseptörünü etkileyerek tiroid uyarıcı hormonun reseptöre bağlantısını engellemesi yol açar.

Kullanılma/Doz

- Veteriner hekimlikte toz, tentür ve yağından hazırlanan preparatı kullanılır.
- Dişi hayvanlarda kızgınlığı teşvik etmek için toz edilmiş yapraklarını (14 etkin madde içerecek şekilde ayarlanmıştır) %10 oranında içeren preparatı kullanılır.
 - At ve sığır: Günde 2 kez 50 g miktarda 2 gün
 - Koyun, keçi ve domuz: Günde 2 kez 10-20 g miktarda 2-4 gün
- Melissa yağı içeren preparatı (%0.025) yeni doğmuş buzağlarda solunumu uyarmak için püskürtme şeklinde kullanılır; 1 ml miktarda 2 saat içinde 5 kez buruna püskürtülerek uygulanır.
- İnsanlarda spazm çözücü ve soğuk algınlığında (herpes labialis) kullanılır.
- Krem veya merhemi (70:1; liyofilize sulu özütünü %1 oranında içerir) herpetik lezyonlarda iyileşene kadar (genellikle 2 hafta) günde 2-4 kez uygulanır. Bu amaçla infüzyonu (2-3 çorba kaşığı ham yaprak/150 kaynar su ile hazırlanır) da kullanılabilir.
- Yaprakları midevi, teskin edici ve ferahlatıcı olarak infüzyon şeklinde (%1-5) kullanılır; günde birkaç kez bir bardak içilir.
- Yatıştırıcı olarak en fazla “Mürekkep Melissa Alkolası” şeklinde kullanılır.

Ökalyptusağacı (*Eucalyptus camaldulensis* Dehnh.)

Diğer isimler:

Adanaökalyptusu, Sıtmaağacı. *E.rostrata* Schlecht.

Aile:

Mersingiller (*Myrtaceae*).

Dağılım:

Anavatanı Avusturalya'dır. Türkiye dahil, birçok ülkede yabancı veya süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Kullanılan kısım

Yapraklar (Folia eucalypti).

Yağ (Oleum eucalypti; Ökalyptus esansı).

Taze yapraklar yaz boyunca yaşlı dallardan toplanır ve gölgede kurutulur.

Uçucu yağ taze yaprak ve çiçeklerden su buharı ile damıtmayla elde edilir.

Anabileşenler

Yapraklarda

- Acı maddeler, Flavonoidler (kuersetin, kuersitrin, rutosid gb)
- Metilflavon ökaliptin, Reçineler
- Tanen (fazla miktarda), Uçucu yağ (%3-5)

Uçucu yağda

- %80-90 ökaliptol (1,8-sineol), Gerianol
- Kamfen, İzoborneol, Limonen (%0.5)
- Ödesmol, p-Simen (%.2.7), α -Pinen (%2.6)
- Pinokarveol, 1,4-Sineol, Terpinen-1-ol
- Terpinen-4-ol

Kullanılma/Doz

- Antiseptik (İdrar yolları, üreme kanalı, ağız ve boğaz antiseptiği)
- Balgam söktürücü
- Öksürük dindirici
- Rahatlatıcı
- Solunum açıcı/uyarıcı
- Sürgün önleyici olarak
- İnfüzyon (%2), toz, tentür, pastil, şurup, tütsü vb şekillerde uygulanır.
- Büyük hayvanlara ağızdan 40 g'a kadar değişen miktarlarda verilir.
- Deri yoluyla %0.2-100 arasında ökaliptus içeren formülasyonlar
 - Yangıların sağaltımı
 - Meme başı, vajina ve diğer boşlukların antisepsisi için kullanılır
- İnsanlarda ökaliptus yağı soğuk algınlığı, astım, ateş gibi durumlarda 0.3-0.6 g (veya 3-20 damla) miktarlarda günde 1-3 kez kullanılır; bir şekere damlatılarak veya soğuk/sıcak içeceklere katılarak uygulanabilir.
- Deri yolu ile %0.5-3 yoğunlukta merhem veya krem şeklinde günde 3-4 kez uygulanır.

Papatya (*Matricaria recutita* L., *Anthemis nobilis* L.)

Diğer isimler:

Adipapatya, Almanpapatyası, Kokulupapatya, Mayısapatyası, Tıbbipapatya. *Chamomilla recutita* L.; Rumipapatya. *Chamaemelum nobilis* L./*Chamomille romaine* (L.) All.

Aile:

Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Tanım:

Yıllık otsu bitkilerdir. Bitkinin esasta iki tipi vardır; birisi daha ziyade Mayısapatyası (*Matricaria recutita* L./*M.chamomilla* L./*Chamomilla recutita* L., diğeri de Rumipapatya (*Anthemis nobilis* L./*Chamaemelum nobilis* L./*Chamomille romaine* (L.) All. diye bilinir.

Benzer türler/Dağılım:

Ülkemizde çok yaygındır; 50 dolayında *Anthemis* türü papatya yetişmektedir; ama, Almanpapatyası yetişmemektedir. Türkiye'de yetişen papatya türlerinin bazıları: *Anthemis altissima* L., *A.arvensis* L. (Öküzgözü, Sığırpapatyası), *A.auriculata* Boiss. (İzmirpapatyası), *A.chia* L. (Beyazpapatya, Eşekpapatyası), *A.cotula* L. (Köpekpapatyası), *A.hyalina* DC., *A.tinctoria* L.var.*tinctoria* (Boyacıpapatyası, Sarıpapatya), *M.macrotis*.

Anabileşenler

Çiçeklerde

- Albumin, Flavonoidler (apigenin gibi)
- Glikozidik maddeler, Koumarinler (umbelliferon, herniarin gibi)
- Reçineler, Tanen
- Uçucu yağ (%0.2-0.5), Zamk
- Özellikle Almanpapatyasında fazla miktarda (kuru ağırlığa göre %8'e kadar) bazı önemli flavonoidler (apigenin, kuersetin, luteolin gibi) vardır.

Uçucu yağda

- Asetik asit, Mavi renk maddesi (%1-15 kamazulen)
- Parafin, Salisilik asit ve esterleri
- Seskuiterpenler (%50'ye kadar α -bisabolol, bisabolol oksit-A, -B, β -trans-farnesen, antekotulid gibi)
- Yağ asitleri

Etki

- Apigenin MSS'nde BZ-R etkiler; sakinleşmeye/yatışmaya sebep olur.
- α -Bisabolol yangı önleyici ve antibakteriyel etkilidir.
- İçerdiği Terpenik maddeler ise (α -bisabolol, α -bisabolol oksid-A, -B, kamazulen, matrisin gibi) spazm çözücü, antibakteriyel ve yangı önleyici etkileri vardır.
- Papatya çayı ve infüzyonu oksidatif strese karşı koruyucudur.
- Papatya özütleri hem COX hem de LOX'ı engeller; PG'lerin ve LT'lerin şekillenmesini önler.
- Apigenin ve luteolin, fenilbutazon ve indometasin kadar güçlü yangı önleyicidir.
- Hidroalkolik papatya özütü ve papatya yağı birçok bakterinin (*Bacillus subtilis*, *Staph.aureus*, *Strep.mutans*, grup B streptokoklar gibi) gelişmesini engeller.
- Deride ekzema ve yangılarda krem şeklinde papatya özütü steroidlerle (%0.25 hidrokortizon gibi) kıyaslanabilir ölçüde, hatta onlardan daha güçlü etki oluşturur.
- Papatyadan hazırlanan ilaç şekilleri;
 - Haricen deri hastalıklarında, ağrı kesici, antiseptik, yara iyileşmesini çabuklaştırıcı, yatıştırıcı olarak kullanılırken;
 - Dahilen baş ve bel ağrılarını yatıştırıcı, endişe giderici, gaz çıkarılmasını kolaylaştırıcı, sindirimi kolaylaştırıcı, spazm çözücü, terletici, tonik, uyku düzenleyici olarak kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Genellikle güvenli bir bitkidir.
- Bileşikgiller'e alerjisi olanlarda ve kedilerde (içerdiği koumarin sebebiyle) kullanılmamalıdır.
- Alerjik etkiye özellikle antekotulid (seskuiterpen lakton) yol açar.

Etkileşme

- Opioidler ve yatıştırıcı/uyku ilaçlarıyla birlikte kullanılması MSS'ne baskıyı artırır.
- Papatya özütleri ve infüzyonu çeşitli mikrozomal enzimleri (CYP_{1A2}, CYP_{2E1}, CTY_{3A4} gibi) güçlü şekilde baskılar.

Pireotu (*Pyrethrum roseum* (Adams.) Bieb.)

- **Diğer isimler:** Oltuotu, Oltutozu, Pembepireotu. *Chrysanthemum coccineum*, *Tanacetum coccineum* (Wild.) Grierson.
- **Aile:** Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).
- **Tanım:** Çok yıllık, soluk-pembe-morumsu-pembe renkte çiçekli, otsu bitkidir.
- **Benzer türler:** Dalmaçyapireotu (*P.cinerariifolium* Trev./*C.cinerariifolium*/*T.cinerariifolium* (Trev.) Schult Bip.).
- **Dağılım:** Anavatanı İran ve Kafkas dağlarıdır. Doğu Karadeniz (Cimil dağı) ve Oltu civarında da yetişir.

Kullanılan kısım

- Kurutulmuş çiçek başları (Flos pyretri rosei)
- Çiçek başlarında pembe renkte, dil şeklinde 20-30 çiçek bulunur.
- Kurutulmuş/toz edilmiş drog **piretrum** (Persiyan böcek tozu) diye bilinir.

Anabileşenler

- Çiçek başlarında
- Piretrinler (piretrin-I ve -II, sinerin-I ve -II, jasmolin-I ve -II) bulunur.
- Çiçeklerde %0.5-2, özütte %25 dolayında piretrinler vardır.

Etki

- Piretrinler dış parazitlere (uçucu sinekler, kene, pire vb) etkilidir.
- Böceklerde memelilere göre 100 kez daha etkilidir.
- Temas zehiri olarak etkir; etkisi yere düşürücü ve çok hızlıdır.
- Susam yağında bulunan bazı maddelerle (sesamin, sesamolin gibi) sinerjistik etkileşme yapar.

Kullanılma

- Dış parazitlere (sinek, kene, pire gibi) karşı genellikle serpmeye toz ve çözelti (ikisi de %0.5-1) halinde kullanılır.

Rezene (*Foeniculum vulgare* Mill.)

Diğer isimler:

Raziyane. *F.officinale* All./*F.capillaceum* Glib./*Anethum foeniculum* L., *F.piperitum* DC.

Aile:

Maydanozgiller (*Apiaceae/Umbelliferae*).

Tanım:

Sarı çiçekli, çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Akdeniz, Ege, Karadeniz ve Orta Anadolu bölgelerinde rastlanır.

Kullanılan kısım

- Kök (Radix foeniculi)
 - Meyveler (Fructus foeniculi)
 - Yapraklar (Folia foeniculi)
 - Yağ (Oleum foeniculi)
-
- Kökler, bitkinin ilk senesinin sonunda topraktan çıkarılır, su ile yıkanarak temizlenir; boyuna veya enine dilimler halinde kesilir ve güneşte kurutulur.
 - Meyveler tamamen olgunlaştıktan sonra durumları ile beraber toplanır, güneşte kurutulur ve ince değneklerle dövülerek umbella parçalarından ayrılır.

Anabileşenler

Meyvelerde

- Fenilpropanoidler (anetol, estragol gibi)
- Fenolik asitler (kaffeik asit dahil)
- Flavonoidler (rutin gibi), Furanokoumarinler
- Musilaj, Nişasta, Şeker
- Sabit yağ (%10-20), Uçucu yağ (%4-6)

Uçucu yağda

- Anisaldehyd, %50-60 trans-Anetol
- %10-15 Fenkon (bisiklik monoterpen)
- %2-7 Estragol, Limonen
- α -Pinen, Sabinen (<%0.5)

Etki

- Ağrı kesici
 - Antialerjik
 - Antimikrobiel
 - Aromatik
 - Balgam söktürücü
 - Gaz söktürücü
 - Sindirimi kolaylaştırıcı
 - Spazm çözücü
 - Yangı önleyici
-
- İçerdiği Anetol sebebiyle prolaktin ve süt salgısını artırır.
 - Anetol az miktarlarda sindirim kanalı hareketlerini uyarır, fazla miktarlarda spazm çözücüdür.
 - Doza bağlı olarak benzer durum solunum sisteminde de görülür.
 - Fenkon antimikrobiel (bakteri, virüs) etkilidir

Sarıkantaron (*Hypericum perforatum* L.)

Diğer isimler:

Koyunkıran, Kanotu, Kılıçotu, Mayasılotu, Sarıkantaron, Yaraotu.

Aile:

Kılıçotugiller (*Hypericaceae/Guttiferae*).

Benzer türler:

Türkiye'de çok sayıda *Hypericum* türü bitki vardır; bazıları şunlardır: *Hypericum acutum* Mch., *H. amatum* Boiss., *H. asperulum* Jaub., *H. atomarium* Boiss., *H. calycicum* L., *H. cassium* Boiss., *H. crispum* L., *H. hircinum* L., *H. laeve* Boiss., *H. leprosum* Boiss., *H. montanum* L., *H. orientale* L., *H. perforatum* L., *H. repens* L., *H. venustum* Fenzl.

Tanım:

Çok yıllık, sarı çiçekli, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde (İstanbul, İzmit, Uludağ, Zonguldak, Sinop, Samsun, Giresun, Rize, Ankara, Muğla gibi) bulunur. Dünya'da 400, Türkiye'de 70 dolayında *Hypericum* türü yetişir.

Kullanılan kısım

- Çiçekli dal ve yapraklar (Herbae hyperici)
- Uçucu yağ (Oleum hyperici; Kantaron yağı)
- Dallar bitki çiçekli iken toplanır ve gölgede kurutulur.

Anabileşenler

- Acı maddeler, Biantrokuinon türevleri (%0.05-0.3; hiperin, hiperisin, pseudohiperisin, hiperforin, adhiperforin), Fenoller
- Flavonoidler (%2.5-4; biapigenin, hiperosid, izokuersitrin, kaempferol, kuersitin, rutin)
- Floroglusinoller (%2-4; hiperforin, adhiperforin gibi; aynı zamanda biantrokuinon türevidirler), Kateşik tanenler (%5-15), Melatonin (4 mg/kg)
- Oligomerik prosiyanidinler, Reçine
- Uçucu yağ (%0.1-1; alifatik hidrokarbonlar, 2-metiloktan, undekan, hiperforin, karyofillen, monoterpenler, seskuiterpenler, α -pinen gibi), Zamk
- Kuru esasa göre bitkide 2400 mg/kg gibi fazla miktarda hiperisin vardır
- Kök veya sapları daha az miktarda (200 mg/kg) hiperisin içerir.
- Hiperisin kurutmaya ve ısıya son derece dayanıklıdır.

Etki

- Sarıkantaron preparatları Ağızdan;
- Baskı (depresyon) önleyici, Endişe giderici, Hafif yatıştırıcı
- Yağı deride;
- Antimikrobiyal (bakteri, virüs gibi), Bağışıklığı düzenleyici, Yangı önleyici olarak kullanılır.
- Bu etkileri özellikle içerdiği flavonoidlerden ileri gelir.
- Hiperisin vücudu ışığa duyarlı kılar.
- Bitkinin yenilmesi, sindirilmesi ve emilmesi esnasında değişikliğe uğramaz; dolaşım sistemine doğrudan girer ve karaciğeri deşismeksizin geçerek çevresel dolaşıma ulaşır.
- Deride ışığa duyarlılıkla sonuçlanan tepkimelere neden olur.

- Bitkideki bazı maddeler (hiperforin gibi) dopamin, serotonin, NA'nin etkilerini düzenler; özellikle serotonin olmak üzere, bunların sinir ucuna geri alınmasını önler.
- Hiperisin prostat kanserinin gelişmesini, büyümesini ve sıçramasını önler. Bu etkisinin serotoninle etkileşmesiyle ilgili olduğu sanılmaktadır. Zira, serotoninin sinaptik aralıktan sinir ucuna alınmasını önleyen (fluoksetin, paroksetin, sertralin gibi) ve serotonin antagonisti maddelerin prostat tümörlerinde gelişmeyi önleyici etkileri vardır.
- Bitkide bulunan hiperforin ve amentoflavon antidepresant olarak etkir; hiperforin serotoninin sinaptik aralıktan sinir ucuna geri alınmasını da engeller.
- Hiperisin ve hiperforin plazmada kortikosteron miktarını artırır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Işığa duyarlı kılıcı olması sebebiyle, doğrudan güneş ışığı veya UV ışığa maruz kalınmamalıdır.
- Sindirim sistemi bozuklukları, baş dönmesi, karışıklık, uykusuzluk, huzursuzluk, yorgunluk, alerjik tepkimeler, ışığa duyarlılık, ağızda kuruma gibi belirtiler görülebilir.

Etkileşme

- Sarıkantaron bitkisinde bulunan maddeler CYP_{1A2} ve CYP_{3A4} etkinliğini değiştirir; bunlardan sonuncusunu güçlü şekilde uyarırlar.
- Digoksin gibi ilaçların serumdaki düzeyini azaltır; etkiye p-glikoproteini taşıt proteinlerinin miktarını artırması aracılık eder.
- Serotonin reseptör uyarıcıları (tegaserol gibi) ve sinir ucundan serotonin geri-alınmasını engelleyen maddelerle (fluoksetin, paroksetin, sertralin gibi) aynı yönde etkileşme yapar.
- Serotonin sendromu diye bilinen bu durum ölüme kadar gidebilen otonomik ve nöro-musküler bozukluklar, saçlarda dökülme, ruhsal durum bozuklukları ile seyreder.

Sarımsak (*Allium sativum* L.)

Diğer isimler:
Garlik.

Aile:
Zambakgiller (*Liliaceae*).

Tanım:
Yeşilimsi-beyaz-pembe çiçekli, otsu bir bitkidir.

Dağılım:
Anavatanı Orta Asya'dır. Ülkemizde çok yaygındır.

Kullanılan kısım
Soğan (*Bulbus allii sativi*)

Anabileşenler

- Sarımsak başında; Antimikrobiale etkili maddeler, Enzimler, Şekerler, Uçucu yağ (diallildisülfid, dialliltrisülfid, metilalliltrisülfid gibi), Vitaminler (A, B, C gibi)
- Klinik çalışmalarda kullanılan sarımsak tozu özütleri %1.3 alliin (S-allil-L-sisteinsülfoksit) içerecek şekilde ayarlanır; ticari preparatların bileşimleri arasında önemli farklar bulunabilir. Taze, kurutma veya bekletme (eskimiş) durumuna göre de bileşimi ve etkisi önemli ölçüde değişir.
- Taze sarımsakta %0.25-1.15 alliin, %0.04 allisin ve diğer tiyosülfinatlar (özellikle allilmetiltiyosülfinat olmak üzere, yaklaşık %0.1) bulunur.
- Dikkatle kurutulmuş sarımsak %0.7-1.7 alliin içerir.

- Sarımsak başının kimyasal madde içeriği yapılan işlemlere göre önemli ölçüde değişir.
- Sarımsak başı daha ziyade alliin ve alisin içerir.
- İyi kalitede sarımsak tozu taze sarımsak başına benzer maddeler (genellikle alliin, allisin) içerir; ama, sarımsak tozunda daha az madde bulunur.
- Yağla-karıştırılmış sarımsak tozu kükürtlü madde içeriğini %80 dolayında kaybeder; bunlarda kükürtlü maddelerin önemli bir kısmını ajoenler ve vinildithiinler oluşturur.
- Buharla-elde edilmiş sarımsak yağında dialk(en)il sülfidler (allilmetilsülfid, diallilsülfid, diallildisülfid, dialliltrisülfid, dialliltetrasülfid gibi) en önemli kükürtlü bileşiklerdir (%0.1-0.5).
- Alliin ve alliaz kurutmaya dayanıklıdır; ısı işlemler (pişirme gibi) alliaz etkinliğini azaltır.
- Allisin kararsızdır; uygulanan işlemler ve çevre şartlarında birçok maddeye [(E)- ve (Z)-ajoen gibi] çevrilir.
- Alliin kokusuz, allisin ise kokuludur; sarımsağa özel kokusunu veren maddelerden birisidir.
- Sarımsak yiyenlerde kötü/itici koku, allisin yanında, allilmetiltiyosülfid, diallilsülfid, diallildisülfid, disülfid, 2-propenetiylol gibi maddelerden ileri gelir.

Etki

- Antimikrobyal/antiseptik (bakteri, protozoa, mantar ve helmintlere etkili)
- Bağışıklık sistemini uyarır
- Balgam söktürür
- Damarları korur/damar sertliğini önler
- Düz kasları gevşetir (bağırsak, solunum yolları gibi)
- Fibrinolitik etkinliği artırır
- İdrarı söktürür
- İştahı açar
- Kan basıncını düşürür
- Kan şekerini düşürür
- Kanın pıhtılaşmasını engeller
- Kanser önleyici/koruyucu
- Karaciğeri korur
- Kolesterol (toplam ve küçük-ağırlıklı lipoprotein) düşürür
- Lipid peroksidasyonu önler
- Stresi önler
- Trombositlerin etkisini önler
- Yaraların iyileşmesini çabuklaştırır

- Haricen sarımsak özsuynunun yakıcı, kızartıcı ve antiseptik etkisi (bakteri ve mantarlar için) vardır.
- Sarımsak (özellikle bekletilmiş sarımsak özütü) bağışıklık sistemini uyarır.
- Makrofajların bakteri, virüs, maya gibi mikroorganizmalara karşı etkinleşmesini teşvik eder.
- T-hücrelerini uyarır.
- Alliin kan basıncını düşürür ve antelmintik etkilidir.
- Sarımsak yağı, sulu- ve alkolik-özütleri kanın pıhtılaşmasını engeller; etkiye aşağıdakiler aracılık eder.
- Trombositlerin kümeleşmesini önlemesi
- Tromboksanların sentezini önlemesi
- Serumda fibrinojen miktarını azalması
- Fibrinolitik etkinliğin artması
- Sarımsağın kan-dolaşım-kalp sistemine önemli etkileri vardır.
- Plazmada lipid/kolesterolü düşürür
- Lipid peroksidasyonu engeller

İstenmeyen etki/Uyarı

- Sarımsak yiyenlerdeki kötü koku allilmetilsülfid, diallilsülfid, diallildisülfid, disülfid, 2-propentiylol gibi kükürtlü maddelerden ileri gelir.
- Kokulu maddeleri (özellikle allisin) giderilmiş sarımsak preparatları hazırlanmıştır ve kullanılmaktadır.
- Fazla miktarda sarımsak kalpte atım düzensizlikleri, astım, temas dermatiti, bulantı, kusma, sürgün, kan şekerinde düşme ve deride 2nci dereceli yanığa sebep olur.
- Sarımsak süt emzirenlerde kullanılmamalıdır.
- Akıtas, Shibas gibi alyuvar sayısı fazla ama glutasyon ve potasyum miktarı az olan köpek ırkları N-propildisülfid gibi yükseltgen maddelerin hemolitik etkilerine çok duyarlıdır.
- Kediler sarımsağa insan ve köpeğe göre daha duyarlıdır; zira, bunlarda Hb yükseltgeyici parçalanma için daha fazla nokta taşır.

Etkileşme

- Sarımsak CYP_{3A4}'ü uyarır ve CYP_{2E1}'in etkinliğini engeller; bu durum birçok maddeyle etkileşme yapabileceğini gösterir.
- Koumarin vb kanın pıhtılaşmasını engelleyen madde kullananlarda sarımsak bileşikleri dikkatle kullanılmalı veya kullanmaktan kaçınmalıdır.

Sinameki (*Cassia angustifolia* Vahl.)

Diğer isimler:

C.senna L.

Aile:

Baklagiller (*Fabaceae/Leguminosae*).

Benzer türler:

Bitkinin çok sayıda türü vardır; başlıcaları şunlardır: *C.acutifolia* L., *C.fistula* L. (Hıyarşember), *Colutea arborescens* L. (Yalancısinameki)

Tanım:

Sarı çiçekli, çift tüylü yapraklı, çalı görünümünde küçük ağaçlardır. *C.angustifolia* ve *C.acutifolia* ikisi birlikte *Senna alexandrina*/Alexandria senna diye de bilinir.

Dağılım:

Arabistan, Hindistan, Pakistan, Kuzey Afrika ülkelerinde rastlanır.

Anabileşenler

- Yaprak ve meyvelerde:
 - Aloe-emodin, rhein 8-glikozid
 - Flavonoidler
 - Hidroksiantrazen glikozidler (%2-3; sennosid A-F; en çok sennosid A ve B)
 - Mineral maddeler (Ca, Cr, Fe, Mg, Mn, Na, Se, Zn gibi)
 - Müsilaj
 - Naftalen ön-maddeleri
 - Organik asitler (tartarik asit, malik asit, okzalik asit gibi)
 - Reçine (sennarkol)
 - Şeker (katartomannit)
 - Uçucu yağ
 - Vitaminler (B₁, B₂, C gibi)

Etki

- Sürgüt
- Etkisi ılımlıdır; rahat/yumuşak dışkılamamanın gerektiği hallerde çok tercih edilir. Antrasen glikozidler kalın bağırsakların hareketini artırarak sürgüne sebep olur.
- Glikozidler kalın bağırsakların alkali şartlarında hidrolize maruz kalır; açığa çıkan aglikonları (sennidinler) etkiden sorumludur.
- Bunlar, bir yandan sıvı ve elektrolitlerin (özellikle sodyum ve klor) bağırsaklardan emilmesini azaltırken, bir yandan da bunların vücut sıvılarından bağırsak boşluğuna geçişini hızlandırır; böylece, bağırsak içeriğinin artması Auerbach ve Meissner düğümlerini uyarır; bu ise hareketlerin artışıyla sonuçlanır.
- Glikozidlerin etkisine yerel olarak PG sentezini artırmaları da yardımcı olur.
- Mide asit salgısını da artırır.

Üzüm (*Vitis vinifera* L.)

Diğer isimler:

Asma

Aile:

Asmagiller (*Vitaceae*)

Dağılım:

Bilhassa Batı Anadolu olmak üzere, Türkiye'de yaygın şekilde yetiştirilir.

Tanım: Meyveleri için yetiştirilen bir bitkidir.

Kullanılan kısım

- Meyveler: Taze ve kuru halde.
- Şarap (Vinum album, V.rubrum gibi): Taze ve kuru meyve özsuunun fermentasyonu ile elde edilir; kırmızı şarabın rengi prosiyanidinlerden ileri gelir.
- Sirke (Asetum): Beyaz şarabın asetik fermentasyonu ile elde edilir.
- Yapraklar (Folia vitis).
- Özsü (Lacrimae vitis): Dalların budanması ile meydana gelen yapraklardan çıkar.

Anabileşenler

Meyve

- Stilbenler (resveratrol, oksiresveratrol, pikeatannol gibi)
- Organik asit (tartarik asit, elma asidi, limon asidi gibi)
- Şeker (glikoz gibi), Kalsiyum tartarat, Tanen içerir

Yaprak

- Tanen (kondense tanen) bakımından çok zengindir.

Üzüm suyu

- Flavonoidler (kaempferol, kuersetin, mirisetin gibi)

Üzüm kabuğu

- Fenolik maddeler (hidroksisinnamik asitler, flavonoidler, antosiyaninler, oligomerik proantosiyandinler “OPC’ler”; prosiyanidin B1-8)

Üzüm çekirdeği

- Sadece OPC’ler içerir

Etki

- Meyveleri idrar artırıcı, sürgüt, kuvvetlendirici, yatıştırıcı
- Proantosiyanidinler, tanenlere benzer şekilde, enzimler dahil, proteinlere bağlanır ve çöktürür
- OPC'ler güçlü yükseltgenme önleyicidir ve doğal-katil hücrelerin (NK-hücreler) etkinliğini artırır
- Kırmızı şaraptaki stilbenler (resveratrol gibi)
- Karsinojenlerin metabolik olarak etkinleşmesini engeller
- Yükseltgenme ve yangı önleyicidir
- Hücre çoğalmasını yavaşlatır, apoptozise sebep olur

Kullanılma/Doz

- Kan kesici
 - Büzüştürücü
 - İdrar söktürücü
 - Kuvvetlendirici
 - Yangı önleyici
-
- Köpekler
 - Üzüm çekirdeği özütü: 1-2 mg/kg
 - Üzüm şarabı (Spirit vini)
 - At: 20-35 ml
 - Domuz: 3.5-10 ml
 - Köpek: 3.5-5 ml
-
- İnsanlar
 - Meyveleri dekoksiyon (%3-5) şeklinde günde 3-4 bardak içilir.
 - Asma yaprağı infüzyon (%5) halinde kan kesici ve kabız yapıcı; taze yapraklar haricen yaralar için iyileştirici ve çıban olgunlaştırıcı olarak kullanılır.
 - Üzüm çekirdeği standardize özütü (%95 polifenol) 50-300 mg miktarlarda kullanılır.

Yüksükotu (*Digitalis purpurea* L.)

Diğer isimler:

Erguvaniyüksükotu, Mayasılotu.

Aile:

Yüksükotugiller (*Scrophulariaceae*).

Benzer türler:

Türkiye'de 8 Yüksükotu bitkisi yetişir; *D.lanata* Ehrh. (Yünlüyüksükotu), *D.orientalis* Lam./*D.lamarckii* Ivan (Doğuyüksükotu), *D.ferruginae* L. (Pasrenkliyüksükotu), *D.grandiflora* Mill. (Büyükçiçekliyüksükotu), *D.cariensis* Boiss ex Jaub et Spach (Muğlayüksükotu), *D.davisina* Heywood (Alanyayüksükotu), *D.trojana* Ivan (Truvayüksükotu), *D.viridiflora* Lindley (Yeşilçiçeklibüyükyüksükotu).

Tanım:

Kırmızı çiçekli, 2 yıllık, otsu bitkidir.

Kullanılan kısım

- Yapraklar (Folia digitalis purpureae)

Anabileşenler

- Yapraklarda
- Kalp glikozidleri (%0.15-0.4; 30'a yakın kalp glikozidi; başlıcalarını digitoksin, gitoksin, gitalin)
- Saponin
- Tanen

Etki

- İdrar artırıcı
- Kalp kuvvetlendirici

Zencefil (*Zingiber officinale* Rosc.)

Diğer isimler:

Amomum zingiber.

Aile:

Zencefilgiller (*Zengiberaceae*).

Tanım:

Kamış görünümlü, çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Hindistan, Çin, Nijerya, Jamaika gibi ülkelerde yetişir. Türkiye'de süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Kullanılan kısım:

Toprakaltı kısımlar (*Rhizoma zingiberis*)

Basitçe toplanıp açık havada kurutulursa gri-zencefil, bıçakla dış tabakası soyulur, suyla yıkanır ve güneşte kurutulursa beyaz-zencefil elde edilir.

Anabileşenler

- Asetik asit
- Oleoreçine (%4-7.5)
- Nişasta (%50)
- Potasyum sülfat
- Uçucu yağ (%1-3)
- Zamk

Uçucu yağda

- Monoterpenler (fellandren, kamfen, ökaliptol, sitral, borneol gibi)
- Diterpenler (galanolakton gibi)
- Seskuiterpenler (β -bisabolen, farnesen, α -kurkumen, zingiberen gibi)
- Fenilpropanoidler (gingerol, gingerdion gibi)
- Zencefilin kendine has tadı ve kokusu fenolik bileşiklerden (gingereronlar, gingeroller gibi) ileri gelir.

Etki

- Afrodizyak
- Antelmintik
- Antimikrobial
- Endişe giderici
- Karminatif
- Kusma kesici
- Spazm çözücü
- Terletici
- Trombosit etkinliğini önleyici
- Tükürük ve mide salgısını artırıcı
- Uyarıcı
- Yangı önleyici
- Antimikrobial (bakteri, mantar, helmint, yumuşakça gibi) etkisi de vardır. Kalp kurduna (*Drofilaria immitis*) son derece etkilidir. Köpeklerde alkolik özütü DA yolla 100 mg/kg dozda mikrofilleri >%95 uzaklaştırır; uygulama 12 kez tekrarlanır. Olgun parazitlere de bir ölçüde etkilidir.

- Galanolakton serotonin antagonisti olarak etkir (kusma kesici etki).
- Alkolik ve aseton özütü (ağızdan 25-200 mg/kg) bazı kanser ilaçlarının (sisplatin gibi) yol açtığı kusmanın önlenmesinde son derece etkilidir.
- Kusma kesici etkisi çevreseldir ve zingeronlar ile ilgilidir. Kadınlarda gebeliğin ilk iki yarımındaki kusmalarda da çok etkilidir.
- Zencefildeki bazı uçucu maddeler güçlü yangı ve yükseltgenme önleyici etkilidir; bu etkileri tümöral gelişmenin yavaşlatılması/önlenmesinde de yardımcı olur.
- Zencefildeki özellikle fenilpropanoidler COX ve 5-LOX etkinliğini engellerler. Bu, yangı önleyici, ağrı kesici etkinin esasını oluşturur.
- Androjenik etkilidir. Sulu veya alkolik özütü erkek sıçan veya farelerde testislerin ağırlığını, Serumda testosteron seviyesini, Spermatozoa sayısı ve hareketliliğini, Testislerde kolesterol miktarını, Epididimiste α -glikosidaz etkinliğini önemli ölçüde artırır.

Medikal Botanik

Beşeri Hekimlikte Önemi Olan Bazı Bitkiler

Doç.Dr. Levent ALTINTAŞ

Baldıran (*Conium maculatum* L.)

Diğer isimler: Ağuotu, Yılanotu.

Aile: Maydanozgiller (*Apiaceae/Umbelliferae*).

Tanım: İki yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım: Ülkemizde her yerde bulunur; genellikle gölgeli ve rutubetli yerlerde.

Baldıran (*Conium maculatum* L.)

Anabileşenler

Yaprak ve meyveler

Alerjen madde (pentadesilkateşon)

Flavon glikozid (diosmin)

Piperidin alkaloidler (koniin, γ -konisein, γ -konhidrin, N-metilkoniin, psödokonhidrin gibi)

Meyveler %1-1.5 alkaloid içerir.

Bitkinin gelişmesinin erken dönemlerinde alkaloidlerin önemli bir kısmını γ -konisein oluşturur; bitki olgunlaştıkça bu madde diğer alkaloidlerin hazırlanması için ön-madde olarak kullanılır

Baldıran (*Conium maculatum* L.)

Etki

Koniin ve konisein k rur benzeri etkilidir.

Nöro-musküler kavşaklardan Ak-R uyarı geçişini yarışmalı şekilde engeller.

izgili kasları gevşetir.

İstenmeyen etki/Uyarı

Konin ve  -konisein teratojenik etkilidir.

Son derece zehirlidir. Sokrat zehiri diye de bilinir.

Adamotu (*Mandragora officinarum* L.)

Diğer isimler: Abdüselamotu, Ademotu, Yerelması.

Aile: Patlıcangiller (*Solanaceae*).

Tanım: Kazık köklü, toprak üstüne yatık rozet şeklinde yapraklı, mavimsi-mor çiçekli, çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Benzer türler: *M.autumnalis* Bertol.

Dağılım: Antalya, İçel-Silifke ve Yenice ilçelerinde yetişir.

Adamotu (*Mandragora officinarum* L.)

Anabileşenler

Kök ve meyvelerinde %0.3-0.4 alkaloidler (atropin, hiyosiyamin, skopolamin gibi) bulunur.

Etki

Spazm çözücü

Ağrı kesici

Nefes açıcı

Uyuşturucu

Afrodizyak

Kullanılma/Doz

Yukarıdaki amaçlarla dışarıdan ve içeriden kullanılır.

İnsanlarda hap (200 mg) şekilde günde 2-3 kez, infüzyon (%1) halinde günde 1-2 bardak kullanılır.

Badem (*Prunus amygdalus* Batsch)

Diğer isimler: Acıbadem. *Amygdalus communis* L.

Aile: Gülgiller (*Rosaceae*).

Dağılım: Ülkemizde çok yaygındır.

Anabileşenler

Badem tohumları

Sabit yağ (%50 dolayında)

Uçucu yağ (%0.5-0.8)

Albüminli şekerler

Emülsin (enzim)

Amigdalın siyanoglikozidi (%3-4)

Etki

Uçucu yağ iyi bir koku-tat düzeltici ve hafif antiseptik etkilidir.

Badem (*Prunus amygdalus* Batsch)

Kullanılma/Doz

Badem yağı haricen yumuşatıcı (yara ve yanıklar için), öksürükte yatıştırıcı; dahilen sürgüt olarak kullanılır.

Tohumları dahilen yumuşatıcı, öksürük kesici, idrar artırıcı, kan şekerini düşürücü ve kurt düşürücü etkilidir.

İnsanlarda kurt düşürücü olarak günde 4-6; şeker hastalığında günde 2 kez 3 tohum yenilebilir.

Acıbadem suyu öksürük teskin edici ve koku verici olarak kullanılır.

Banotu (*Hyoscyamus niger* L.)

Diğer isimler: Gavurhaşhaşı, Siyahbanotu.

Aile: Patlıcangiller (*Solanaceae*).

Tanım: Bir veya iki yıllık otsu bir bitkidir.

Dağılım: Ülkemizde çok yaygındır; bilhassa yıkık-viraneler ve tarla kenarlarında rastlanır.

Banotu (*Hyoscyamus niger* L.)

Anabileşenler

Bitkinin tüm kısımları

Alkaloidler (atropin, tropin, atropamin, hiyosiyamin, skopolamin gibi)

Kolin

Uçucu yağ

Tanen

Etki

Drog parasempatolitik

Sakinleştirici/yatıştırıcı

Ağrı kesici

Kullanılma/Doz

Haricen ve dahilen yatıştırıcı, ağrı kesici, solunum açıcı olarak infüzyon (%1-2), dekoksiyon (%5), tentür, özüt şeklinde kullanılır.

Çörekotu (*Nigella sativa* L.)

Diğer isimler: Adıçörekotu, Çörek, Siyahkimyon, Türkçörekotu.

Aile: Düğünçiçeğigiller (*Ranunculaceae*).

Tanım: Yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım: Ülkemizde yaygın şekilde (İstanbul, Amasya, Trakya gibi) bulunur.

Çörekotu (*Nigella sativa* L.)

Kullanılan kısım

Tohumdur

Anabileşenler

Tohumlar

Uçucu yağ

Sabit yağ (%30-45)

Tanen

Şekerler

Sapoglikozid (melantin)

Alkaloidler (nigellin, konnigellin)

Etki

Uyarıcı

Karminatif

İdrar söktürücü

Ağrı kesici

Çörekotu (*Nigella sativa* L.)

Kullanılma/Doz

Karminatif

Uyarıcı

İdrar söktürücü

Çörekotu yağı kepek ve saç dökülmesine karşı başa sürülerek kullanılır.

Tohumlar ekmek ve çörekler üzerine konularak baharat olarak da kullanılır

Dafne (*Daphne mezereum* L.)

Diğer isimler: Mezerion, Mezeriyon, Yabanitaflan.

Aile: Defnegiller (*Lauraceae/Thymelaeaceae*).

Tanım: Çalı görünüşlü, çok yıllık bitkidir.

Dağılım: Kuzeydoğu Anadolu dağlarında (Artvin, Rize, Trabzon gibi) yetişir.

Dafne (*Daphne mezereum* L.)

Anabileşenler

Kabuklar

İrkiltici bir reçine (mezerein)

Koumarin

Sarı renkte boya maddeleri

Glikozid (dafnin)

Etki

Sürgüt

İdrar artırıcı

Terletici

Kullanıma/Doz

Halk arasında bazen sürgüt ve çocuk düşürücü olarak kullanılır.

Uyarı

Reçine çok irkiltici ve zehirlidir.

Denizüzümü (Ephedra türleri)

Diğer isimler: Alyanak, Bitkisel ekstazi.

Aile: Denizüzümügiller (*Ephedraceae*).

Tanım: Çalı görünümlü, çok yıllık bitkilerdir. *Ephedra camyplopoda* C.A.Meyer (Sarkikdenizüzümü), *E.major* Host/*E.nebrodensis* Tineo (Alyanak, Dağburuğu, Dikdenizüzümü),

Dağılım: ikisi ülkemizde yaygın şekilde (Antalya, Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, İstanbul, Kayseri, Konya, Manisa, Mersin gibi) bulunur.

Denizüzümü (Ephedra türleri)

Anabileşenler

Dallar

Kateşik tanenler (%10),

Efedrin (%0.5-2); bunun %30-90'ını l-efedrin oluşturur.

Bitkide norefedrin, psödoefedrin (efedrinin stereoizomeri), norpsödoefedrin (katin), metilefedrin, fenilpropanolamin gibi benzer maddeler de bulunur.

Etki

Efedrin ve diğer alkaloidler SSS ve MSS'ni uyarır

Damarlarda daralma

Kalp-damar sistemi uyarısı

Kan basıncında yükselme

Solunum yollarında genişleme

Etkisine α - ve β -adrenerjik reseptörleri uyarması aracılık eder.

Denizüzümü (Ephedra türleri)

Kullanılma/Doz

Terletici

Ateş düşürücü

Romatizma ağrılarını dindirici

Astım nöbetlerini engelleyici

İstenmeyen etki/Uyarı

uyarı hali, uykusuzluk, endişe, baş dönmesi, kalpte çarpıntı, enfarktüs gibi belirtiler

Amerika'da Gıda ve İlaç Dairesi tarafından Haziran 1997-Mart 1999 tarihleri arasında kapsayan bir incelemede, bitki destek ürünlerini kapsayan maddelerin kullanılması ile 140 zehirlenme olayı ile karşılaşıldığı; bunların önemli bir kısmının (87 olay) efedra içeren bitki destek ürünlerinden ileri geldiği; bunların da 10'unda ölüm, 13'ünde kalıcı bozukluklar olduğu ifade edilmiştir.

Etkileşme

Efedrin içeren bitkisel maddeler ve MSS baskı altına alan ilaçlarla birlikte verilmez.

Kahve (*Coffea arabica* L.)

Kahve (*Coffea arabica* L.)

Aile: Kökboyagiller (*Rubiaceae*).

Tanım: Beyaz çiçekli, kırmızı meyveli bir ağaçtır.

Dağılım: Özellikle Brezilya olmak üzere, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinde yetişir.

Kahve (*Coffea arabica* L.)

Kullanılan kısım

Kahve çekirdeği (Semen coffeae)

Anabileşenler

Çekirdekler ksantin alkaloidler (%1-2.5 kafein, teobromin, teofilin), piridin alkaloidler (trigonellin gibi), klorojenik asit (kuinik asitin kaffeik asit, ferulik asit esterleri), atrastilosid (nonditerpen glikozid esteri), diterpenler (kahweol, kafestol gibi), şeker, tanen, uçucu yağ (%0.1), sabit yağ (%15) içerir.

Etki

Uyku giderici, canlandırıcı, kalp ve solunumu uyarıcı, sindirimi teşvik edici, kan basıncını artırıcı etkilidir.

Kullanılma/Doz

Kavrulmuş-toz edilmiş kahve infüzyon (%10-15) halinde kullanılır.

Kahve (*Coffea arabica* L.)

İstenmeyen etki/Uyarı

Klorojenik asitler sebebiyle midede irkilti, asit salgısında artış, iştah kaybı ve sürgüne yol açabilir.

Gebeler ve emziren annelerin kafeinden kaçınması önerilir; bunlar günde en çok 300 mg kafein alabilir.

Kekik (Thymus)

Ülkemizde kekik olarak kabul edilen çok sayıda tür (40 dolayında) vardır ve geniş şekilde yetiştirilir.

Thymus ve Origanum cinslerindeki kekik türlerinin başlıcaları şunlardır:

T.capitatus (L.) Hoff. et Link (Beyazkekik),
T.longicaulus C.Presl, *T.vulgaris* L. (Hakikikekik),
T.praecox Opiz, *T.serpyllum* L. (Yabanikekik),
O.onites L. (İzmirkekiği),
O.simpleum L. (Tahtacıotu),
O.vulgare L. (Keklikotu, Güveyotu, Dostotu),
O.heracteoticum L. (İstanbulkekiği),
O.syriacum L. (Torosgüveotu),
Thymbra spicata L. (Karakekik).

Türkiye’de drog olarak satılan kekik daha ziyade Origanum türlerinden elde edilir.

Kekik bitkilerinin çiçekli-yapraklı dalları (Herbae), kekik yağı ve kekik suyu kullanılır.

Beyazkekik (*Thymus capitatus* (L.) Hoff. et Link)

Diğer isimler: *Coridothymus capitatus* (L.) Reichb. f.

Aile: Ballıbabagiller (*Lamiaceae/Labiatae*).

Tanım: Kırmızı çiçekli, tüylü bir bitkidir.

Dağılım: Güney ve Batı Anadolu'da kurak yerlerde yetişir.

Kullanılan kısım: Çiçekli-yapraklı dalları (*Herba thymi capitati*) kullanılır.

Anabileşenler: Bileşiminde uçucu yağ (%0.5-1) vardır; uçucu yağın önemli bir kısmını (%60) karvakrol oluşturur.

İstanbulkekiği (*Origanum heracleoticum* L.)

Diğer isimler: *O.hirtum* Link/*O.vulgare* L. subsp *hirtum* (Link) Letswaart.

Aile: Ballıbabagiller (*Lamiaceae/Labiatae*).

Tanım: Çalı benzeri, beyaz çiçekli, çok yıllık br bitkidir.

Dağılım: Ege ve Trakya'da yetişir.

Kullanılan kısım: Çiçekli-yapraklı dalları (*Herbae origani heracleotici*) kullanılır.

Anabileşenler: Uçucu yağ (%4-5) taşır; bunun önemli bir kısmını karvakrol ve timol oluşturur.

Kullanılma/Doz: Kekik yerine baharat; yağı da kekik yağı yerine kullanılır.

İzmirkekiği (*Origanum onites* L.)

Diğer isimler: *O.smyrnaeum* L./*Majorana onites* (L.) Bentham.

Aile: Ballıbabagiller (*Lamiaceae/Labiatae*).

Tanım: Çok yıllık bir bitkidir.

Kullanılan kısım: Kuru çiçekli dalları (*Herbae origani symarei*) ve uçucu yağı (*Oleum origani symarei*) kullanılır.

Anabileşenler: Kuru bitkide %2-3 uçucu yağ vardır; yağın önemli bir kısmını karvakrol oluşturur.

Kullanılma/Doz: Yapraklı çiçek dalları kekik yerine baharat olarak kullanılır.

Karakekik (*Thymbra spicata* L.)

Diğer isimler: Karabaşkekik, Zahter.

Aile: Ballıbabagiller (*Lamiaceae/Labiatae*).

Dağılım: Trakya, Batı ve Güney Anadolu'da yetişir.

Tanım: Pembe çiçekli, tüylü, çalı görünümünde, çok yıllık bir bitkidir.

Kullanılan kısım: Çikeli dalları (*Herbae thymbrae*) kullanılır.

Anabileşenler: Uçucu yağ (%1.2-1.8) taşır; yağın önemli bir kısmını karvakrol oluşturur.

Kullanılma/Doz: İnfüzyon şeklinde ağızdan antiseptik ve uyarıcı olarak kullanılır.

Yabanikekik (*Thymus serpyllum* L.)

Diğer isimler: Kekik, Saterotu.

Aile: Ballıbabagiller (*Lamiaceae/Labiatae*).

Dağılım: Ülkemizde oldukça yaygındır; Bursa, İzmit, Kayseri, Doğu Karadeni bölgelerinde yetişir.

Kullanılan kısım: Topraküstü kısımları (*Herbae serpylli*) kullanılır.

Anabileşenler: Topraküstü kısımlarda %0.15-0.6 arasında uçucu yağ vardır. Bunun %70 kadarını fenolik maddeler (timol, karvakrol) ve timol oluşturur.

Kullanılma/Doz: Hakikikekikte olduğu gibi kullanılır

Kendirotu (*Cannabis sativa* L.)

Diğer isimler: Deligonca, Esrarotu, Hashish, Kınnapotu, Marijuana.

Aile: Kendirgiller (*Cannabinaceae*).

Tanım: Lif ve tohumu için yetiştirilir; yaprakları parçalı ve kenarları dişli, özel kokulu bir bitkidir.

Dağılım: Türkiye'nin her tarafında (bilhassa Bursa, İzmir, Antalya, Konya, Kütahya, Kayseri, Sivas, Samsun) yetiştirilir.

Kendirotu (*Cannabis sativa* L.)

Kullanılan kısım

Kurutulmuş çiçekli dallar (herba cannbis indicae)

Anabileşenler

Reçine (%15-20) ve az miktarda uçucu yağ içerir.

Reçine **esrar** ismi ile bilinir; başlıca etkin kısmı kannabinol (CBN), kannabidiol (CBD), (Δ^9 -tetrahidrokannabinol (delta-9-THC) gibi kannabinoidler olan (60 dolayında), azotsuz, aromatik alkol yapılı maddeler içerir.

Yetiştigi yöreye göre Türk kenevirindeki etkin madde miktarı önemli ölçüde değişir.

Türkiye'de esrar amaçlı yetiştirilmesi 1932 yılında yasaklanmıştır.

Kendirotu (*Cannabis sativa* L.)

Etki

Ağrı dindirici etkilidir.

Kendirde bulunan maddeler alkole benzer şekilde öfori ve yalancı cesarete yol açar.

Kullanılma/Doz

Sindirim sistemi, baş ve romatizma ağrılarında kullanılır.

Uyarı

Keyif verici etkisi ve bağımlılık yapması sebebiyle kullanılması terk edilmiş ve yasaklanmıştır.

Lohusaotu (*Aristolochia* türleri)

Diğer isimler: Kabakulakotu, Karaasma, Yılanotu, Zeravent.

Aile: Lohusaotları (*Aristolochiaceae*).

Dağılım: Ülkemizde yaygın şekilde rastlanır; 20 dolayında lohusaotu bitkisi vardır;

Lohusaotu (*Aristolochia* türleri)

Anabileşenler

Kök ve tohumlarda alkaloid (aristoloşin), aristoloşiya asitleri (I, II), tanenler, nişasta, şekerler, uçucu yağlar, acı maddeler, reçine-benzeri maddeler, klematitin, β -sitosterin, flavonol glikozid ve organik asitler vardır.

Etki

Aristololojiya asitleri çeşitli yangılarda ve enfeksiyonlarda bağışıklık sistemini uyarır (özellikle çevresel fagositleri uyarır), yangı önleyici etki oluştururlar.

Kullanıma/Doz

Halk arasında idrar söktürücü ve romatizmaya karşı kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

Birçok doku ve organda (mide, böbrek, idrar kesesi gibi yerler)

karsinojenik etkilidir; bitki ve bitkiden hazırlanan preparatları besin değeri olan hayvanlarda kullanılmaz.

Ökseotu (*Viscum album* L.)

Diğer isimler: Burç, Çekem, Güvelek.

Aile: Okseotugiller (*Loranthaceae*).

Tanım: Birçok ağaçta (alma, armut, meşe, kayın gibi) parazit olarak yaşar.

Dağılım: Ülkemizde çok yaygındır.

Ökseotu (*Viscum album* L.)

Anabileşenler

Yapraklarda lektinler, müsilaj, silitoller, flavonoidler, fenilpropan türevleri, steroller (%0.2), triterpenoik bileşikler (α -viskol, β -viskol gibi), amino asitler, alkaloidler, siklik-peptidler, histamin, β -feniletamin, asetilkolin, tiramin, proteinler (>%9) gibi çok sayıda madde vardır.

Etki

Bitkide bulunan maddelerden bazıları (amino asitler, alkaloidler, lektinler) bağışıklık sistemini uyarır, kan hücrelerini çöktürür (lektinler), kalp kasını baskılar ve kan basıncını düşürür, yatıştırıcı etki oluşturur.

Kullanıma/Doz

Hekimlikte idrar söktürücü, kan basıncını düşürücü, damar sertliğini önleyici, sinir sistemini teskin edici, romatizmada kullanılır.

Soğan (*Allium cepa* L.)

Aile: Zambakgiller (*Liliaceae*).

Anabileşenler

Soğanda uçucu yağ (bilhassa allilpropildisülfür), sabit yağ, şekerler (glikoz, sakkaroz, fruktoz gibi), enzimler (allinaz gibi), vitaminler (A, C, B1, B2 gibi), flavonoidler (kuersetin gibi), fenolik bileşikler (ferulik asit, floroglusin, protokateşik asit gibi) ve amino asitler bulunur.

Soğan ezildiği, kıyıldığı veya başka bir işlem yapıldığı zaman sisteinsülfoksid açığa çıkar; Taze parçalanmış soğanın kokusu tiyosülfınattan ileri gelir.

Soğan (*Allium cepa* L.)

Etki

Soğan veya soğan özütünün çok sayıda etkisi vardır; alerji önleyici, antibakteriyel, yükseltgenmeyi önleyici, idrar söktürücü, kan şekerini düşürücü, düz kas gevşetici, kolesterol ve lipid düşürücü, trombositlerin kümeleşmesini önleyici, kalbi kuvvetlendirici ve koroner damarları genişletici etkileri vardır.

PG'lerin sentezini önlemeleri diğer pek çok etkisinin (solunumu açıcı, trombositlerin kümeleşmesini önleyici gibi) oluşmasına da aracılık eder.

Soğan yükseltgenmeyi önler; yapısındaki flavonoidler (kuersetin gibi) etkin oksijen gruplarını zararsız kılar.

Soğan kan şekerini düşürür, idrarda kreatinin, üre, albumin çıkarılmasını azaltır. Soğan suyu, sulu-özütü, petroleteri özütü antibakteriel etkilidir; çok sayıdaki bakterinin (*Clostridium*, *E.coli*, *Streptococcus* türleri, *Ps.aeruginosae*, *Salmonella* türleri, *Serratia*, *Staph.aureus* gibi) gelişmesini önler. Soğandaki uçucu yağlar çeşitli mantarlar (*Candida*, *Cladosporium*, *Fusarium* gibi) üzerinde de etkilidir.

Soğan (*Allium cepa* L.)

Kullanıma/Doz

Dahilen iştah açıcı, idrar söktürücü (günde 5-6 baş) ve midevi; haricen pişmiş halde ıiban üzerine sarılarak cerahat toplayıcı olarak kullanılır. İnsanlarda taze soğan 50 g, kuru soğan da 20 g miktarda kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

Fazla miktarda soğan kas güçsüzlüğü, nabız ve solunum sayısında artış, alyuvarlarda parçalanmaya (N-propildisülfid yol açar) yol açabilir. Ter ve nefeste koku, sütte koku ve tat bozulması yapar.